

નવરંગની પાંચમાં સાક્ષી બેઠ.

એક
પરણેતરનો
પ્યાર-પ્રેમા ?

અ. ન. કાબરા ૭.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૨૮૨- વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ૨૦૩૫૨૫૮૦૨૦૨૫૧૨-૫૨૫૧

વિષય ૬-૨

“નવરંગ”ની ત્રીજી ભેટ.

એક પરણેતરનો પ્યાર-પૈસા ?

(એક વારતા.)

લખનાર—બહુમનજી નવરોજજી કાબરાજી.

“નવરંગ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
અરદેશર અરશેદજી દેશાધાએ છાપી પ્રગટ કયું.
૭૫, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

આવૃત્તિ બીજી.

ઈ. સ. ૧૯૧૬.

કૌમત રૂ. ૧૧૧.

“But what strange art, what magic can dispose,
The troubled mind to change its native woes?
Or lead us willing from ourselves to see
Others more wretched-more undone than we?
This books can do; nor this alone; they give
New views to life, and teach us how to live;
They soothe the grieved-the stubborn they chastise,
Fools they admonish, and confirm the wise;
Their aid they yield to all; they never shun
The man of sorrow, nor the wretch undone;
Unlike the hard, the selfish and the proud,
they fly not sullen from the suppliant crowd;
Nor tell to various people various things,
But show to subjects what they show to kings.”

દીખાચો.

(બીજી આવૃત્તિનો.)

આ ન્હાનકડાં પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિને કોઈ લાંબા લટાક દીખાચાની જરૂર નથી. 'દીખાચો' તે લખનારનો પોતાની તરફનો, તે પુસ્તકને લગતો ખુલાશો લેખાય, અને તેવું ખુલાશા જોયું અવલ આવૃત્તિના દીખાચામાં પુરતું લખાયું છે. વધારામાં પરમસંતોષના સુખ સાથે એટલુંજ કહેવાનું અને જાહેર કરવાનું છે કે આ ન્હાનકડી વાર્તાએ, આ ગરીબ લખનારના દઝનખંધ પુસ્તકો માફક, શોખીન વાંચનારી આલમને ઘણી મજા આપી છે. વાર્તા ન્હાની છે, પણ તેની નસીહત અને અસરમાં અતી ઘણી જોરાવર છે, જ્યારે તે કેવી અચુક પસંદગી વાંચનારા વર્ગમાં પામી હશે તે એટલાથીજ જોવાશે કે, છાંતીના પાટીયાં હીલવી નાખે એવી દીલ ધુજવનારી એક પણ જાહેર ખબરમાં આશરો શોધ્યા કે કોઈ પણ પત્રકાર સાહેબોની બલામણુ કે સીફારસ વગર, છેલ્લાં ચાલીશ વર્ષોથી અગારાં હરેક પુસ્તકોમાં બનતું આવ્યું છે તેમ, એ વાર્તાએ પોતેજ પોતાની સીફારસ કરી, અને પ્રમાણીક

તેટલાંજ પ્રબળ લોકમતે એને એટલી વિખ્યાતી આપી કે પહેલી આવૃત્તિની એક હજાર પ્રત થોડુકમાંજ ઉચકાઈ ગઈ હતી, અને ત્યાર પછીથી વર્ષો સુધી આજ તક એની અસલ કિંમતથી પાંચ અને દસ ગણી કિંમતે સેકન્ડ હેન્ડ અને ફાટી તુટી નકલો અમો વેંચતા રહ્યા છીએ. શુકર હોજો તે બારેહકતાલાના!

ઘણાંકો ઘણા અજબ થઈને પુછે છે કે ત્યારે દળન બંધ અમારી બુદ્ધી બુદ્ધી વાર્તાઓની તમામ નકલો ખપી ગઈ છે, અને તેની આટલી બધી મોંઘે ભાવની માંગણીઓ ચાલુ છે, ત્યારે અમો તેની બીજી આવૃત્તિઓ છપાવતા કાં નથી? જવાબ સહેલ છે. અમો બીજી આવૃત્તિ છપાવતા નથી, કારણ કે નવી નવી વાર્તાઓ, અમારી ‘કુરશદ’- ‘નવરાસમાં’ છપાઈ ચુકેલી અને ભારે લોક પસંદગી પામેલી હજી તો છપાવાની ઢગલાબંધ બાકી છે; અને એક છપાઈ ચુકેલી વાર્તાની બીજી આવૃત્તિ પર વખત અને પછસા રોકવા કરતાં એક નવુંજ પુસ્તક પરવરતાવવાનું ઈજત તેમજ પછ સાની આમદાનીમાં વધારે લાભકારક પુરવાર થાય છે. એટલા વાસ્તે અમારા સંખ્યાબંધ તમામ ખપી ગયેલાં પુસ્તકોની બીજી આવૃત્તિઓનો હક અમોએ અત્રેના ઉલટમંદ અને સાહસીક પબલીસર્સ સાહેબો વાસ્તે ફાજલ રાખ્યો છે, અને એ હક તેઓને પાલવતું થાય તેમ અમો થોડોક

સસતોજ વેચ્યો છીએ. એ મુજબ ‘સીપાહ બચ્ચાની સબજની’, ‘પથરના પ્રતાપ,’ ‘બેદીલ કે બેવફા!’ વીગેરે વીગેરે કેટલીએક ન્હાની મોટી વાર્તાઓની ખીજ આવૃત્તિઓ બહાર પડી ચુકી છે, અને તેજ મુજબ અમારી નવી કે જુની વાર્તાઓનો હક વેચવા વાસ્તે અમે ખુશી થઈશું એમ આ પ્રસંગ થતાં ફરી એક વાર અત્રે જાહેર કરવાની અમે રજા લઈએ છીએ.

આ નાનકડી વાર્તાની આ ખીજ આવૃત્તિનો હક અમેએ નવરંગ માસીકના ઉલટમંદ માલીક અને અધિપતી ભાઈ અરદેસર દેશાઈને વેચ્યો છે. પોતાના ચોપાનીયાંના વધારા સુધારા વાસ્તે હર વરસ ભેટના પુસ્તકો આપવાનો એ ભાઈનો ધારો છે, અને એમની પસંદગી આએ વરસ આ પુસ્તકપર ઉતરી છે, જે અમને તેમજ એમને આયંદા પુરતું લાભકારક પુરવાર થશે એમ માનવાને અમે કશેજ સંદેહ કરી શકતા નથી.

ફીયર રોડ, કોટ, મુંબઈ,
તા. ૨૨-૮-૧૯.

બ. ન. કાબરાજી.

દીખાચો.

(આવૃત્તિ પેહેલીનો.)

આદમી કરતા વેલા વધારે બળવાન છે. ગુલબર મુંબઈ નગરી પર આવી પડેલી છેલ્લી મોટી આફત જે નેહેસ્ત મરફી, તેણે લીધેલા ક્રીમતી ભોગો ને કરેલા સેંહેંકડો બિગાડો ને અનર્થોની હરોલમાં, અમો પોતે વરસમાં એકાદ બે વાર આવાં પુસ્તકો સમેત અમારાં શોકીન વાંચનારાંઓની સેવામાં જીવતાવવાનો અમારો સરેસ્તાનો દેખાવ નહીં કરી શકવા ખાતર અગત કરીને દલગીર છીએ. એવી રીતે છેલ્લાં સતર વરસનાં દરમ્યાનમાં એટલી હદ સુધી અસુરા થવા કે પછાત પડવાનો અમને કદી કમભાગ્ય પ્રસંગ થયોજ નથી ! અમો દર વરસે આવાં એકાદ બે પુસ્તકો સાથે જાહેરમાં જાથુકનો દેખાવ કરતા રહ્યા છીએ, અને ફક્ત આએજ વખત એમ દોઢ વરસ મોડા થયા, કે જેના સળખમાં આ ખુલાસો અત્રે લખી વાલવો અમો જરૂરનો સમજીએ છીએ. એ જીવલેણ આફતની નાહા-સલાગને લીધે અમારી આ “શોખની સેવા”નું કામ ઘણું ચઢી ગયું. અમારા “કુરસદ” ચોપાન્યામાં બી આજ તુલક

અમે અસુરા ને અનિયમીત છીએ, કે જે સઘળું પછાત પડેલું કામ આટોપી લેવાની મક્કસદથીજ અમને વળી આ વખતે એક નાનકડી વારતા સાથે દેખાવ કરી સંતોશ માની લેવો પડે છે.

ખુદ આ વારતા વિશે અમેએ અગતકરીને કેહવા જેવું કશું નથી. અમારી આગલી વારતાઓ પેઠે પારસી સંસારને લાગુ પાડી ઉપજાવી કાઢેલી આ એક સાદી સંસારી વારતા છે, જે તેની ચાનક ને અસરમાં અમારી આગલી સઘલી વારતાઓ પર સરસાઈ નહીં તો સરોબરી ભોગવશે એમ માનવાનો અમને વિશ્વાસ છે. આ વારતામાં એક પરણેતરના પ્યારનું શ્રેષ્ઠપણું પુરવાર કરવાને અમેએ પરિશ્રમ કર્યો છે, ને અમારી અદના વારતાઓ જે બલવાંન અને પ્રમાણીક લોકમતને આધારે શોકીન સાહિત્યમાં એક સારી અગત્યતા પામવાને લાગ્યશાલી નિવડી છે તે માટે અમારાં કદરદાન વાંચનારાંઓનો ઉપકાર માનતાં આસપાસની માંગીને મેલવેલી કોઇખી મતલબી કે ચાપલુસીખોર સીફારસોની કશી ખી વ્યર્થ ઉમેદ કર્યા વના, અમે આ અમારી નવી વારતા તેવાજ વિશ્વાસ ને સંતોષથી, તેજ ઇનસાફી વાંચકવર્ગની કદરસનાસ ખીદમતમાં રજુ કરવાને માન સમજીએ છીએ.

બ. ન. કાખરાજ,

સપ્ટેમ્બર, ૧૮૬૭,

સ્થનાર.

અર્પણ.

આ વિશાલ સૃષ્ટી વિષે સસારની અનુપમ શોભા એવી જે સદૃશ
સકલ ગુણસંપન્ન પરણેતરો, તેમની પવિત્ર સફની

મારી અત્તીલ અને ભલી મોહોરદાર

જરખાંતુ,

કે જેણે છેલ્લાં તેર વરસની પોતાની પરણી જીદગીની પવિત્ર કારકીરદીમાં
સદા મારા સાચા પ્રેમને તુચ્છ પૈસાથી લખો વાર જ્યાદા જાણ્યો છે, અને જેણે
મારી રંક સ્થિતી છતાં એક મોટાં કુટુંબપરિવારનાં મારાં ગરીબ ઘરને
સંપમેલનાં દરેક સુખમાં સદા આગાદ, ખુશાલ ને તરતું રાખ્યું છે,

તેને

તેવા મારા પ્રત્યેના તેના અખંડ પ્યાર ને અચુક ભક્તિભાવની
મારી દીલસોજ વખાણમાં

આ એક વારતાકર્પી અસરકારક અને આનંદ આપનારૂં ચિત્ર,
કે જે એક પરણી પ્રિયાના સુખને સાફ ભર્તારનો પ્યાર પૈમા કરતાં
લખો વાર વધારે કીંમતી ને અવશ્ય જરૂરનો છે એમ
બેતકરાર સિદ્ધ કરી આપે છે તે

ધણા પ્યાર ને મોહોખતમય લાગણીઓ સાથ

અર્પણ કરું છું.

ખ. ન. કાખરાજી.

સપ્ટેમ્બર, ૧૮૯૭.

એક પરણેતરનો પ્યાર-પૈસા ?

એક વારતા.

પ્રકરણ ૧ લું.

પારસી નકરોઝનો મુઆરક દીવસ હતો, અને પરેલની પારસી કામદારોની એક ચાલીને નાકેના ગાલાની એક બારીમાંથી એક મનોહર મુખડો સાંમેના રસ્તાની સીધી સરદદ સુધી આતુર આંખોએ ટીકતો ઉભેલો દેખાતો હતો. તે મુખડો એક મનમોહન ચેહરાની જવાન અબળાનો હતો એમ કહ્યા વિના ચાલશે, કે જે અબળા પોતાના વહાલા બરથારને દુરથી આવતો જોતી ખોતી હતી. તેની ચતુર ચક્ષુઓ આતુરતા ભરી ઉલટ સાથે જેટલું દુર જોઈ શકે એટલે દુર સુધી જોતી એ બારીમાં તે ઉમંગી ઉભી હતી, અને બાળુમાં જમીન ઉપર એક ખીલતા તાજાં ગોલાબની સુરખીનો એક બાલક છોકરો તેની આસપાસ વેર વિખેર પડેલાં રમકડાંઓ વચ્ચે તેની તોતરી મીઠી પ્યારી પટપટ સાથે રમતો ફસડાઇને બેઠેલો હતો.

તે સામઢુ એક કોઢ કવિ ચીતારાની પીછીને માટે એક નાદર અને દીલકસ ચિત્રે હતું. તે તરણુ અખળા જીવાનીનાં બાહારમાં ખીલતી એક કલી હતી. તેણીની ઉંમર પુરાં વીસ વરસનીખી હતી નહીં: તે સીધાં સરોવર જેવાં કદની, હંસની ડોક જેવી લાંખી ગરદનની, પતલી અને ઉંચા એક નૌજવાંન નાજનીન હતી, કે જેતાં ગુલાખી ગાલ, લાલમઢાલ હોડ, અણીઆલાં નાક તે રૂપેરી કપાલ સાથનો આકૃતાખ પેરે ઝલકતો મુખડો એક આકાશી હુરીનોજ કોઢખી જોનારને અગત કરીને અબ્યાસ કરાવતો હતો!

અને એમ છતાં તે જે ઓરડાની ખારીમાંથી બાહર લાંખે નઝર ફેંકતી ખડી અને ખોતી હતી તે આખો ઓરડો તેની સઘલી સઘાઈ અને સુઘડતા છતાં ત્યાં રેહનારાંઓની અતી ઘણી ગરીખી ને દલિદ્રતાનો ખ્યાલ ઝટ પેદા કરાવી શકતો હતો. તે જવાંન બાંનુંનો પેહેરવેસ અને તેણીની બાજીમાં ખેલતાં ખેડેલાં તે નિરદોષ બાલકનો પોશાક એ ગરીખીની ગુવાહી પુકારવામાં ખાસ મદદ કરતાં હતાં. અને જે કે તેઓ બંને ખારસી નહિરોઝ ને નવા વરસના મુખારક દીવસની ખુશખખ્ત ખુશાલીમાં હાલ બનીઠનીને તૈયાર થયલાં હતાં, તે છતાં તે પોશાક છેક કંગાલ નહીં નો અતી ઘણો સાદો, અને સુઘડ છતાં અતીઘણો ગરીખ હતો. તે અખળાનાં દીલમાં એક ફલાવર મજલીનની સુતરાઉ સાડી હતી, અને જે કે સઘાઈથી હોરેલા માથાંના ઝગઝગતા બાલ ઉપર ખેચેલી એવી એક સાડીની સોર સાથેખી તે અખળા પોતાની અજખ જેવી દીલકસ ખુખસુરતીનાં તેજમાં જોનારાંઓને અજખખીમાં છક કરી મેલે એવી મનોહર દેખાતી હતી,

તોપણ એ એક ગરીબ કુટુંબ હતું એમ અનુભવની આંખે ઝટ જોઇ વજવાનું અને સમજી લેવાનું કેવલ સેહલ હતું.

અને ત્યારે એ અખળા કોણ હતી?

તે એક ગરીબ કામદારની મોહરદાર હતી. તેના બરથારતુ નામ મનચેરશાહ માકાપેસીના હતું કે જેને તેની એ મોહરદાર “મીનોચેહેર” કાં “મીનુ”નાં મીઠાં ને લાડલાં નામથી બોલાવતી હતી, પણ તેની સામાન્ય ઓલખાણ પીછાંણવાલાંઓ તો, તેની ગરીબીના તુંચકારમાં હોય તેમ, તેને “માકાપેસીના મટલા”ને નામે ઓલખતાં ને તેડબોલાવ કરતાં હતાં.

તે એજ તરફની એકાદ મીઠનાં સાંચાખાતાંમાં એનજીન દ્રાખવરની નોકરીપર હતો. તે જરૂર જોગો કામ ચલાઉ તોખી ઠીક ઇચ્છેજી અભ્યાસ કરી રહ્યો, ત્યારે જે સગાંબહાણાંઓની ઓથે એ માખાપ વનાનો નાવારેસ છોકરો ઉધર્યો હતો. તેઓએ તેને તેની વક્ષાણુ જોઇને એ તેના શોખ ને સ્વભાવને અનુકુલ આવતા ધંધામાં ઝાંકાવ્યો, કે જ્યાં તે પરણીને ઠર પડ્યા કેડે પોતાની મોહરદાર ને એકપુરાં બચ્ચાંનું પેટપુરું પેદા કરી લાવતો હતો.

તે ભક્ષો, રાંક, પ્રમાણીક હેતુનો અને સરયાંમ ગ્રહસ્થ વર્તનનો એક અસીલ અને લાયકીવાલો જવાંન હતો, કે જે પોતે આવી દુકં આવકનો ગરીબ ને કંગાલ છતાં એક ધનવાંન ઉમરાવના મેહેલને શોભા આપે એવી મનોહર મોહરદારને જીતી અને પરણી આવવા માટે જાનજાન મગરૂર હતો. અને તે પોતાની મગરૂરીનાં હેસાંનમાં હોય તેમ તે આ સુંદરી ઉપર જાંણે પોતાનો પ્યારો જાંન

વટીક લખખો ખુશીથી સદેકે કરે તે રવેસે તેણીને તે જનોનિસાર
શીદાગીરીથી ચાહતો હતો.

તે એક દીલકસ જોડું હતું, અને ખુદરને જાણે પોતાની
ટાપટીપની ઠાકલીકથી તેમને એકમેકને માટેજ ઘડીને નિર્માણ કર્યા
હોય એવું સહજ દેખાતું હતું.

મીનું, અમોએ ઉપર કહ્યું તેમ, તે તરફની એક મીલમાં એક
ગરીબ કામદાર—એક સાદો એનજીન ડ્રાઇવર હતો, અને આ એક
મજલાની નાહની ચાલીનો એક આખો ગાલો ખાર રૂપ્યાનાં નાહનાં
બાડાંમાં માંથે રાખી એ ગરીબ ધણી ધણ્યાણી હાંલમાં પોતાનાં એક
પુરાં બકલ્યાં (બચ્ચાં) સાથે રહેલાં હતાં. સારાં નસીબે તે ગાલો છેક
છેલ્લો (નાકેનોજ) હતો માટે હવાવાલો, ઉગ્મસવાલો અને ખુદલો
હતો, અને તેમાં મંચીની મોહરદાર માંણેકે પોતાના ઉંચા ટેસ્ટને
અનુસરતી રીતે ગરીબ સંસાર જે ફરનીચર તેઓ વસાવી શક્યાં
હતાં તે ફરનીચર સફાઈની કાંઈક રોકાણ સાથે જોડવી તથા સુધ-
ડતાથી જળવીને તે ધણો સુખદાયક બનાવ્યો હતો.

મંચીને આજે રજા હતી. પારસીઓની “પોપાટી”ના મોટામાં
મોટા મહોત્સવને લીધે તેને હોંદુ શેઠ્યાઓએ રજા આપી હતી,—
જો કે ગરીબ બિચારાને આખી મીલ તે દીવસે બંધ ન હોવાના
સમયે એનજીન ચાલું કરવા સરેસ્તા મુજબ આજે સહવારેથી જવું
તો પડ્યુંજ હતું; અને હાલમાં ત્રણ કલાકની તે અગતજોગી
નોકરી આપીને જ્યારે તે ઘેર પાછો ફરતો હતો ત્યારે તેની બારે
આતુરતા સાથે વાટ જોતી મોહરદાર માંણેક બારીમાં ખાસ ખોટી
થઈ ઉભી હતી.

એ દરમ્યાનમાં તે હરણીની ચપલતાની ચાંલક અગળા પોતાનાં કામકાજથી પરવાર પાંખી ચુકી હતી. તેણીએ તે શુભ દીવસની ખુશાલીમાં રોજ કરતાં એક એ અદકી વાંણીનો ગરીબ સંસારને અનુકુલ આવતો એક મન પસંદ નાસ્તો તૈયાર કરી મેલ્યો હતો, અને પોતાનો બરથાર ઘર પાછો ફરે તે પહેલાં પોતાની એ પાક ફરજેથી પરવાર પાંખી નાહી ઘોઘ બની હતી તથા પોતાના એકપુરા બેટા “રૂસી”ને તૈયાર કરી તે બારી આગલ આવી પોતાના મીનુની વાટ જોતી ઉભી હતી.

અને તેને લાંબો વખત તક તપવું પડ્યું નહીં. તેના ઓરડાની દક્ષીણ બાજુની બારીએથી સાંમેનો સરલ રસ્તો લાંબો સુધી દેખાતો હતો માટે તેણે લાંબી નજર રાખી જલદીજ પોતાના બરથારને ઉમંગી અને ઉતાવલે કદમે ઘર તરફ પાછો ધસ્યો આવતો જોયો. બીજી થોડીક પક્ષો—અને તે પોતે પોતાના નાધલા નાજુક પગોનાં ધૂલ જેવાં હલકાં કદમે સરસર નીચે ઉતરી ગઈ, અને પોતાના મીનુને એસ્તેકબાલ સાંખી જઈ મલી. તે પછી તે ઘણી ઘણાંણી હાથમાં હાથ મેલવી હસને ચેહરે ને ખુશાલ દીલે પાછાં ઉપર આવ્યાં, કે જ્યાં આવતાં સાથે મંચીએ પોતાના બાલક બેટા રૂસીને રમતો ઉપાડી લીધો, ને ને ચીસ પાડીને રડ્યો ત્યાં સુધી તેને પોતાના બોક્કામાં બેક્કાવ્યો, ઉછાડ્યો, રમાડ્યો, પેટમાં દાખ્યો, અને મીડી બકીઓ લીધી!

“મકુ” મને તો આજે સપરમે દાહાડો સહવાર પછીથી જરા બી સોહવાયું નથી જો, મીનુ,” કેટલીક વગર અગતની વાતચીત કરવા પછીથી માંણેકે હોહ ચઢાવીને કહ્યું. “શું તમે બી મને દુન્યાને

આએ છેક જહો પુણે નાંખી મુકીજ ને?”

“પ્યારી, ત્યારે તુ હવે કેહવા ને કરવા તે શું માંગેજ?”
પોતાના દીકરા સાથની રમત ગમતમાંથી ધ્યાન કાઢી મીનુએ, જાણે
તેને પોતાની મોહરદારનો આ પરચારો પસંદ ન આવ્યો હોય તેમ,
કાંઈક કરાજીથી કહ્યું.

“તમે જલદી જલદી પૈસાવાલા થાઓ એજ મારે કેહવું ને
ચાહવું છે,” માણેકે હસીને અરધું મસ્કેરીમાં અરધું ખરાં દીલથી
કહ્યું. “મને અહીં આએ કંગાલ્યતમાં રેહવા ને જીવવા તો બા
હવે જરા નથી ગમતું તે હું શું કરું?”

“તારા પ્યાર સાથે અહીં વસવાનું મારે મનથી તો એક
મોટા રાજના મેહેલમાં વસવા જેવું છે, ને લખો રૂપ્યાની મારા પાસ
દોલત હોય તેમ હું તો તારા પ્યારા પ્યારમાં સુખી ને સતોશી
છેઉં. તું શું મને તેજ કીસમે ચાહતી નથી?” મનચીએ કરાજીના
વધતા ઓછા કડવાસ ને નારાજીથી સવાલ કર્યો.

“તમેને ચાહવા ને નહીં ચાહવાની વાતને પૈસાથી સુખી
થવાના સવાલ સાથે શું વાસ્તો હોય વારું, મીનુ?” માણેકે અમં-
તોષી જવાબ કર્યો; અને મંચીનું મન કાંઈક વધારે ખાતું
થયલું જણાયું.

“મારી જ્ઞાતી માણેક,” તેણે તે પછી ગંભીરામથીજ નહીં
પણ ગમખારીથી કહ્યું, “ખોદાને ખાતર તું એટલી અસંતોસી
ના થા. તું જાણેજ કે પૈસાવાલો થવાનું મારા જેવા એક માસ્કીન

મુશ્કેલીશનાં કરમમાં સરજેલું નથી હોતું. હું હાલ તો એક એનજીન ડરાઇવર છું અને હજી તો થર્ડ ક્લાસ એનજીન્યરની પરીક્ષા વટીક મેં આપી નથી. એમ કરતાં હું ગંધાધ મેહેનતથી ને ખરી ખંતથી કદીને પેહેલા વર્ગમાં પાસ થવાથી પાંચશ તોખી તું જે કીસમે પૈસાં-વાલી થવાના ઉમંગ ને ઉમેદમાં જીવેજી ને તારો સ્વાપ્નો તો કદીખી સાચો પડવાનો નથી એ સત જણવાનું છે.”

“પણ તમે મને ને દલાડે કેહતાતા કે એનજીનોના સંબંધમાં તમે જે એક નવો સુધારો સોધી કાઢ્યોજી તે યોજના બાહાલ રહે તો આપણે નેહાલ થઇ જઇએ તેનું શું?” માણેકે આ એક અતીઘણી ઘાતકી નાઉમેદી પેદા કરનારા જવાબથી નારાજ થઇ અરધું રડી દેતાં પુછ્યું:

“તે નો હું ફક્ત તારી સાથ હસ્યો હતો, બહાલી,” મનચીએ સમજાવ્યું. “અત્યંત હું તો હજી ખરાં દીલથી માંતુજ કે મારી યોજના સરકારે અને મીલવાલાઓએ ધ્યાનપર લેવા જંગ છે, ને એ યોજના જે અમલમાં આવે તો બેશક આપણે જે પૈસા ખાટ્યેખી ખરાં, પણ એવાં તારાં ને મારાં નસીયજ ક્યાંથી લાગ્યે? વાસ્તે આટલું હાલમાં આપણું જે ગરીબ સંસારે થોડુ ઘણું સુખ છે તેટલુંખી જે તું સાચવવા ને સંઘરવા માંગતી હોય તો તુને મારી મજા ખુત સહ્વાહ છે કે એ હવાઇ ઉમેદોને તારાં મનમાંથી ખીલકુલ રખસદ આપ.”

માણેકે કસો જવાબ દીધો નહોં. તે નાસ્તો કાઢવાની તૈયારી

કરતી હતી તે કામ આ સલ્લાહ સાંભળતાં ગમગીન ખામોશીમાં તેણીએ કર્યા કીધું.

“હું આએ મારી ગરીબી છતા તારાં સુખમાં સુખી છું, ને ને સુખને ખાતર ચાહુંછ, માંણેક, કે ખુદા મને પૈસાવાલો નહોજ બનાવે,” મચીએ વલી પાછું ખુશ મીઝમમાં આવી જતાં કાંમક હસીને કહ્યું. “હાલમાં હું એકસોજ તારી આએ મીડી માનીતી ને મનમોહન મુરતનો પરસ્તાર પુઝરી છેક, પણ જો આપણે પૈસાવાલાં થઇને પેહલે વાંધેનાં લોકામાં ફરતાં થશું તો જરૂર તારા પગ તલેની ખાકનું ચુંબન ચાહવાવાલાઓ ઢગલે ઢગલે તારી પુકે પડશે, ને તેઓ આએ મારાં શાંત સુખનું સત્યાનાશ કાઢી નાંખશે.”

“તમારું તો ખરી ગયું બધા દાહરાનું એજ રહી ગીયું,” રીસાવલી અદાથી તોખી હસ્તે ચેહરે રમુજ કરતી હોય તેમ માંણેકે કહ્યું. “તારો પ્યાર તે મારું સુખ છે એ તો જાણે તમે મોંહોને ગોખી મેલ્યુંય.”

“અને ખરેખર તેમજ છે, માંણેક,” મીનુંએ તેણીના બને હાથ પ્યારથી પોતાના હાથમાં ઢાંખતાં કહ્યું, “તારા પ્યાર વગર હું લખખોપતી થાકી તે કરતાં તારા પ્યાર સાથે હું મીશકીનમાં મીશકીન મુકલેસ રેહું એ ખરાં અંતકરણથી મારું લખોવાર વધારે ચાહવું છે.”

“મરેરે, મીનું, તમે તો નરો જાણે નાટક કરોજ,” માંણેક આ કામતી સદમોધની અસર હેઠલે હવે જરા વધતી જખવાણી પડતાં ખુશ મિઝમજે હસી પડીને ટેબલ ખીછાવતાં ખીછાવતાં નાખતી કરી બોલી,—અને મીનું કે જે તેને દીલનાં કેટલી હદ સંધીનાં પ્રમાણીક

જોશથી ચાલતો હતો ને આપણે જોયું ને તેણીનાં આ દીવજીન
હસવાથી પોતાનો તમામ કડવાસ બુલી જઈ પાછો સરેસ્તા પ્રમાણે
ખુશાલ અન્યો, ને તે લોકે ને પછી ને દીવસના તેમની ગુમસને
મુકાબલેના નાદર નાસ્તાને ખીજી તદરેવાર મનપસંદ ગુફતેગો દરમ્યાન
જોઈતો અને પુરતો ઇન્સાફ આપ્યો.

પ્રકરણ ૨ જી.

“માકા પેસીતો મટલો” નિર્ધન માઆપથી અવતરેલો હતો,
પણ તેનાં વાલીઓએ તેને ઉપર કેહવા મુજબ વધતી ઓછી કેલ-
વણી આપવાની કદરદાનીથી કાલજી કરી હતી, અને તે પોતે વલી
સ્વભાવીક તેજ ગુફીનો ને ચાલાક ઝેણુનો હોવાથી તેણે તેને ખતા-
વામાં અને શીખવવામાં આવ્યું તેથી વિશેષ લાભ મેલવી લીધો
હતો એ તો ખરું. તે ઇંચેજી સાફ લખતો ને જોલતો હતો, અને
વધારે તો એ કે સાંચાકામ તરફ તેનું મન છેક નાધલી વયથીજ
કાંઈ અજાજ જેવી રીતે ખેંચાઈને દોરવાયું હતું. તે જે ખી ‘મશી-
નરી’ જોતો તેનું ઝટ ધ્યાનથી અવગ્રોહન કરવા પડતો, ને તેમાં કઈ
મરતમે લાભકારક સુધારા વધારા થઈ શકે તેની ખત અને ખુશીથી
ચોજના કરતો કલાકના કલાક સુધી રોકાઈ રહેતો. એ તેની વક્ત્રાણ
જોઈનેજ તેનાં વાલીઓએ તેને વગ લગાડીને આ એક મીલના
સાંચાખાતાંમાં ગોઠવી આપ્યો હતો, કે જ્યાં તે ઇમાનદારીથી કામ

લમ વઝ્યો જતો હતો, અને વધી પરીક્ષાઓમાં રજુ થવા જોગો પોતાનો અભ્યાસ પણ આગલ વધાર્યો જતો હતો.

પણ એ કીસમે તે નોકરીમાં થર પડ્યો તેની લગોલગજ તે પરણીને પણ પાર પડ્યો, ને જુદું ઘર બાર માંડી સ્વતંત્ર થવા પામ્યો હતો. વધી તે જે કીસમે આ આકાશની હુરી જેવી હેરત પમાડનારી એક સુંદરતાને પોતાની મોહરદાર તરીકે જીતી આવ્યો તે પણ એક નહીં ધારેલા સંજોગ માત્રનું પરીણામ થયું હતું. તે એક વખત એક પોતાના દોસ્તને ત્યાં સેહેલગા અરથે વાંદરે ગયો. જ્યાં તેણે એક ગરીબ ઘરના ઓટલા ઉપર ઉભેલી માંણેકને પેહેલવેલ્લી જોઈ, અને તેણીને જોઈ ને જોઈ તે તેની એ હદ વનાની ને અજબ જેવી ખુશસુરતીથી છક થઈ જખમાયો!

એ જખમ જખુન હતો. તે એ મનોહર મધુરીને-જોઈ તેના તાપમાં ખેતાય થયો ને તેનાં ધ્યાનમાં એધ્યાન બન્યો! તે પોતે પોતાને ભુલી ગયો, અને પોતાની ગરીબી અને દુક પુંજની હાલત ને જોખમનો ખ્યાલ વટીક કરવાને થામવા વના તે એ છોકરી પર શીદા થયો-ખતકે થેલો થયો! એ ખરા પ્યારનું પ્રયત્ન થયું. તેનીજ ખરી અમરની એ તાસીર હતી—પ્યાર કે જેમાં પાપ વસતું નથી ને ગલીચીનો એક આલો અવલો આલો વટીક પ્રગટતો નથી.

ત્યાર પછીથી તેણે તે છોકરીની ખચર કદાવી. અને તે ખી પોતાના જેવીજ ગરીબ પંકતીની—કામ ગરીબ માયાપની અને સારી ચાલચલણની છોકરી હતી એમ ખાત્રી થતાં તેણે તેનાં માત પોતાને પોતાની એ માનીતી ઉમેદવારી કહી મોકલાવી. તેના જવા બમાં તેઓએ તેને મલવા તેડાવ્યો, અને તેની સખ્યતા, સાલેસાઈ

અને વાત કરવાની અદ્ય નેમજ હુસ્યારીથી તેઓ જલદીજ રાજ થયલાં દેખાયાં. તે પછીથી તેઓએ તેને બેઠ બાંજીને ખરે ખુલાસો કર્યો. તેઓનાં કેહેવા મુજબ માંણેક કાંઠ નેમની પોતાની પેટની દીકરી નહતી. “એ અમારી કાઠ દુરની સગી વડીક નથી,” તે બુદ્ધિએ કહ્યું, “અને અસલ એ કાણનું બચ્ચું હોશે ને એ અતરે કેમ આવવા પાંખી તેનો અમોને એક દુરનો ખ્યાલ વડીક નથી. અસલ બચ્ચું એમ કે જેમ તમે એ છોકરીને અમારા ઓટલા ઉપર ઉભેલી જોઈ તેમજ અમે એક વર ઐયર એક દાદડે સાંહજે અમારા ઓટલાપર ઉભેલાં હત્યાં, તેવામાં એક કાઠ જવાન પારસણ કેડપર એક સોહમણાં બચ્ચાંને લખીને આએ અમારાં ઘેરની સાંમેના પોસ્ટના થાંપલામાં એક કાંઠ કાગલ નાંખવા આવી. તેણે તે કાગલ તો નાંખ્યું પણ પછી તે પાછી ફરી ત્યારે તે અત્યંત કાહેલી શીઠકા ને દુખી હોય તેમ દેખાયું, અને વડી તેવામાં તેને તમ્મર આવના જણાવાથી જરૂર તે તુડી પડશે એમ જોઈ અમે તેની મદદે તરત આગલ દોડી ગયાં, તથા ધીરજ આપી પકડી ધરીને અમે અમારા ઓટલાપર લાવી બેસાડી. ખરેખર, જે અમે તેને એટલી મદદ નહીં કરતે તો જરૂર તેનાં બચ્ચાં સાથે તે તે રસતામાં તુડી પડતે.

“તેન અમે ઓટલાપર લાવીને બેસાડી ત્યારે તે બીચારીનો જીવ ચકલમ ફરતો હતો, વાસ્તે અમે બર ચોપડની જોઈતી દોરા દોર કરી. પણ તે સઘલા તાકીદના ઉપાયો છતાં અમારાં જોતાં જોતાંમાં તે બીચારી એક બી બોલ બોલી શકે કે કાંઈ બી અમોને કહી શકે તે આગમચ તો તેણે ડોક નાંખી દીધી, અને તેનો જીવ ત્યાં ને ત્યાંજ કમજ થઈ ગયો! એ એક અમે જોયું કે ઘણોજ અજબ જેવો ને અતી ઘણો દુઃખભર્યો સંજોગ

અમારે ત્યાં ગળ્યો. પણ ખોદાનાં કરવા આગલ ચારે કોણુનો ચાલે ?

“ખીચારાં માયનાં પેટ જેવાં અમારાં પારપડોશીઓએ એ વખતે અમેને ઘણી મદદ કરી. તે ખીચારી પાઇના રવાનને અમે તે પછી તરત ઘેરમાં લાવ્યાં, ને તે લાસપર બરાયલી જુરીના ડાકટરે મત આપ્યું કે તે “હાર્ટ દીઝઝ”થી એમ અચપ્રુચું મરણ પામી હતી. જીખમરાથી અને એવાંજ ખીજ દુઃખથી એ દરદ દેખીતી રીતે અચપ્રુચ જોર પકડી આવ્યું હતું એમ તેની લાસ તપાસતાં પુરવાર થયું, પણ તે એ તરફ કેમ આવી, ક્યારે આવી, કાંએ આવી, ને ક્યાં રહતી હતી ને તો અમારા આખા જીવનમાં કોઇ કહી શક્યું નહીં—તેની પીછાણવાનું કોઇખી આદમી નિકલ્યું નહીં, ને અંતે અમેજ તે ખીચારીનાં રવાનનેખી અમારેજ ત્યાં ઘટતી ક્રિયા કરાવી દેકાણે પાડ્યું છે. અમેને એમ તો અમારાં અમેતાં તમેતાં સગાંબહાણાં ને શકિતવાલાં પારપડોશીઓએ એ ધર્મક્રિયા પછવાડે અમેને થયેલો ખરચ અથવા તેનો ફાલોખી આપવા ધણું કહ્યું, ને કેટલાંકોએ તો અમારી ખેરખાહી કરીને ઉધરાણું કરવાનીખી સલાહ આપી, પણ એ પુનનાં કામમાં અમે એવી કોઇખી મદદ કપ્રુજ રાખવાનું, અમે પોને આટલાં ગરીબ જીવએ તોખી, ધસીને સાફ નાજ કહ્યું, અને તે પછીથી તે દહાડેથી તે મરનારનાં ખીચારાં નાવારેસ ગચ્ચાંને અમેને એજગેખી મતી ગતી એક નવાજેસ તરીકે, અમારે ત્યાં કોઇખી ફરજદ નહીં હોવાના સખમે, અમેએજ ઉધાર્યું ને મોટું કીધું, ને તે આએ છોકરી છે.”

મંચી આ સઘલી કેફયતથી હેરત રહ્યો, પણ તોખી તે કેફયતમાં એવું થું હતું કે જે તેની મજકુર માનીતી મુરાદથી

હાથ કઢાવવા અથવા આંચકો ખાંવાને તેને મનાવી લીએ? એટલા માટે માણેકનાં તે ધરમ-માખાપની અવલ મેહેરઆંની બરી મંજુર યાત મેલવી તે પોતે એકલે એકાંતમાં તે ખીલતી, શરમથી લાલ થતી અને ઓસકથી મોં છુપાવતી સોહામની ખુશસુરતીને પોતાને મળ્યો, ને તેને પોતાના ભવિષ્યના ભરથાર તરીકે કમ્બુલ રાખવાને પ્યારની જોરેમંદ જખાંનથી આગ્રહ કરી તેને પોતાની પક્ષમાં ફતેહમંદી સાથે સમજાવી અને મનાવી લીધી!

અલખત તેણીના પવિત્ર હાથના ઉમેદવારો આજવેર આવ્યાજ ન હતા એમ કાંઈ ન હતું, પણ આજ તુંલક તેણીએ તેઓમાંથી કોઈને કસી મચક ન આપી હતી, જ્યારે મંચીની આ કીસમની કંઈ અતી જોરાવર શીદાગીરીએ તેણીનું દીલ તેના લાભમાં છતી લીધું, અને તે ઉપરથી તેઓ પરણીને એક થયાં હતાં!

તે પછીના પોતાના એ પરણેલા સંસારના અનુભવમાં મંચીએ જલદીજ જોયું કે તેના સુખના સાગરમાં અસુખપણાંનો એકજ કડવો કટરો આમેજ હતો, ને તે માણેકનો અતીધણો અસતોષી સ્વભાવ હતો. તે પોતે જાણે ગરીબ થવાને સરજાઈજ ન હોય તેમ પૈસા તરફ તેનું જીગર અજખ જોવી રીતે ખેંચાઈ રેહતું, ને ગરીબી ને કંગાલ્યતના કડવા અનુભવની તેથી ને જાગજ ફર્યાદ કરતી, કે જે કીસમની ફર્યાદને લગતી એક ટુંક ટપાટપી આજે—જે પારસી નઉરોઝને દીને એ જવાંન જોડાંને આ વારતાના સદાઓ ઉપર અમારાં વાંચનારાંઓ સાથની પીછાંણ અને હમાજોર કાજે અમો અત્રે રજુ કર્યો છીએ ત્યારેખી થયલી આપણે ઉપર વાંચી આવ્યા છીએ.

મકરણ ૩ નું.

મંચી અને માણેક પરણીને એક થયા પછીથીનાં બીજા વરસની શીરખાતમાં તેઓને ત્યાં એક ગુલરૂખસાર બેઠાનો બપ્તાવર જન્મ થયો, કે જેને તે હરખાયલાં માતપીતાએ અસલ પેહેલવાંન તેહેમતન રસતમની મુઆરક યાદમાં “રસી”નું મીઠું નામ એનાયત કર્યું.

અને હવે મંચીને લાગ્યું કે પોતાનાં બચ્ચાં જોડેની જાનજ ને ઘરની જસ્તી રોકાંણો વચ્ચે મનોહર માણેક પોતાની એકજ નજીસ એમ-પૈસાના પ્યાર-ઉપર જરૂર કરીને સરદારી મેલવશે: પણ નહીં. પોતાના ઘણી માટેના પ્યારથી બી અધીક—સૌમાં સર્વોપરી તો એ સુંદરતામાં ફક્ત પૈસા માટેનોજ પ્યાર હતો!

તે પોતાની સુંદરતાની સરસાઇથી સારી રવેસે વાકેફ હતી. અને વાકેફ હતી તેથી તે વાતની તુંદી ને તકોબરી વચ્ચે તે આ પૈસા સંબંધી પોતાની દલીલતાથી કાયર થતી ને મુગ્ધતી રહેતી હતી. તેને વાડી ગાડી ને નોકર નફરોના હવાઇ તુંરંગો ને મિથ્યા ઉમેદોથી જાનજ બેજાર થવાનું સજીત હોય તેમજ તે એ ખ્યાલો પછવાડે તણાઇ મરતી હતી, જે એકજ દુઃખ મંચીને માટે મહાભારત દુઃખ હતું. તે તેને નાંખી નાંખીને ઘણા પ્યારથી સમજાવતો, અને એ તેણીની એકજ જુલ ને ખોડ બાંજવા તે ઉપરાસાપરી જે કરતો ને કહેતો તે વ્યર્થ! એક દીવસ એવી કાસમની તેમની તકરાર દરમ્યાંન મંચીએ તેને અરધું ગમખારી ને અરધું રમુજથી પુછ્યું, “પણ વાઈ મને કેહે તો ખરી, માકી, કે તું પૈસાને વધારે ચાહેછ

કે મને ? જો કોઈ મને યા તો પૈસાને પસંદ કરવાને તું ખાશ કરીને લલચાવે તો તું શું પસંદ કરે ?

“એ ને વક્ષી કેવો બેહુદો તમારો સવાલ, મીનુ !” માંણિકે તે હસી કાઢતાં હસી પડીને કહ્યું.

“અને તોખી મને તે પુછવા ગમેછ,” મંચીએ બોલસ કરી. “તું મને ખરું કેહે, એમ થાય તો તુંને શું ગમે ? પૈસા વગરનો મારો સાચામાં સાચો પ્યાર ગમે કે એવા મારા ખરા પ્યાર વગરના પૈસા ?”

“હું એવા તમારા એ સરયાંમ એવકુશીબરેલા સવાલનો જવાબ આપવાની જ નથી, મીનું,” માંણિકે હજી જાકર કરી. “જો વાત દુન્યામાં કદી બનેજ નહીં તેવા એક બેહુદા ને એજ સવાલ જવાબમાં વખત ગુમાવેો ખી મારાં મત મુજબ તો હેમાકાત છે.”

“અને તે છતાં મારું મન રાખવા એકવાર જો તે ખરો જવાબ આપવામાં તારું જશે શું ?” મંચીએ એ વાતનો પીછોજ મુક્યો નહીં,

“ત્યારે તો મારો જવાબ એજ છે કે મનેજ નહીં પણ કોઈ ખી નીતીમાન ઓરતને માટે તો પોતાના સીરછત્ર પરણેતરના સાચ્યા પ્યારના આસરાથી વધારે દુન્યામાં કોઈખી ખીજી ચીજ-કોઈ ખી મોજ કે કોઈખી સુખ હોએ ને થાએજ નહીં.”

આ એક સૌથી લાયક, સૌથી બેહેતર જવાબની મોજમા મંચી ગરક ગયો ! એક સ્વરૂપવાન મોહરદાર કે જેની કદમ્બોશી કરવાને ધનવાન ઉમરાવો વટીક મગર થાએ તેના પૈસા માટેના હલ્લવાની લો બ છતાં તેનો ગરીબ પ્યાર તેણીની છાતીમાં કમુત્ર અને સર્વોપરી

હતો એમ આ જવાબથી તેની ખાત્રી થતાં તે મોજ અને હરખનાં સુખથી આજેજ થયો અને જો થઈ શકે તો માંણેક માટેની તેની શીદાગીરી. તેનો ખ્યાર અને તેની જાનફેસાંની હજી વધીને ખેવડી અને ચોવડી થઈ.

એક દીવસ માંણેકને લગનમાં જવું હતું. મંચીના કોઈ દોસ્તને ત્યાં લગન હતાં તેનાં તેડાં આવ્યાં. ને મંચી તેણીને માટે પેટે પાતો બાંધી ત્રીસ રૂપ્યા સુધીનો ખરચ કરો ધણાજ દીપતા કલરની એક સુંદર હોજવાંની રેસમી સાડી લેઈ આવ્યો. આ સાડીમાં માંણેક કાંઈ એવી તો શોભી રહી કે તેનો ધણીજી તેણીની સુંદરતા જોઈ છક થતાં તે ખુશસુરતીની સ્તુતી કરવા વના રહી શક્યો નહીં, અને ત્યારે તેણીનું વધારે ચઢી વાગ્યું. “કાંએજી, હવે ત્યારે તમારી ખાત્રી થાયજી કે સુંદર પોષાક ને ધરેણાં ગાંઠાંથી સુંદરતામાં અતી ધણો વધારો થાયજી?” તેણે ફ-તેહની મગરૂરીના તોરથી પુછ્યું. “હવે ત્યારે તમેજી વિચારોની કે જો એવો બધો ઠાઠ કરવા મારા પાસ પૈસા હોય તો હું કેવી લાગું?”

“તો તું મારી આંખમાં આજના કરતાં ઓછી ખુશસુરત દેખાય,” મંચીએ વલી કાંઈક નાહમેદીથી કહ્યું, “તેવા તારા ઠાઠ સાથે તું ખીજઓની આંખમાં ધુલ્લ છાંટે તે કરતાં તારી આંખે સાદાઈ સાથે તું મારી આંખમાં સદા છે એટલીજ શોભીતી દેખાય એવું મારું ચાહવું છે.”

અને પછી વલી તે લગનમાં માંણેકની ખુશસુરતીએ જ ખુશીનો હોદ્દાર મચાવ્યો તેણે તેનું માંથુ બને તો હજી વધતું ફેરવ્યું ! લગન હતાં તો ગરીબ ઘેરનાં, પણ ત્યાં તે પરણુતા છોકરાના શેઠનું કુટુંબ

આવ્યું હતું, કે જે કુટુંબના પૈસાની ચરખીમાં ચકાસેલા પોરયાઓ આખગણસ ચઢાવીને મુછના આંકડા મરડનાં સાજનની વખતે તેણીને એક 'પીકચરની અદાથી બારીમાં ઉભેલી અજાયબી ને વખાણની આંખે બેઅફખી વચ્ચે ટીકતા રહ્યા, ને તેણીને લગતી પરપુછ વટીક કરતા રહ્યા, જેથી તે પોતાની અસંતોશી દ્વાલતમાં હજી વધારે નારાજ અને અસંતોશી બની ! "ફક્ત જે મારો મીનુ પૈસાવાલો હોતો તો ખરેખર મને કોમળ બી સુખની કોતાહી નહીં રહેતો," તેણીએ ઘણા બલાપાથી મનમાં વમાવ્યું. "જે હું આજે આજે મારી એવી ગરીબીનાં પેહેરવેશમાં હીરા મોતીના દરદાગીના વગર મારી ખુબસુરતી વાસ્તે એટલી અહીં ઓધારમેધાર ચાઉંછ: તો જે કોમળ સારે ઘેરનાં લગનમાં કે મેલાવડામાં હું પેહરી ઓઢીને જાઉં તો લોક કેવાં અજબ થઇને મારી પરથી મરો શીટો!"

સારાંશ, એ રીતે માંણેકના અસંતોશ ને મંચીની તેણીને માટેની દીન ઉઝે વધતીજ જતી જનકેશાનીમરી મોહબત વચ્ચે મહીનાઓ પર મહીનાઓ ગમડી ગયા, કે જ્યારે એક દીવસ તે એકલી પોતાના ઓરડામાં કાંઇ કામ કરતી બેઠેલી હતી તેવામાં ઘરમાં ફેરાઆંતી માટે રહેલા એક નાહના શીરંગી પોરયાએ આવીને તેણીને ખબર આપી કે 'કોમળ પારસી શેઠ તેને મલવા આવ્યો છે ને હેઠલ ખોતી છે.'

માંણેક ચમકી ઉઠી. તેણીની જીંદગીમાં આ એક અતીઘણો અપારાધ ને અજાયબ બનાવ હતો. તેણીનાં આજે એકલાં એકાં તમાં તેને પુછતો ને સોહોધતો પારસી "શેઠ" આવવો કોણ જોઇએ. તે પોતાની મનોહર ખુબસુરતીમાં ઓશકથી લાલ થતી ને વધારે

મનોહર બનતી સાડીની સોર કરી ક્ષેત્ર કામ બાળુ મુકી જઇ નિચે ઉતરી ગઇ.

ત્યાં નિચે દબડ્યા બરેલા દેખાવનો અને અધોર ઉમરનો કોઇ એક પારસી ખેતી હતો. માંણિકે તેને અદબથી ખુરસી આપી બેસાડ્યો, અને પછી તેની આ મીઠાકાતની મકસદ પુછી. “તમે મીઠા મનચેરશાહ માકાપેસીનાં ધણીઆણી થાઓ વાઈ?” તે અહસ્થે જાણે તેની હદ વનાની ખુબસુરતીથી છકજ થઇ ગયો હોય તેમ તેણીનાં રૂપાલા એહરા સમ ધારી ધારીને જોતાં અજબખીના દરેક દેખાવથી તેણે પુછ્યું,—અને એક શેડીઆ જેવા રોખના આ કોઇ અંગણ્યા પારસીની આ મમતા બરી પરપુછ તેણીનાં હાલનાં સર કલનાં દોસ્ત આસનાવોની અરધી જંગલી અદાથી એટલી અકસર રીતે જુદી પડતી હતી કે મંચી જેવા એક ગરીબ માણસની મોહો રદાર થવામાં તેણીએ કાંઇ ખાશ ગુનાહ કર્યો હોય તેમ જવાબમાં તે છોકરી ગભરાઇ, ઓશકાઇ, બલકે તોતરી બોખરી થઇ.

“મારે આએ જગા જોવી છે. આ તમે રેહોછ તે આખી ચાલી ખરીદી લેવાનું મારા જોડે કંટરાકટ થવાનું છે. માટે આએ તમારો નાકેનો ને છેલ્લો જે ગાલો છે તે જો તમે મને જોવાની મેહરબાનીની રાહ રજા આપશો તો તમારું ધણું હેશાંન થશે,” તે પારસીએ કહ્યું.

“જી, હા, મોટી ખુશીથી,” બોલી માંણિકે ઉલટમંદ જવાબ દીધો. અને પછીથી તે તેને લઇને ઉપર ગઇ, કે જ્યાં નાનો રસી દમણી બી તેનાં રમકડાંઓ વચ્ચે રમતો ખેડો હતો.

“ઓલ્લો, આએ ગલગોતો કોણનો છે?” તેણે રસીને હાથમાં ઉપાડી લેતાં ખુશ મીઠજો હસીને પુછ્યું.

“જી, એ મારો છોકરો છે,” માણેકે હસીને જવાબ દીધો.

“કેવા ઉમરાવતોરતો એનો એહરો છે!” તે પારસીએ જેમ માણેકનો એહરો ધારીધારીને જોયો હતો તેજ કીસમે વલી આએ તેના બેટાનો એહરો નીરખતાં બી વધારે અજ્ઞયબીમાં છક થઇ ખરાં દીવનાં જેસથી બોલતો હોય તેમ કહયું: અને બોલી માણેક લુલી ગઈ કે ચાલી વેચતી લેવાની મતલબથીજ આવેલા એક સખસની દપે કામ લેવાનું તો આ પારસીમાં ધણું થોડું દેખાતું હતું!

“એનું નામ શું?” તે પારસીએ જરા વારે પાછું પુછ્યું.

“જી એનું નામ રસ્તમ છે, અને અમે એને લાડથી “રસી” નાં પ્યારાં ને ટુંકાં નામથી બોલાવીએ છીએ,” માણેકે સમજાવ્યું.

“અને તમે એહનનું પોતાનું નામ શું?” તે પારસીએ વલી પુછ્યું—અને માણેક જેમ નહી શકી કે આ એવા બીન જરૂરના સવાલ જવાબો હતા કે જેમને તે ચાલી વેચતી લેવાની તે આવનારની અવ્વલ મકસદ સાથે કાંઈ એક દુરનીબી નીમપત હોઈ કે થઈ શકે નહીં!

“મારું નામ માણેકજાઈ છે,” આ છેકજ પાધરા સવાલ જવાબની સ્વભાવીક ઓશકથી મનોહર કીસમે લાલ થઈ આવતાં તેણીએ લજવાઈને સાડીની સોડ આગલ ખેંચીને જવાબ આપ્યો. “હું ‘માણેકના ટુંકા નામથી બોલખાવાનું તો વધારે પસંદ કરું છું. મારા ધણી તો મને એજ લાડકાં નામથી બોલાવેછ.”

અને એ રીતે તે બંને વચ્ચે વાતચીતનું એક આસાન ગાડું ગળડયું. તે પારસીએ વાતમાં વાત મેલવી તેણીને આગલી પાછલી તહરેવાર પુછી લીધી, કે જે દરમ્યાનમાં તે જે મતલબ મુજબ

ઝહેર કરીને ઉપર આવ્યો હતો તે મતલબ ખર લાવવા જેવું તો તેણે કશું પણ કર્યું કે કહ્યું નહીં! સારાંશ, તેણીને પોતાને લગતા ને મંચીને લગતા પુછાય એટલા સવાલ જવાબો પેટ ભરતા પુછી ને તે ધણી ધણીઆણીને લગતી એક પુરી માહિતી મેલવી તે પારસી રખસદ ચાહતો હતો, અને તેનાં જવા પછીજ માંણેક તાળુખી વચ્ચે ખ્યાલ કરી શકી કે આ અજબ જેવી મીલાકાતનાં હેઠાંણમાં આ ચાલી ખરીદવાના સખખ કરતાં કોઇ ખીજે અને જુદોજ બાએસ ખસુસ કરીને સમાયલો હોવો જોઇએ!

તે શું હોય? તેણી વીચાર કરી શકી નહીં, અને હવે તે પારસીનાં જવા કેડે, એટલા એખલાસથી અને એવી વીગતો સાથે પોતાના ગરીબ ધરસંસારની સઘણી વાત તેના જોડે કરવાની પોતાની મસ મોટી નાદાનીઅત માટે, મંચીના ગુસ્સા ને ઠપકાનો ખ્યાલ કરીને, તે બોલી છોકરી ધણીજ પસતાઇ, ને પછી છેલ્લે તે એજ ઠડાવપર આવી કે આએ એક મીલાકાત પુરતી તેહકીક વના કમુલ રાખવામાં તેણીએ પોતાના ધણીની ધણી ગંભીર તકસીર કરી હતી, અને તેથી હવે તો તે સાંજે, ઘેર આવે ત્યારે એ વાત કદી બનીજ ન હોય તેમ તેના સંરીઆમ અખાડા કરી જવામાંજ શાંતપન હતી એમ નેણીએ ચુકવ્યું ને નેકકી કર્યું.

પ્રકરણ ૪ થું.

કામા ખાંદાન ધણું પુરાણું છે, અને એ કીરતીવંત ખાંદા નતો એક ધનવાંન તુરરે શેઠ માંણેજી કામા તેના વખતમાં લખખો-પતીમાં ગણાતો એક માલેતુગર શેઠીઓ હતો. એ શેઠીઆને ગરીબીનો હેંકાર ને હદવનાની સુગ હતી, અને તેની દોલત જે લાયક રીતે અને ખરેખર લખખોથીજ ગણાતી હતી તેનો મોભો અને ટેક સાચવવા તે પોતાનાં ખાંદાનનાં માનપામેલાં નામની ગરૂરી માટે કોઈ રીતે ઓછો મુસતાક હતો નહીં. તે ધારતો હતો કે એ ખાંદાનની ખરોખરીઆં પારસીઓમાં કદાપી થોડાં થઈ શકે, પણ ચઢીઆતાં તો કોઈજ નહીં !

લોક ધારતાં હતાં કે આવી તુંદ તકોખરી કાંઈ સદા નીંબે નહીં, પણ અમે આ તુમાખી તોરના સુગાંત્રા શેઠીઆને અમારી આ નાનકડી વારતાના સફાપર રજુ કરીએ છીએ ત્યાં સુધી તો તેના એ તોરનું તેજ તેના છેક મધ્યાંનમાં પ્રકાશીત રહ્યું હતું !

તે પોતાને ખરનાં એક ઉચે વાંધેનાં કુટુંબમાં પરણેલો હતો. કે જે લગનનાં પરિણામમાં તેને ધર ચાર બચ્ચાંની નવાજેશ થયલી હતી. એ ચારમાં ત્રણ છોકરાઓ હતા, અને એક છોકરી હતી, અને પોતાના બેટાઓના ચેહરા મગરૂરીની મોજથી બાલતાં તે શેઠીઓ આપ હંમેશ વીચાર કરતો કે તેની પછવાડે તેની બીચ્ચાર દોલત, વાડી વજીર અને ગાડી થોડા ઉપરાંત તેનાં ખાંદાની નામની એવીજ મગરૂર ખંત સાથે સદા રક્ષા કરવા આ ત્રણ બાહદુર

શુરવીરો તૈયાર થના હતા. દુકમા પોતાની પેલઢી (નામ) દુબ્બી જવાનો તેને કશો વસવસો કે ભય થતો ન હતો. તે પોતાની મોહરદારને આહતો હતો, અને દીકરાઓ પર દેવાનો થતો હતો; પણ તેની ખરી મોજ, ખરૂં સુખ અને ખરો પ્યાર તો તેણે પોતાની એકપુરી નાથલી ને હાડકી બેટી નામે પીરોજમાં ભરી મુક્યો હતો.

એ પીરોજ જ્યારે દશ વરસની ઉમ્મરની થઇ ત્યારે તેણીની માતા મરણ પામી, પણ તે પછીથી માણેકજી શેઠે કોઇ બીજી ધર કીધું નહીં. તે આહતે નો કરતે-એટલી તેની હજી લાયક ઉમ્મર હતી, પણ પોતાની મરનાર મોહરદારને સાચો રહેવાની ગર્રીના તોરમાં તેણે એ વાત સદા ગુસ્સાથી ના કહી.

તે પછી પોતાનાં ચારે બચ્ચાંની તરબીયત ને તાલીમ પછવાડે તેણે પોતે ખાસ ધ્યાન આપ્યું. તેણે પોતાનાં બેટાઓનાં મનપર હસાવ્યું કે પોતાનાં આપદાદાનાં માન પામેલાં નામની નોક જાણવવી અને પેલઢી દર પેલઢી ઉતરી આવેલી એ મોટી દોષતની રક્ષા કરવી એ એક ખરૂં કીર્તિવંત ને હોંમતવાન કામ કહેવાય, અને તે તેઓનો મુલ્લ સમ્પત્તિ અને મુલ્લ ધરમ નેઓએ જાણવો. વળી પીરોજને માટે તો તેણે સખત કાયદા ઘડી કાઢ્યા, અને એવી અનેક જુજબરેલી કીસમે કામ લઇ મોટી ફેજવણીનો એક એવો પાલડ જેવો બોળે તેણે તેણીની ઉપર નાંખ્યો કે તે એ કીસમની જાલમ બંધી ને હાડમારીઓથી જાણદીજ કાયર થઇ બેજાર થવા લાગી. છુટાપણું તો તેણીને તેના આપે કોઇ વાતનું આપ્યુંજ નહીં. પારટીઓ, મેલાવડા, નાટકો એ સધલાંમાં બેરાં દેખાવ દે તે સુધારાનો આ સુંગાંત્રો શેડીઓ એક હરરતો શત્રુ

હતો, અને તે સઘલાનું પરીણામ એ થયું કે પીરોળ ખરી અને મંગીન કેલવણીના ખરા આશીરવાદથી ખીલકુલ ખીનમાહીનગાર અને બે નસીબ રહી ગઇ, અને લેભાગુ ને અધુરી કેલવણીને લીધે ઉછા-છલી, હુલ્લડ અને અભણ ઉધરી.

પોતાની દીકરીની કેલવણી માટે મડમ માસ્ટરે રાખવાનું વટીક એ ધસેજા દોસાને ગમ્યું હતું નહીં, અને તેથી જે પુરૂષ શીક્ષકોની તાલીમનો એ બાલક છોકરીને લાભ મળ્યો તેમાં એક છેલ્લા છોકરવન માસ્ટરને તે છોકરીને પોતાને દાથ કરી લઇને પોતાનું દલદર શીતાડવાનું સુઝી આવ્યું. તે બોલીદરાઝ અને ખુબસુરત હતો અને બોલી પીરોળને લાગ્યું કે પુરૂષ માત્રમાં તે શ્રેષ્ઠ હતો! તે શીખવવા આવતો હતો ત્યારે હજી તો તેણીની ઉમ્મર ફક્ત સોડ વરસની નાદાન હતી, અને ઘરમાના જાપના દરમીઆન તેઓ અરસ પરસ વીચાર આપલે નહીં કરી શકીયાં ત્યારે ચીડીઓએ તેમને મદદ કરવા માંડી. ટુંકમાં, પીરોળના આ કમનસીબ ફેજ ઉપર નાંભોરીનો પડદો ઉનારવા એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે હજી તો તે પોતે જ્યારે છેક બાલક હતી, અને સારા નરસા વીચાર કરવાની તેનામાં પુરી બુધ્ધી કે કાયનાત પણ હતી નહીં ત્યારે એટલામાજ તેણીના આપનો “ગુલમ” તેણીને ખટકવા લાગ્યો, અને કામને એક દુરનો સ્વપ્ને બી નહીં તે કીસમે ઉમરાવ પંકતીના ને બુલદ મરત્યાના પોતાના ધનવાન અને માનવંત આપનો તે મુજારક સાદ્યો તજીને તે પેલા છોકરવન હેમક સાથે સુખી અને સ્વતંત્ર થવાની ઉમેદમાં એક અભા-મણી સાદજે નાદસી ગઇ!

અને પરીણામ શું થયું? નાદસભાગનાં એવાં ઉછાછલાં લગ-નોમાં જે સીઆંમ આનાંખરાખી અને પરેશાન પાયામાલીનાં પરી-

જામ આવે છે તેથી બીજું શું હોય? તે તેણીના આપના પોતા ઉપરના ખ્યાર માટે ઘણી મુસ્તાફ હતી એજ તેણીની આ મોટી જુલ નો મુળ પાયો હતો. તે એમજ જાણતી હતી કે આવા પહેલાં જરા તરા એ લગનની વાત સાંભળી નારાજ થશે, પણ પછીથી તેણીને માટેના તેઓના ઘણાજ ખ્યારને લીધે તેઓ જરૂર તેને માફ કરશે, અને સઘળું જલદી સમાધાન થઈ જશે. વધી તેણીનાં જવાથી જે ગરબડ થશે, તેણીનો આપ વીહસો પડશે અને તેણીની શોધ ખોલની દોડ પોંદ્યશે તે બધું તેણીના ધનવાન આપના અંધી રીતેના જોરા-વર જાપતાને મુકાબલે તેણીને કાંઈ એવું તો “રોમેનટીક” લાગ્યું કે તે ખ્યાલોથી બીહવાને બદલે સાંભી તે ખ્યાલોમાં તે મોજ લેવા લાગી અને છેલ્લે નાહસી ગઈ. તેનો આપ પાછી તેને ધરમા ઘાલશે ત્યાં એવો તો એ મુરખ અને હુલ્લડ છોકરીને એક સ્વપ્નો, વટીક પણ થયો નહીં!

પ્રકરણ ૫ મું.

પીરોજના આપનો ગુસ્સો અનુભવવા તેમજ જોવાનો ખરેખર ધુજરાં પેદા કરનારો હતો। તેણીએ હસ્તે મુંખડે પરણીને તેની ઉપર વધી કામલ લખ્યું હતું કે ‘આવાજ, આએ મારું કામલ તમોને મલશે ત્યારે તો મારી મનપસંદગીના વરને પરણીને હું પાર પડી ગયલી હોવશ,’ તે સમાચાર તેણે ગુસ્સાથી ચઢી ગયલાં બધાંએ

વાંચ્યા, અને કકડીને કસમ લીધા, કે જે કસમ તેણે મરતાં તુંલીક પાક વફાદારીથી પાડ્યા!

તે આહતે તો પોતાની દીકરીને ચોરી જનાર ચંદાલને મન ભાવતી સજ્જ કરાવી શકને, પણ તેમ નહીં કરતાં ફક્ત પોતાની જણેલી દીકરીનેજ સદાની ઓવારનીવાર કરવાને તેને વધારે ગમ્યું. તે દીકરીએ તેનાં માન પામેલાં ખાંદાનને નહીં માફ કરી શકાય એવી એમ પોંદ્યાડા હતી, માટે તેણીને માટેનો તેનો સધલો પ્યાર તેટલાજ કડવા ધીકકારમાં ફેરવાઈ ગયો. તેની ગરૂરીને એ તેની દીકરીએજ એક એવો જોરાવર ફટકો મારીઓ, કે જેની અગનથી તે સદા બચતો ને જલતો રહ્યો. તેનો ગુસ્સો તેની ખામેસીમાં, તેનાં અગાધપણમાં અને તેનાં અસહ્યપણમાં કેવલ ભયંકર હતો! તેણે કસમ લીધા કે જે એ દીકરી ભુખમરાથી તવલતી છેક મોતને કીનારે આવેલી બી તેના પાસે રોટલીનો ટુકડો માંગવાં આવે તો તેણે તેણીની સાંભેં પોતાના સધલા દરવાજા વગર દયાએ જરૂર બંધ કરવા!

તે લોકેછોક આગલ અને ઘેરેઘેર પોતાની દીકરીની એ હીલ્-પસ્તીની વાત ફરીઆદની ઢપે ગળું કરતો રહ્યો નહીં. તેણે જાણે તેણીનું નાલાયક નામજ પોતાની જમ્મદ યાદદસ્તમાંથી ભુલાવી દીધું. જે કોઈ એ વાત કાઢતું તો તેને પોતાના ગુસ્સાથી થથરાવીને તે પાણી ઉતાર કરી નાંખતો, અને દયાના હેતુથી તે વાત કાઢનાર પોતે સાંભો જાળજ પસતાતો અને પરેશાન થતો પાછો ફરતો! તેણે પોતાનાં વીલમાંથી પોતાની વાદલી ખેટી પીરોજનું નામ ગુસ્સા

વચ્ચે સનાનું રદ કરીને છેકી નાખ્યું, અને તે હતો તેમાં પુરો કુજરો, ખરીએલ અને એકાંત શોધતો બની ગયો.

તેની ગમખારીનો સુમાર ન રહ્યો. પીરોજી જો મરી ગઇ હતો તો તેને માટે તે પ્યારમાં અને જાહેરમાં શોક કરી શકતે; આ તો થયું એમ કે તેને તેના કરદા કેહર વચ્ચે છુપો શોક કરતો રહ્યો, અને તે તેનું જાતર વધારે બેઠી નાંખતો હતો !

તેણે એક દીવસ એ પોતાના ગમખાર વિચારો વચ્ચે પોતાના કારભારીને પોતાની પાસે બોલાવ્યો, તેજ એક જઘફ પારસી હતો, અને એ હાલના શેઠના બાપના વખતથી તે જગ્યાપર નોકરી હતો.

“માફા, તું પેલી મારી હેરેમન દુકતીના હરફ તો બોલખેછ !” તેણે ગમખારી પેદા કરનારી મંબીરતાથી તેને કહ્યું; “એટલા વાસ્તે નીચે મારો જે ટપાલ આવે તે ચોકસાઈથી ચીપી ચીપીને તું પેહલાં જોઇ જજે, અને જો તેમા તે દુકતીનું એક ખી કાગળ હોય તો તે કાઢી સેવાનોજ નહીં પણ તરત બાલી નાખવાનો તુંને મારો ખાશ હોકમ છે તે આજથી ખ્યાલમાં રાખજે.”

ત્યાર પછીથી તે મોટા મેદાજ જેવા બંગલામાંથી પીરોજીનું નામ સદાનું નાખુદ થયું. ફક્ત માફાનેજ ખબર હતી કે કેવાં કાક-લુદીનાં, માફીની કેવી મીનતજરીનાં ખરા પસતાવાના કેવા હાયઅફ-સોસનાં કેટલાં બધાં હૃદયભેદક કાગલ પીરોજીનાં આવ્યાં; એ કાગલો આવ્યાની વાત તે શેઠીઆ બાપને કાંને કદી ગઇ નહીં, અને જતે તોખી તે એ કાગલો જેવા માંગને કે વાંચતે એ ખ્યાલજ એજ છે. એ રીતે વરસો વહી ગયાં, અને પીરોજી કયાં અતવાઇ મુઠ તે

કોઈએ કદી ખી જાણ્યું નહીં. ગોકરનકુરોનાં મનમાંથી વટીક તે હીણાં કરમની છોકરી રહેતે રહેતે તદ્દન લુલાઈ ગઈ.

પણ એ તુંદી શેડીઆની તકોળરીનો હજુર છેડો આવ્યો નહીં. “મારા ત્રણ ત્રણ કુલદીપક છોકરાઓ છે,” તે મનસે પટપટયો. “તેઓ મારી પછવાડે મારાં માનપામેલાં નામની લાયક સમાલ કરશે.”

અને તકોળરીએ કોણને ખોદાર નથી કરીઆ ? અઝાઝીલ અને જમશેદ જેવાઓ એ એકજ મોટાં પાપની પરેસાંનીમાં પાયમાલ થઈ ગયા, તે આ એક કમીના શેડીઆના થું આસરા ? તે ત્રણે છોકરાઓ જેઓ ખરેખર ચાલાક અને કુલદીપક હતા તેઓ જવાંનીના જોરમાં અને જોળનના આદરમાં જોતાં જોતાંમાં આખર થઈ ગયા ! તેઓ ત્રણે આપથી અજીદ થઈને માંદરણાંની સહેલગાહમાં એક રાત્રે દરિયામાં ફરવા ગયા. અને તે રાત્રે અમાધારણ મસ્તીમાં ચઢેલા તુફાની દરિયાએ વગર દયાના જે કીમતી ભોગ લીધા તેમાં એ ત્રણુમાંનાં એ જવાંન હતા ! ફક્ત નાનોજ અચ્ચો, અને તેને મુસકેલીએ જીવનો ધરમાં પાછો લાવવામાં આવ્યો !

આ ગંજવર ફટકાના નહીં વડી રાખેલા અચમુચ આવી પડેલા જોરાવર હાંદેશાએ કામા ખાંદાનના આ એકજ ગરૂર શેડીઆને દુઃખથી તમામ આજોજ અને અધધેલો કરી નાંખ્યો ! તેના જીવ જેવા વ્હાલા એ છોકરાઓની દરિયામાં કબરવાસ પામેલી લાસ વટીક હાથ આવી નહીં. અને ત્યારે અતે તેની સઘણી ઉમેદ તેના એકજ છેલ્લા આકાત રહેલા આ તેના સાથી નાન : અને લાડકા બેટામાં તેણે સદાનાં ધુજરાં વચ્ચે ભરી મુકી ! તે તેના પર વીસો પડતો, તે મોટો છતાં એખલો તેને કંઠે જવા દેતો નહીં, મોડી

રાત સુધી બાહાર તેને રેલવા દેતો નહીં, અને બનતાં સુધી તેને પોતાની આંખ આગલથી વેગશે કરતો નહીં; પણ તેથી શું થાય? ખુદરત તેની તકોબરીની સજામાં તેને વવાંણીને મારવાજ માંગતી હોય તેમ તે છોકરો બી આપદે જીવ્યો નહીં. તેને ઝેરી તાપ આવી અને વીદવાન ડાકટરો જે તેના ધુજતા અને જમફ આપે હજારો રૂપીઆ ધુલ મેલવીને ભેગા મેલવ્યા તેઓ વટીક તેને બચાવવાને કેવલ નીબફલ નીવડ્યા. અને ખુદો માણેકજી શેઠ પોતાના ખુદાપાના ગમખાર ખુરાપામાં પોતાના બ્લાકાં બાલબચ્ચાંથી સદાને અલગ અને જુદો થયેલો એ રીતે જલદીજ એકલો પડ્યો !

તેનું દુઃખ દયા કરવા જોજ દતું. ખોદાના આ મારથી તેનું દીલ ફાતી ગયું, તેનું કલેજનું પથ્થરનું થઈ ગયું, અને તે ચીરડાઉ, પાછ અને ઘાતકી થઈ ગયો !

પ્રકરણ ૬ ઠું.

એમ છતાં ને સુગાંત્રા શેડીઆએ ગરીબો સામેનો પોતાનો તોર અને તકોબરી એક લેસ પણ કમતી કરી નહી, અને તોખી પોતાની આસપાસ તે દોસાએ તેની નજર દોરાવી જોયું ત્યારે પોતાની આએ મેટી દોલત અને બોલથી મીઠકતો તેણે મુવા પેલલાં કાચને એનાયત કરી જવું તે તેને કાંઈ સુખ્યું નહીં ! તે વીસવાસ

મુકી શકે એવું તેનાં વંશવેક્ષામાં અથવા તેનાં લાગતાં વલગતાંમાં તેનું વારેસ થવા માટે તેને કોમળી લાયક આદમી દેખાંયું નહીં, અને ત્યારે એક દાહડે એ વાતનો વીચાર કરતાં ધણો ગભરાઈ જમને તેણે પોતાના વિસવાસુ સોલીસીટર સોહરાજશાહને તેડાવી મંગાવ્યો. તે એ જમણ શેડીઆને સાથી પુરાંણો સોલીસીટર અને વિશ્વાસુ મિત્ર હતો, અને તેની સાથે તે ધણો પક્ષોતાયેક્ષો હતો. પીરોજને છેક એમ નહીં આવારનીવાર કરવાને માટે એ બક્ષા સલાહકારે પેહલી હરોલમાં એ તકોબરીઆ શેડીઆને ધણો સમજાવ્યો હતો, પણ પોતાની લખખોની દોલતમાંથી એક ખોટું દોહયું બી ઉગ્રકને તે છોકરીને આપવા એ ઢાંખરાંએ ધસીને સાફ ના કહી હતી. ત્યાર પછીથી એ સોલીસીટરે આજ વેર તે વાત દાનામથી મોકુફ કરી હતી, પણ હવે જ્યારે તેને ખાસ બોલાવી મંગાવીને પોતાના વારેસને વીશેજ આ જમણ શેડીઆ તેની સલાહ સોધતો હતો, ત્યારે વધતી ઓછી અનાકાંની પછી તે વાત પાછી ચંચેરવાને તેણે હોંમત એકડી કરી.

“સાહેબને એક રસ્તો મને સુઝાડવા ગમે છે,” તે બક્ષા સોલીસીટરે સુચવ્યું, “પણ મને બય છે કે મારો સુઝાડેક્ષો રસ્તો સાહેબને પસંદ આવવાનો નથી.”

“તે શું છે?” માણેકજી શેડે તોરથી પુછ્યું.

“સાહેબને યાદ હોશે કે ગઈ વખતે મેં એ વાત જ્યારે છેડી હતી ત્યારે તમે મારી સાથે ધણા નારાજ થયા હતા, એમ છતાં તમારું બહુજ મારે ચાહવાનું છે તો આજે તકે પાછી યાદ આપવાની

મારી ફરજ થઇ પડે છે, સાહેબ, કે તમારી વારેસ થવા તમારી પોતાની એક બેટી હજી હૈયાત છે.”

“એ બધું કમળગ છે,” તે શેડીઆએ છછણી પડીને કહ્યું. “મારે મનથી તે મારી દીકરીને મરી જવાને તો એક જમાનો વહી ગયો !”

“તોખી આપણને ધ્યાન કરવું જોઇએ, સાહેબ, કે કદાપી તેને ત્યાં છોકરાં થયાં હોય ? તેણે તકસીર કીધી છે, પણ તમારાજ વેળાનાં તે ખીચારાં ફુલ બચ્ચાંઓ સામને તમારો આએ ગુસ્સો મારાં આધીન મત મુજબ ખરેખર ઘણોજ ગેરવાળખી છે.”

આએ છેલ્લી તકરારથી તે શેડીઆપર કાંઇક અસર થયલી જણાઇ. તે પોતાની ખુરશીપરથી બેકરાર ઉઠ્યો, અને ઘણી ઉશ્કેરાયલી હાલતમાં એમ તેમ તે ઓરડામાં વિચારવંત અદાથી ફેરા લેવા માંડ્યા.

“નીરદોશ બચ્ચાં !” છેલ્લે અંતે તે તુચ્છકારથી બોલ્યો, “હા, નીરદોશ તો ખરાં, પણ બચ્ચાં કાણનાં ? નીચમાં નાચ બુનીઆદનાંજ કેની ? એક કમળત, કમઅસીલ, કમીનો જ મારી એકની એક બેટીને ચોરી ગીયો એવા એક માહા મુજ ચોરનાંજ કેની ?”

હયાં તેનો અવાજ વટીક ધુજવા લાગ્યો એટલે તે ઉશ્કેરાયો. “તેવાં બેબુનીઆદ બચ્ચાંઓને શું હું અહીં લાઉં ? તેઓને મારાં વારેસ સ્થાપી મારા પુર્વજોનાં પંદાયણાં નામને શું સદાની નામોશીમાં ગીરફતાર કરું ? એ વાત કદી બનવાની નથી.”

“સાહેબની ઘણી લુલ છે,” તે સોજીસીટરે હજી આમલ કયો.

“પારકાં આવીને તમારી દોષત ખાઈ જાએ અથવા તમારા માન પામેલાં અને આત્મા નામનો તમારાં મરણ પછવાડે નાશ થાય તે કરતાં તમારાં એ પોતાનાં લોહીનાં બચ્ચાને બાહ્ય રાખવાનું કામ લખખોવાર વધારે પસંદ કરવા જોગ છે. જરા લાંબો દર્યાકત તો કરો: મારા મુરખી? આખર કરે પણ એ તમારાંજ બચ્ચાં કેની? ગમે તેવાં પણ એ બચ્ચાં તમારાંજ વેલામાંથી ઉતરેલા છે એમ ના કહેવાની હીંમત કોણ કરે? હું તો ધાઈશ, સાહેબ, કે એ બચ્ચાંઓમાં તમારીજ ખાસીયત બલકે તમારોજ એહેરો વટીક હોવો જોઈએ.”

“ખોદા ખેર કરે,” તે બુઢો કમકમીને પટપટ્યો.

“એમાં કમકમવાનું શું છે?” સોલીસીટરે અશ્વઢ ધમ્મને જારી રાખ્યું. “કદાચ તમારોજ જાતવન ટેક—આએ તમારોજ તુમાખી તોર અને તમારાં માન પામેલાં નામની નોક જલ્લવવાની આએ તમારીજ ઉજટ તે બચ્ચાંઓમાં બી ઓધે ઉતરી હોય એમ કાંય નહીં બને?”

“પણ સોલીસીટર, તમે એ બધી તકરાર કરોજ.” તે બુઢો શેડીઆએ લગાર ખીજવાઈને કહ્યું. “પણ તે પોરીને કદાચ પોરીઆં થયાજ નહીં હોય તો?”

“તેજ આપણને અવલ નકકી કરવાનું છે તો, સાહેબ,” તે બણેલો લાહેર તે ધસેલા ઢાંખરાંને ફેરવી ફેરવીને અંતે રાહ પર લાવ્યો; “આપણે પીરોજની શોધ કરાવીએ તો જ હોય તે જણાઈ આવે, અને પછી આગલ કામ લેવાનું જ હોય તે આપણને સુઝ પડે.”

પણ હજી એ અણુગમી વાત તે તોરાંતા શેડીઆનાં ધ્યાનમાં

બરાબર ઉતરી નહીં. તેણે તોર બતાવ્યો ! ગુસ્સો બતાવ્યો. “તે ચંદાલ બધી મારી દોલત લુટી ગયો હતો,” તેણે લમબગ રડી દહને કહ્યું, “તો મને ઓછું દુઃખ લાગતો, પણ મારી દીકરીને લમ જમને તેણે માફ જીગર ચીરી નાખ્યું છે, અને તેને હું કદી માફ કરી શકવાનો નથી.”

“પણ તેને માફ કરવા સાહેબને કહેછજ કાણુ ?” વલી તે સોલીસીટરે સમજાવ્યું. “પીરોજને વટીક માફ કરવા હું તો કહતો નથી, પણ હું તો આપણી પોતાની મતલબને સર તેનાં પુત્ર જેવાં નીરદોશ બચ્ચાંની હીમાયતમાં સાહેબને આટલું સમજાવું છું.”

હુંકમાં, આવી જોરાવર સમજાવત સામે તે ધસેલો ઢાંખરો આપ દે માહત થયો, અને એકવાર માહત થયો ત્યારે એ સવાલની પક્ષમાં એકદમ ઉસ્કેરાધને ધણી ગયો—“બલકે આગુર થયો ! એ તેની કીસમના ચકાસેલા ચકરમોના સંબંધમાં જે સ્વભાવીક રીતે બનવું જોઈએ તેજ માત્ર બન્યું. સોહરાબશાહ સોલીસીટરે જોયું કે એ અજબ જેવી ઉસ્કેરણી હેઠળ તેના શીકકા પડેલા જમ્દિ હોઠ ચરચર ધુજતા હતા !

“ચાંસો, ત્યારે, જે કરવું હોય તે જલદી કરી નાખો,” તે શેડી-આએ ઉતાવલ કીધી, અને પછી તેઓ કાંઈ નવો તોર કાઢવાનાં પાટીઆં જોઠવવા બેઠા. વકીલે જોયું કે પીરોજ ધર છોડી ગઈ ત્યાર પછી આજ સુધીમાં તેનું શું થયું હોય તેનો તે બુઢાને તો સ્વપ્ને ખી ન હતો.

“માફ, એ ખીચારીએ કાંઈ તમોને કામલ પત્ર લખીઆં હશેની ?” તે વકીલે હવે પોતાની તપાસ કરવા માંડી.

“હા, રાખ્યાં તો હશે,” તે શેડીઆએ કહ્યું, “પણ તે કાગળ પત્રો કાઢીએ રાખ્યાં નથી.”

આ એક મેટી મુશ્કેલી હતી ! પીરોગની બાલ કાઢવી હતી, પણ તેમ કરવા માટે એકે પ્રયોજન મોજુદ ન હતું !

“તે પોરીને મારે ત્યાંથી ગયાને નહીં નહીં કરતાં વીસ વરસ થયાં,” તે મુઠાએ હવે કાંમક નાકમેદીથી કહ્યું, “અને હવે ત્યારે આપણને શું પત્રો મળવાનો ?”

પણ તે સોલીસીટરે તેને ધીરજ આપી.

“હું મારે જનતું કરશ,” તે સોલીસીટરે કહ્યું; “તમે સાહેબ ધીરજ રાખજો.”

તે દીવસ પછીથી તે તુંદ શેડયાની તખીએન અજામ જેવી રીતે કુશ્કેરાયલી રહી ! તેની ગુમ થયેલી દીકરીનો પત્રો મલશે કે નહીંજ તેજ ચીંતાથી તે ઝરી જવા લાગ્યો, અને ખાવા પીવાનું વીક છોડી દમ એ અને એજ સવાલ માટે તેણે ખત કરીઆ કીધી !

પ્રકરણ ૭ મું.

સોરામસાહ સોલીસીટરને થોડી અને દમ વગરની બાલ મલી. પીરોગ પરણ્યા પછી પોતાના ટુંક બંદોલીઆ ભરથારને આસરે

મેહતાજી અને ગરોબીમાં અવતીઆં મારતી મુખમના જે જુદા જુદા લક્ષણોમાં રહી હતી તેનો પોલીસનાં માણસોની મદદથી તેણે પત્નો મેલવ્યો ખરો, પણ તે પછીથી તેણીના સંબંધમાં નવું કાંઈ જણાયું નહોતું, અને છેલ્લે અંતે પીરોજની ક્યાં આખર આવી તે કાંઈ સમજ પડી શકી નહોતી.

દુકામાં, તે શેડીઆને તેના સોલીસીટર સાથે મસલત કરતો તેના મેહલ જેવા બંગલાનાં એકાંતમાં એક દાહડે પાછો બેઠેલો આપણે જોઈએ છીએ. તે વકીલ ગંધવાયલો હતો. તે શેડીઓ દુઃખી દેખાતો હતો!

“ત્યારે હવે બધી આસા મુકી દેવાની છે?” તેણે નાઉમેદીની ગમખારીથી પુછ્યું.

“મારી પાસ તો હવે ઉપાય નથી,” તે વકીલે બી નેટલીજ નાઉમેદીથી કહ્યું, “સિવાય કે પીરોજનાં કાંઈ કાગળ આપણને મળી આવે.”

“મેં તો કાંઈ જોયાં નથી,” તે શેડીઆએ કહ્યું.

“કાંઈ છેલ્લાં કાગલો ઉપરનો પોસ્ટમાર્ક જોયો હોશે ની?” તે વકીલે પુછ્યું.

“મેં તે કાગલજ અવલ તો જોયાં નથી તેની વાત કરોની!” તે શેડીઆએ ભાર મુકીને કહ્યું. “મેં તો કારભારી માકાને તે આવે તેવાં બાલી મુકવા કહ્યાં હતાં; જોઈએ તો તેને હાંક મારીને મુકો?”

તરત પાસે ટેબલ પર પડેલો એક નાહનો રૂપેરી ઘંટ વળાડવામાં આવ્યો; અને બીજી એકાદ બે પણ પછી કારભારી માકા તેઓની સામે આવી ઉભો.

“માકા,” તે વકીલે પુછ્યું, “તું કાંઈ કહી શકશે કે પીરોજીએ ક્યારે અને ક્યાંથી શેફને લખ્યું હતું?” અને માકા તેના શેફને આ અતી અણુગમતી થઈ પડેલી વાત એમ તેની સાંભેજ આજે રજુ થતી જોઈ અજાણ્યેથી અને ગભરાતમાં દાયું વકાસી તે બેહુ સાહેબોને ટીકવા પડ્યાં !

“કહી દે, માકા, જે હોય તે,” તે ઉપરથી તે શેફીઆએ તેને ધીરજ આપવાના હેતુથી કહ્યું. “અમેને એ છોકરીનો પતો મેલવવો છે, તેથી એ વાતમાં તું જે જાણતો હોય તે બેધડક કેહે.”

“ત્યારે તો મુરખી સાહેબ તમે મને માફ કરજો, પણ મેં એ બીચારી કમનસીબ બાઈનાં એક બી કાગલને તમારો હોકમ મુજબ બાલી કે ફાડી નાંખ્યું નથી,” માકાએ હાથ જોડીને કહ્યું. “મેં જોયું કે પાંચે દલાડે એ કાગળો કાંઈ નહીં ને કાંઈ કામના થઈ પડશે, અને તેથી જો કે એ વાતને વીસ વરસ થયાં છે તોખી તે બધાં કાગલો એમનાં એમ અનામત સાચવેલાં મારી પાસે હાલમાં બી તૈયાર છે.”

તે ખુદા શેફાંની આંખ આ એકરાર સાંભળતાં ખુશીથી ચપ્પા નીકળી ! “માકા, તું ઘણો દાહ્યો છે,” તેણે તેને સાબાશી આપીને કહ્યું, “અને એ તારી દુરઅંદેશ દાનાઈને વાસ્તે હું પછી તુંને ધનામ આપશ.”

“માકા, ખરેખર તુને સાબાશ છે,” તે સોલીસીટરે બી કહ્યું. “એ કાગલો એમ હકઅંધ સાચવી રાખવામાં તે દાહપણુજ નહીં પણ પુણુતું બી કામ કીધું છે. જા, તે જઈને લઈ આવ.”

તે બહો કારભારી આ સાંભળતાં હરખાતાં અને ખુશાલ જીગરે ને દીવાનખાંનામાંથી બહાર ગયો, અને બીજી થોડીક પક્ષોમાં સુત-

લીનાં આંટાઓથી બાંધી લીધેલું કાગસોનું એક હકમખં પેકેટ લેઇને અંદર પાછો આવ્યો.

“આએ બધાં તે કાગસો છે, મુરંબી,” તેણે કહ્યું “એને કામ્રએ આંગલી બી લગાડી નથી, અને એ આવ્યાં તેવાં હું એક એકની ઉપર તે ગોઠવતો ગયો.”—એમ કહી તે કાગલ આપી તે કારભારી દાનાઇથી તરત પાછો બાહર ગયો.

“તમે એ જુવો” તે શેડીઆએ આંખે આડો હાથ દેખીને કહ્યું. “અરે દીકરી ! દીકરી !” તેણે વીસ વરસે તે અભાગણી દીકરીને યાદ કરીને, હવે પેહલી વાર મોટે સાદે ગમ કીધો,—અને પછી એક પછી એક સોલીશીટરે અનુક્રમે તે કાગસો ઉગાડ્યાં અને વાચ્યાં.

તે એક ડાહ્યો, પાકો, થાવકો માણસ હતો, અને કામ્રખી રીતે નરમ છાતીનો આસામી નહીં હતો, છતાં એક પછી એક દુઃખી પીરોળનાં તે કાકલુદીનાં અને મીનતખરીનાં કાગસો વાંચતાં તેનું હૈયું ભરાઇ ભરાઇ આવ્યું, અને તેની આંખમાંથી અવારનવાર આંસુઓ ટપકવાં માંડ્યાં. પેહલાં એક બે કાગસો તો લગાર સાદાં સાધારણ અને રમુજ તોરનાં હતાં. તે લખતી હતી કે ‘બાવાજી, હું નમને મેહનત આપ્યા વગર પરણી ગેઇ તેથી તમારે તો મારો ઉપકાર માનવો જોઈશે,’ અને છેલ્લે દીલમાં કાંઈ ખી બુઝું નહીં માનવા અને તેને જરૂર માફ કરવા અરજી ગુજારી લખેલી હતી. બીજાં કાગલમાં તેના ધણીની દમ બાંધીને તેણે વખાણ લખી હતી. ત્રીજામાં આગલાં બેનો તેના બાપે જવાબ નહીં કરીઓ તેનો પરીઆરો હતો. તે લખતી હતી કે ‘હું નથી ધારતી, બાવાજી, કે તમે મારી આથે

ખરા દીક્ષથી રીસાયા હોવો કે ગુસ્સે થયા હોવો.’ તે પછીના કાગલ પર કાગલ મારીની કાકલુદી અને મીનતજરીનાં હતાં, અને પોતાપર કેયું દુઃખ પડતું હતું તેના વક્ષી તેમાં હેવાણો હતા. વક્ષી પછીનાં એક કાગલમાં પોતાને ત્યાં પુનમના ચાંદ જેવા ચેહરાની એક દીકરી જન્મ પામવાના સમાચાર લખેલા હતા, અને તે દીકરીને ખાતર પોતાને હજી બી માફ કરવાને તેણીએ કરગરીને લખ્યું હતું. ‘એ દીકરીનું’ નામ, મારા વાહલા બાવાજી, મેં “માંણેક” રાખ્યું છે.’ તે લખતી હતી, ‘અને તે જરાકે જરાક અને આમેલુખ મારીજ સખી છે, તેથી જો તમે એને જોશો તો ખરેખર એ તમને ઘણીજ વાહલી લાગશે.’

પછીનું એક કાગલ ભુખમરાની ફરીઆદનું અને પોતાના ધણીની માફા જોખમજરી માંદગીના સમાચારનું હતું. આ કાગલ વાંચતાં તે સોલીસીટરનો આત્મા છેક ઉડાણમાંથી ધુળ્યો. કેમકે તેમાં લખ્યું હતું કે “બાવાજી, મારી પાસે ખાવાની સુકી રોટલીનો એક ટુકડો બી નથી. અરે, તમે જમી ઉડો પછી તમારી ટેબલ પરનું વધ્યું સંધ્યું નહીં તો ટેબલપરનું પડીયુંખડીયું મને એન્ડું કરી મોકલાવો, ને તે બી હું તમાને હજારો દુવા દેઇનેજ ખાવશ’

“મારાં ખાંતઘાતની દીકરી—મારી પોતાની દીકરી અને આએ રીને ભુખે કકલીને તે મુઠા!” તે બુદ્ધાએ એક સરદ હાથ મારી માથુ કુટીને હવે બલાપો કાઢેા!

તે પછીનાં એક કાગલમાં વક્ષી તેણીના મરવા સુનેલા ધણીનાં મરણના માઠા સમાચાર હતા. ‘હવે તો મારે માથે વાસે બી કોઇ નથી,’ તે લખતી હતી, ‘અને મરશ તો કોઇ મને જોનાઈ બી નથી

વાસ્તે એ બાવાજી, એટલા પથરની છાતીના તમે ના થાવો, અને કાંઈ નહીં તો મને મરવા દેવાને વાસ્તે તમારા મેહેન જેવાં મોટાં ઘેરમાં મને આવવા દેવો.” સૌથી છેલ્લું કાગલ વાંદરેથી આવેલું હતું, અને તે એવું હતું કે તે સાંભળતાં માણેકજી શેઠ દુસકે દુસકે રડ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે ‘ટીકીટ મારવાનાં એ દોઢીઆં બી નહીં હોવાને લીધે તે કાગલ નોટપેડ મોકલવું પડ્યું હતું, અને તે અને તેની બેટી દુધના એક ગોત કે સુકા રોતીના એક ટુકડાને વાસ્તે બી તવનતાં રહ્યાં હતાં’

આ કાગલ છેલ્લુંજ હતું, અને હયાં તે કંગાડીઅનની કેરી-અતપર ખરા અફસોસ અને દુઃખનો એક સદાનો સીદા પડેલો હતરનો હતો!

“સાહેબ જે આ છેલ્લું કાગલ જોને તોબી શું તેને માફ નહીં કરે?” સોલીસીટરે તે ખુદાના કંગાલ ટેક તરફનો પોતાનો ધીકકાર ને કમકમાત છુપાવવાની કશી બી કોશિશ કર્યા વના પુછ્યું.

“ખોદા મને માફ કરો,” તે ડોસાએ કમકમીને કહ્યું, “હું માફ છું કે હું એ વાંચતે તોબી નહીંજ માફ કરે.”

“મારાં ધારવા મુજબ એ બીચારી વાંદરે હક થયેલી હોવી જોઈએ,” તે સોલીસીટરે કહ્યું.

“શું ભુગથીજ મરી ગઇ હશે?” તે ડોસાએ રડી પડીને પુછ્યું. “ચાલો, ગાડી જોડવાનો હોકમ આપો, આપણે હમણાંજ જઈએ અને તક્લાસ કરીએ.”

તે વકીલે ના કહી. તેણે જોયું કે પીગેજને ગુઝરવા પછીથી હવે તો વરસોબી વહી ગયેલાં હોવાં જોઈએ, અને ત્યારે તે મોટા કસબામાંથી

તેણીની બાલ એટલી સેદસ મલી આવવાની નથી; એટલા માટે તેણે સુચવ્યું કે તે એખસોજ જાએ તો જરાજર ખોલ કરી શકશે, “અને જો મને કાંઈ બી ખજર પડશે,” તેણે કહ્યું, “તો હું તમને તારથી ખજર આપશ.”

તે પછીથી તેજ દહાડે તે સોલીસીટર વાંદરે ગયો, અને આંખણે માંણેકની માતાનાં મરણના સ્પર્શમાં જે જે બનેલું શીરમા-તનાં પ્રકરણમાં વાંચી આવ્યાં છીએ તે બારીકમાં બારીક વીગતોથી પાપરીની પેરે પૈસા વેરી કલવલે મેલવતાં તે કુનેહબાજ સોલીસીટરને મુશ્કેલ થયું નહીં. ત્યાંથીજ તેને માલમ પડ્યું કે માંણેક મોટી થયેલી હતી, અને “માકાપેસીના મટલા” નામના કોઈ એક ગરીબ કામદાર સાથે પરણેલી પરેલ તરફની એક ચાલીમાં રહેતી હતી.

પ્રકરણ ૮ મું.

પોતાની વડી ઉપરાંત આટલી બધી વિગતો એક તડાકે કલવલે બેગી કરી શકવા માટે સોલરાખશાહ સોલીસીટર ઘણો ખુશી થયો. આટલું તો નકા થઈ ગયું કે પીરોજ બેહેસ્ત પાંખી ચુકી હતી, અને માંણેકજી શેકની બીસીયાર દોલતની વારેસ થવા એ મરનાર પીરોજની એક બેટી નામે માંણેક દમવાત હતી. ફક્ત અફસોસ એ હતો કે તે પરણેલી હતી, અને તે બી વધી છેવળ ઉતરતી

પંકતીના એક ગરીબ મીઠા-મજૂર સાથે પરણેલી હતી ! હવે તેથી જે કરવાનું બાકી રહ્યું હતું તે એ હતું કે માંણિકને તેણે પોતે જાને જાહેર મલ્લવું, અને તે ગામડાન તોરની જગલી છે, અભણ છે, અસ્વચ્છ છે કે કેવી છે તે નજરે જોઈને નકકી કરી લેવું, કે જેથી માંણિકજી શેઠે તેને કરી લેવી કે નહીં તે ઉપર તે પોતે નિયાર ચલાવીને એ તોરવાંતા શેઠ્યાને લાયક હોય તે સહજાદ પછીથી આપી શકે,

એ ઉપરથી માંણિક રહેતી હતી તે ચાલી લેવની મનજાગ્યથી જોવાં માંગતો હોય તે કીસમના ઢોંગ કરીને એ કુનેહવાર સોલીસીટર તે મનોહર સુદરીને મલી આવ્યો. અને તેણીની છક કરનારી ખુશ-સુરતી અને તેણીના બેટાની તેવીજ દીક્કશ મુખમુદ્રાથી તે જાગજા હેરત થતો પાટો ફર્યો તે સઘળું આપણે આગળાં પ્રકરણોમાં વાંચી આવ્યાં છીએ. તે જેટલો અજાગ્ય થયે તેટલોજ ખુશી થયો. તેણીનામાં અભણપણાંનું કે ગામડાન લક્ષણ એકે હતું નહીં “એ જો કુંવારી હતો તો એને અડીંથી કામ જગ શકાને. અને માંણિકજી શેઠના એક સડથી કાયક વારસ નરીકે એ છોકરી અજાગ્યમીનું એક “સેનજેસન” જરૂર પેદા કરી શકને.” તે સોલીસીટર નાકબેદીના બજાપાથી મનસે પટપટ્યો. હવે ઉપાય ન હતો. સિવાય કે તેણે જાહેર સઘળો રિપોર્ટ તે જામદ શેઠ્યાને કરવો, અને તે પોતે શું કરવા માંગે છે તે જોવું.

તે ગયો. તેના તરફથી કાગલ પત્ર મારફતે શ્રી કશાજ સમાચાર લજી તુલક નહીં મજેલા હોવાને લીધે તે ધરડો શેઠ્યો હદ વનાનો ઉશ્કેરાઈ રહ્યો હતો, તેને તે સોલીસીટરે મજતાં સાથે

ધણી ધીરજ આપી, અને પછી તેણે સઘળી બીના તેને બ્યાંન કરીને કહી.

તે હેવાલ પૈસામાં પોખાયત્રા એ ધનવાન શેડ્યાએ થરથર ધુજતાં તનઅદને સાંભળ્યો. “તમે કહો છો એટલી બધી શું એ છોકરી ખરેખર ખુશનુરત છે?” તે ડોસાએ અળાપાથી પુછ્યું: “ત્યારે તો તે ખરેખર એની માય જેવીજ હોવી જોઈએ. પણ ત્યારે સત્યાનાસગીયાં એની એટલી નાંદણી ઉંમરે એને અદરા!! પરણાવી શાનાં મુવાં? તેનો વર કાણ છે ને શું ધંધો કરે છે?”

“તે એક મીઠામાં એનજીનદ્રાવર છે, સાહેબ,” તે સોલીસીટરે અચકાતાં ને બીહતાં બીહતાં કહ્યું.

તે શેડીઆએ કમકમાત અને અગ્નયર્થીથી હાથો ઉંચા કાઢ્યા “અને એની બમરી એને ચાહે છે!”

“હું ધારું છું કે ચાહતી તો હોશે,” તે સોલીસીટરે હસીને કહ્યું. “બધી પરણેલી બમરીઓ પોતાના વરોને ચાહે છે એમ હું માનું છું, સાહેબ.”

“અને એ લોકનો છોકરો બી તમે કહો છો એટલો તંદરોસ્ત અને ખુશનુરત છે?” તે શેડ્યાએ વિચારવાનું અગ્રાએ પાછું પુછ્યું.

“જી, હા, તેમ બી દેખાય છે તો ખરું.” તે સોલીસીટરે કહ્યું તે શેડીઓ એ સઘનું સાંભળી વીચારના એક વમત્રમાં ઉતરી ગયો. બીડેલા હોઠ અને ચઢેલાં બવાં સાથે તે ખુદાએ માંથે હાથ દેધને ઘણે ગંભીર દરીઆફત કાઢ્યો, અને પછી તે બોલ્યો, “મારા

આપદાદાનાં નામને મારા વખતમાં એક ધણું ખુર પોંદ્યું છે, પણ આએ તો તે ખુરાંની બી હદ થઈ જાય છે એવા એક નીચમાં નીચ બુનીઆદના છેક મજુર વર્ગના હલકા આદમીને હું મારા ઘેરજમાઈ તરીકે મારાં ઘેરમાં બોલાઉં અને આએ મારા બંગલામાં રાખું !”

“ત્યારે હવે તમે સાહેબ શું કરવા ધારો છો ?” તે સોલીસીટરે ધીમેથી પુછ્યું.

તે શેડીઓ જવાબ આપવા પેહેલાં એકાદ પલ થોડો.

“હું જે દરખાસ્ત કરશ તે તમને ગમશે નહીં, માં સોલ-રાજશાહ, પણ મારો નકકી જે હડાવ છે તે હું તમને કેહું છું, અને મારા આપદાદાનાં નામનો ટેક રાખવા એ વાતમાં મારો બોદા ઉતરી આવીને બી મને સમજાવે તોબી હું તેમાં બીજો કશો ફેરફાર કરવાનો નથી. હું એ માંજેકને ખુશીથી કરી લેઉં, હું તેને મારા બધા પૈસાથી મંજરી મેહું, હું એના દીકરા રસ્તમને બી કરી લેઉં, અને તેને મારો વારસ બી બનાવું, પણ તે બધું એકજ સરતે થાય, અને તે સરત એ કે એ પોરી પોતાના એ પરણ્યા વરને પલ્લો સદા સુધીનો તજ દે. તે મરી ગયો હોય તેમજ તેને તં પછી ફરી કદી બી મલે નહીં, એટલુંજ નહીં પણ કોઈ દાહાડે તેનું નામ વટીક લે નહીં. જે એ પોરી એ મારી સરત નહીં કમુલ રાખે તો પછી બલે મારી દોહત ધરમખાતાંઓમાં જાય !”

“સાહેબ, એ તો તમે ધણુંજ ગેરવાજબી માંગો છો,” તે સોલીસીટરે હાંમતથી અને બારથી કહ્યું. “વરખાંસેર વચ્ચે એ

જાતની જુદાઈ કરાવવી એ ઘણુંજ ધાતકી છે. એ ખુદ ખોદાના અને માણસના કાયદાથી જુખી ઉત્પત્તિ ને ઉંધું છે.”

“તે જે હોય તે” તુનાખી તોરમાં મરી રહેલા તે શેડીઆએ કહ્યું. “હું તેના ગમાર માતીને મારા જમાઈ તરીકે તો કદી ખી પાહણ રાખવાનો નથી.”

“ત્યારે તમે તેના છોકરાને કેમ કરી લેવા માંગો છો?”

“કારણ કે તેની નસમાં તો મારાજ આપદાદાનું અસલ લોહી દોડે છે,” એ ખુદાએ ઉસ્કેરાઈને કહ્યું. “તેનો આએ આપ તો ખીલકુલ નીચ જુનીઆદનો અને દલકાં ને પરાયાં ખાંનદાનનો છે, કે જ્યારે એ દીકરો તો મારી દીકરીની દીકરીનોજ છે, ને તેથી તેને ખેશક હું કમુલ રાખી શકું.”

“સાહેબ, તમારું કામ પાખી અને અધરમી છે,” તે સોલીસીટરે પ્રમાણીક જુસ્સાથી ઉસ્કેરાઈને કહ્યું, “અને એવી રીતે કામ લેવામાં મદદ કરવાની હું તો સાફ તમને ના પાડું છું.”

“તે તમારી મરજી,” તે શેડીઆએ તુચ્છકારથી કહ્યું, “તમેને મારું કામ નહીં ગમતું ને પાલવતું હોય તો ઓછું. ખીજા ઘણાઓ મારાં કામપર ખુશીથી જીવ આપવા રાજ થશે. હું તો કેહુંય તેમજ કરવાનો. જે એ છોકરી પોતાના વરને તજ દેશે તોજ અને તોજ હું એને મારાં ઘરમાં ખોલાવશ અને રાખશ; નહીં તો એ મારે મનથી હતીજ નહીં અને છેજ નહીં.”

“પણ મારા સાહેબ, તમે દયાથી જરાં દરયાફત કરો,” તે સોલીસીટરે કાકજુદીથી કહ્યું, “કે એ ખીઆરા છોકરાનો વાંક શું કે

તમે તેને તેની પરણી મોહરદારથી સદા સુધીને જીવો અને ઓવાર
નીવાર કરવાનો જીવન કરવા માંગો છો? તેની પરણી મોહરદાર
તમારાં ખાનદાનની નીકળી એજ તેની ગુનેહગારી કેની? તેમાં એનો
પોતાનો અપરાધ શું? તેણે આજીવેર એ છોકરીને ચાહી, તેણીનેજ
વાસ્તે હાડકાં રગડીને તન પટકયું, અને હવે તમારું પૈસાનું જોર
ચત્રાવીને એ લોકને છુટાં કરો એ સરીઆમ જીવનમાત છે. કામ એ
તમારાં બેદરનનને નેવણની હૈયાતીમાં નમારાથી એજ પ્રમાણે છુટાં
કાપાં હોને તો શું તમેને નહીં લાગતે?”

“તમે ધણી લાંબી લાંબી ફે ફે કરો છો, વડીલ,” તે ડાસાએ
મીઞજ ખોદી દબને ગરમ થઈ જતા કહ્યું. “મારી લાગણી સાથે
તે એક તુચ્છ મજુરની લાગણીઓ તમે સરખાવા માગો છો? એવી નીચ
પંકતીના માણસોને એવી નાજુક કાસમની લાગણીઓ હાવીજ શાંતી
જોઈએ?”

“સાહેબ, એવા બધા તમારા અધરમી બીચારોને વાસ્તે ખોદા
તમેને માફ કરે એજ માફ ખરાં દીકનું કહેવું છે,” તે સોલીસીટરે
ગમખારીથી કહ્યું.

“તમારી મેહેરબાની.” તે શેડ્યાએ અનકારથી કહ્યું. “એવો
એક નીચ માણસને અહીં લાવીને હું મારા આપદાદાનાં ખાનદાની
નામને એજ કદી લગાડવા કે લાગવા દેવાને નથી.”

“એજ તો તમે સાંખી જે લોકો પરણીને ખોદાને ખાર એક
થયાં છે તે લોકને જીવન પાડવાનો જીવન વરસાવીને લગાડો.” તે
વડીલે જોસથી કહ્યું. “મોટાઓ પોતાની દોષનના જોરે નરીએને
એમ પાપમાફ કરીને કચડી નાંખે તેના જેવું પૈસાનું નજીસ પાપ

ખીજી શું થાય? કોઇ એ કમુતર નરમ દાનેખી છુટાં નહીં કરે, તો તમે તો આએ ખીચારાં પરણેલાં આદમી વરઐયર કે જે લોકો ગરીબ સંસારે એકમેકને ખરાં દીવથી ચાલીને પોતાનાં ઘરમાં કટકા રોટલીથી સુખી છે તેઓને જીવંત અને સદાનાં દુઃખી કરેલા માંગોછો એ તે કેવો જીવમ?”

“વકીલ,” તે શેડીઆએ હવે જરા હસી પડીને કહ્યું, “આજે તો તમે જમરૂં બોલ્યા. મારા મોઢાં પર મને સખન તાણાજનીથી થથરાવી કાઢવાની આજ વેર ખરેખર તમારા જેટલી કોઇએ હીંમત કાઢી નથી. એ તમે બળવ્યુ તો ખડાં પણ હવે ઘણાંમાં સવાદ નથી. હું તમને કહી ચુકો છું અને ફરીથી કેહુછ કે તમને માંડે કામ નહીં પાલવતું હોય તો હું બોજો સોલીસીટર ખુશથી સોધી લેવશ. હું એક પા કલાક જમ આઉ તેટલાં વીચાર કરજો. તમે હા કેહશે તો માંણેકને મારી સરનો સમજાવીને મારે ઘેર લાવાનું કામ હું તમેનેજ સોંપશ, અને તમારી મેહનતના બદલામાં હું તમને કાંઈ કમતી આપશ નહીં.”

હયાં માણેકજી શેઠ ખામખા ઉડીને તે ઓરડાની બાહર ચાલેતો થયો, અને તે બન્નો સોલીસીટર સોહરાબશાહ પોતાના વીચારો સાથે ત્યાં થોડીક પલ એકસો પડ્યો. તેણે જોયું કે ‘હું’ના કેહવશ તો આએ ચીકાસવાલું એક કુલ હાથ કરી લેવા સેહેકડો સોલીસીટરો આમલ પડશે, અને એ જે કેહશે તે હાજી હા કરીને તે લોકો એનું કામ કરી તો આપવાના; તે કરતાં એ મારો તો કાંઈખી આંકોશ રાખશે, વાસ્તે હુંજ એને એ કામ હાલ કરી આપું, અને પછી રફતે રફતે એને ઠંડો પાડી મનાવીને માંણેકના વરનેખી હયાં હું લાવી શકશ.”

એ ઠડાવ મુજબ બીજા પા કલાક પછી જ્યારે તે ધનવાન શેડીઓ તે સોલીસીટરનો સેવરનો જવાબ મેલવવા પાછો ત્યાં આવ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું “સાહેબનું કામ હું મારે માથેજ રાખું છું-જો કે મારું ખર્ચ દીલનું મત છે કે એ કામ નાકામ જેવું નાપાક અને પાપી છે.”

તે પછી બારી દીક્રે તે માંણિકને એકાંતમાં મલવાના હેતુથી ગયો. તેના વરની સાંમને આવી અયોગ્ય દરખાસ્ત તે પરણી મોહર-દાર આગલ રજુ કરવાને તેની છાતી ચાલી નહીં. જેથી મંચી ધરમા નહીં હોય તેજ તામ્રમ સાંધીને તે ગયો.

ત્યાં માંણિક તેની નજરમાં આજે આગલ કરતાંબી લખ્યો વાર વધારે મનોહર દેખાઇ.

માણિક આગલ તે ચાલી લેવાના હેતુથી આવેલા આ પ્રહસ્યને ફરીથી ત્યાં આવેલો જોઇ કાંઈક અગમ્ય યદ્ય, કેમકે તેણીએ યાદ કર્યું કે તેની આગલી મુલાકાતની વાત તો પોતાનાં મનમાં કશીબી દગલખાજી વગર તેણીના ભરથારથી તેણીને આજ સુધી છુપાવવી પડી હતી !

“કેમ, જી તમોને પાછું આવવું પડ્યું ?” તેણીએ તેને ખુરસી આપતાં પુછ્યું.

“મને પાછું આવવું પડ્યું છે,” તે સોલીસીટરે સમજાવ્યું, “સમજ મારે તમો સાથે એકાંતમાં અને અતી જરૂરની એક જુદીજ વાત કરવી છે.”

માંણિકનો ચહેરો એ સાંભળતાં શીકરથી શીકકો પડી ગયો.

“તમારે ખીલવા જેવું કાંઈ નથી,” સોહરાજશાહે તે જોઈ હીંમત આપી કહ્યું. “હું જે સમાચાર લખ આવ્યો છું તેને સારા ગણવા કે માફા તે તમારી સમજદારી પર આધાર રાખશે. મને એ પોતાનું મારું કામ ગમતું નથી. હું તો ફક્ત ફરજનો મારગો અહીં આવેલો છું એમ, એહન, તમારે ખાતરી રાખવી.”

માંણેક આ બધું સાંભળીને વધતી ગભરાઈ ગઈ. આ પારસી કોણ હતો? શું માંગતો હતો? શું કેહતો હતો? તેણીને કશું સમજ પડ્યું નહીં!

પણ સોહરાજશાહ સોલીસીટરે હવે જલદીજ તેથી તેની આગલ સમજાવો જોવાસો કર્યો. તેણે માંડી મેલી સમજી બીના તેને કહી સંભળાવી, અને તે સાંભળતાં માણેકના ડોહા અગ્નયબીમાં ફાટી ગયા! તેણીનું આખું તનખદન ધુમ્મયું, અને હરખમાં આજેજ થઈ લગભગ તે ચીસ પાડી બોલી ઉઠી, “શું ખરેખર હું એવા એક લખોપતી શેડીઆની દીકરીની દીકરી છું?”

“હા હા,” તે સોલીસીટરે ગંભીરતાથી કહ્યું, “અને તે શેડીઆની વારસ દીકરી તરીકે તેના મેહલમાં એસ કરવા હું તમને અહીંથી તેડી જવા આવ્યોછ, પણ તેવણુ સાહેબ તમારા સાથે તેમ થાય તે પેહલાં એક સરત કરવા માગે છે.”

“એક સરત?” તેણીએ હરખથી હસી પડીને કહ્યું, “એક હજાર સરત કરો ને તે હું બધી ખુશીથી કમુલ રાખશ. અરે મને તો ખુદરતીજ ખતકો થયા કરતો હતો કે આવી આએ કંગાલીઅતમાં અહીં સમડયા કરવાને માટે હું જન્મીજ નથી, અને ફક્ત એક એજ વાતની અમો વરખઈએર વચ્ચે હંમેશની પંચાંતી થતી

આવેલી છે. તોજ નેવોજ કે મારી નસમાં એવું ખાનદાંની લોહી
 દોડે ત્યારે આંખે ગરીઆમાં અવતીઆં મુકવા મને અહીં રેલવા
 નહીં ગમ્યું તેમાં અગ્નએખી શું છે? પથ્થુ વાઈ પેટી તમારી સરત
 શું છે, કેહો ની?”

“તે સરત ધણીજ ધાતકી છે, આમ,” તે સોલીસીટરે દુઃખથી
 કહ્યું. “એ તમારા મોટાલોક મોટામાવા ધણીજ તુમાખી તોરના ને
 મગર છે, અને ગરીખોને વાસ્તે તેવણ બારી સુગ ધરાવે છે: એટલા
 વાસ્તે તમે તમારા નીચ ખુનીઆદના ગરીખ વરનો પલ્લો સદનો
 તજ દેવો, તોજ તેવણના મેલલમાં તેઓના વારસ તરીકે તમે ને
 તમારો દીકરો આવી શકો એમ સરત છે.”

માણેકની આંખમાં એ સાંભલતાં બારે ગુસ્સાનાં ચમકારા
 પ્રગટી નીકળ્યા! “શું હું મારા ધણીને સદનો તજ દેઉં?” તેણીએ
 બારી ફફરાતથી કહ્યું. “મને રાણીનું રાજ મલતું હોય તોખી નહીં
 તજું! તેવણ મને કેલવા ચાહેછ તે મોટામાવાને શું ખચર હોય?
 તેવણ ખીચારા મારા વગર થોડા દાહાડામાંજ ગુરપંજર પડીને
 જર મરી જાય.”

“આમ,” તે સોલીસીટરે ગંભીરતાથી કહ્યું, “તુને લખ્યો સાચાસ
 છો હું ચાહું તે અને તેવોજ દત્તેર જવાખ તે મને આંખે આપ્યો છે.
 અલખત મોટા શેડ ધણી જીદદી હોવાથી તારો એ જવાખ સાંભલીને
 પોતાની દોલન ધરમખાતાંઓમાં આપી જશે, તે તુંને એક ખોડું
 દોઢીયું ખી પરખાવશે નહીં, તોખી તું કેહે તો એક વખત ફરીથી તારો
 સેવટનો જવાખ સેવા હું આવી જવશ, વાસ્તે તું વીચાર કરી મેલજો.”

“તમારે એવી બેહુદી દરખાસ્ત લેધને અહીં મને લલચાવા
 આવવુંજ નહીં હતું,” માણેકે ધણો ગુસ્સો કરીને કહ્યું. “એવણ

પોતાનાં મનમાં ચાહે શું પીતા હોશે? મારો ધણી બીચારો મારા પરથી મરી મરી શીતેજ તેનેજ હું એવકા થાઉં ને મરતાં સુધી ભુલ્લી જાઉં? તમે જતા રહેવો, અને ખોદાને વાસ્તે એ મૌન પાપમાં મને લલચાવવા મારે ઘેર આવતા ના.”

“તે તારી મરજી. આઈ,” સોલીસીટરે કહ્યું, “પણ કદાચ તુ તારો વીચાર હજી પછી ફેરવે નેથી આજથી બરાબર એક મહીને રહીને તારા સેવટના જવાબને વાસ્તે મારી ફરજની રાહે હું અતરે એક ફેરો લઈ જવશ; તેટલાં મારી તને બહામણ છે કે આએ મારી મીલાકાતની વાત તું તારા બરથાર આગલ કરતી ના,”—અને બીજી પક્ષે તે સોલીસીટર ઉડીને ચાલતો થયો!

પ્રકરણ ૯ મું.

તેજ પ્રાંહજે પોતાનાં કામ પરથી ફારેગ થઈને સરેસ્તાંનાં ખુશાલ દીસે ઘેર પાછો ફરવા પડી માંજીકને બરથાર મંચી અજ-યબોના એક દરિયાવમાં ગરક ગયો! તેની મોહરદાર રોજની કીસમે આજે હસતી, ખેલતી, ખેલતી ઉઘટમંદ હતી નહિ! એ કેમ? તે આજે હાલવાની ઉદાસ, શીકડી, અને એક પારધીની જાણમાં પક-ડાયલાં એક લાચાર પંખિરાંની અદાથી થરથર ધુજતી હતી. રોજની માફક આજે તેની આ તથ્યાર ન હતી, નાના રૂસીને બી રોજની પેઠે આજે હાથ મોઢું ઘોઘ બાળ સફા હોરીને તથ્યાર કીધો ન હતો.

અને જ્યારે એ બધાનો સખખ ધણી અજાયબી વચ્ચે તેને તેણે સરેસ્તાની મોહોળતથી પુછ્યો ત્યારે જવાબ દેવાને બદલે તેની છાતીમાં માથું ખોસીને તે સુંદર છોકરી આંસુઓનો એક દરવાચ રડી !

“તું એમ શું કરેછ જો, પ્યારી ?” તેણે કાકલુદીથી કહ્યું. “મને તારાં દુઃખનો સખખ કેહે, નહીં તો કે પાછી તરત ખુશાલ તબીબતની થઈ જા ? તુને મોતી સમાન આંસુ ખેરવતી જોઈને માફ જીગર બળી જળીને ખાખ થઈ જાય છે તે તું કેમ જોઈ શકે છે ? તને કાંઈ ખાસ દુઃખ છે ?”

તેના એ પાધરા સવાલનો સિધો જવાબ તેણીએ કર્યો દીધો નહિં, પણ મંચીનું મન મનાવી લેવાતું કેટલુંએક તેની તારીફનું તે બોલી, અને મંચીનો એ પાધરો સવાલ ઉડાવ્યો.

ભિતરે તેણીનું જીગર ચિરાઈ-ફસાઈ-કપાઈ જતું હતું ! પૈસા માટેનો પ્યાર તે નાસમજ છોકરીનાં મનમાં કેવો સદાનો સર્વોપરી હતો તે આપણે સવિસ્તાર આગલ વાંચી આવ્યાં છીએ, માટે વાંચનાર સહેલથી સમજી શકશે કે દોલતનો દરગ હવે મોં આગલ હોવા છતાં પોતે એક ગરીબ વરને પરણેલી હોવાની તકસીરની સજામાં તે દોલતથી બેનસીબ રેહી જતી હતી તેનું તેને હાલમાં અસહ્ય દુઃખ થતું હતું. આટલી દોલત, આટલું જર ઝવેરાત, વાડી, ગાડી, નોકર નફરો એ સધલું તેના ધણીને લીધેજ તેને જતું મુકવું પડતું હતું તેના ઉપરાસાપરી ખ્યાલોથી તે બેજાર અને અધધેલી બની જવા લાગી, અને એ સખખોથી તેનું હાલનું આ અતી કંગાલ ધરખાર અને તેને લગતું સર્વસ્વ, તેણીનાં પોતાનાં જીવતર સુદ્ધાં, બસ ફક્ત આજના આ એકજ દાહડામાં તેને અકાફે ઝેર જેવું થઈ પડ્યું.

તેણીનો અકસોસ એ હતો કે પોતાનાં ધણીને સઘડી ખરી હકીકતથી વાકેફ કરી દેવા તેની હિંમત ન આવતી હતી, અને એમ કરતાં તે ધણીનું તેના પ્રત્યેનું ખરું વાહણ તે વાદ કરતી અને વિચાર કરતી ત્યારે તેનાં ગરીબ ઘરથી નાસખર થવાની પોતાની તકસીર માટે તે આનેનમાં એટલી લજવાતી અને એવી પસ્તાતી કે વગર માંગવે તરેહવાર તેના ઉપર પ્યાર કરીને તે તેને રીઝવતી, અને પોતાનાં બીતરનું સાચ્યું દુખ તે આહેરના ખોટા દેખાવોમાં દુઝાડવા ને ભુલાવાનાં વ્યર્થ પ્રયત્નો તે કરતી !

એ રીતે અઠવાડયાંઓ વહી ગયાં, અને મનની રોજની એ આશુ ઉસ્કેરણીઓ હેઠલ તે તનમનથી ખવાતી ચાલી. તેણીનું ખુબસુરતીનું તેજ ઉડી જવા લાગ્યું, અને તે સરયામ કાહેલી બની ગઇ. તે કામ મકકમ હરાવતી અખલા નહીં હતી તેથીજ તે એટલી હેરાન થતી હતી. ખરા પ્રમાણીક અને ઉમદા હેતુઓની તે અખલા હતે તો પોતાના ગરીબરા ધણી માટેના સાચ્યા પ્યારને ખાતર એ કીમતીમાં કીમતી ભોગ અપી દઇને તે સુખી ખ્યાલો ઉપરજ ખુશીથી જીવને ને સામું આંગ લેને; આ તો જ્યારે તે પોતે પોતાનું નન મનાવતી હતી કે એ ભોગ તે ખુશીથી આપતી હતી ત્યારે તેમ કરવા તે ખરેખર સુતલગ ખુશી નહીં હતી, જેથી ધનવાન થવાની એ સોનેરી તક ખોડી ખેસવા માટે તે લગભગ પસ્તાતી હતી અને હઝમમાં ધચુપચુ થતી હતી ! તેણીનો ભરથાર એ સઘડી તેણીની ખેચેની જોનો હતો, પણ તેનો ખરો ભાવાર્થ નહીં જાણતો હોવાને લીધે તેણીનાં એ રોજનાં વધતાં જતાં કાહેલીપણાંનું કારણ માત્ર તેણીને સદાનો અસંતોષ છે એમ જાણી તે જાનજ દુઃખી થતો હતો.

તેણી પેલા સોલીસીટરના પાછો આવવાના દાહકાની કાગને ડાંગે વાટ જોતી હતી. તેણીએ તેને જોકે આવવા સાફ ના કહ્યું હતું તોખી તે આવે એમ ચાહવાને તેનું મન અંદરખાનેથી વધારે લલચાતું હતું. તેણે એક મહીના પછી જવાબ લેવા આવવાનું કહ્યું હતું, અને એ મહીનાની અવધ લગભગ પુરી થવા આવેલી હોવાથી તેનું હૃદય જાથુક ચટકફટક થતું રહ્યું હતું. તેણીએ જોયું કે હવે જે વખત જાય છે તેમાં યા તો તેણીએ પોતાનાં ભરથારનાં બહાલ વગર ધનવાન થવાનું હતું, અથવા તો તેના તે બહાલ સાથે હમણાં હતી તેવીજ ગરીબીમાં સદા અવત્યાં મારતી જીવવાનું નકકી કરવાનું હતું।

પેલા હાથપર સોહરાજશાહ સોલીસીટરે જઈને માંણેકના શેઠયા મમાવાને જે બન્યું હતું તે બ્યાન કરીને કહ્યું. તેણીએ ગુસ્સાના તોરથી પોતાના ધણીને મુકીને તેના મેહેલમાં મોજ અને રાજ કરવા જવા સાફ ના કહ્યું હતું તે બધું વધતી ઓછી સહરાગતના ભાર સાથે તેણે તેને કહી સંભલાવ્યું, અને ત્યારે તે ડોસો તેના જવાબમાં ખુશીથી મલકાઇને મુંઝમાં હર્યો.

“ત્યારે હું ઠગાતો નથી,” તેણે કહ્યું. “એ છોકરીમાં મારાં કામા ખાંનદાનનો અસલી તોર ને ટેક મારી પીલી મારફતે દેખાઇતો ઓધે ઉતરેલો છે, ને તે મને ગમે છે. તે અહીં આપદે આવશે એમાં શક નહીં. હાલ એ ફક્ત પોતાના ધણી તરફ વફાદારી બતલાવવાનાં બાહાણાંથી મચકાય છે—ખીન્નું કાંઇ નહીં. હવે આપણે એક તાલ કર્યો. સોહરાજશાહ, તમે એ છોકરીને વીચાર કરવાની એક મહીનાની અવધ આપી આવ્યા છો એખી ધણું નેક કીધું.

એ એક મહીનાનાં દરમ્યાનમાં એ પોરી મન મારી મારીને તે કેટલું મારશે? હવે તેથી તમારે કરવું એમ કે એ મહીનાની અવધ પુરી થતાંજ તેને તમે એ જમને મલવું. અને ફક્ત આંદ દાહાડા મને મલવા આવવાનું કહીને તેને અહીં તમારી સાથે તેડી લાવવી. તેને કેહેજો કે તું અહીં નહીં ગમે તો પછી આઠમે દાહાડે બેલાસક તારા વરને ઘેર પાછી જજો. એમ તાલ કીધાથી એ જરૂર આવશે, અને આવશે તો વરને જાણ મારીને પછી એ સદા હયાંજ રહેશે એમાં સંદેહ નથી. પૈસાનાં જોરે આપણે તેને અહીં એવાં સુખમાં દાતી નાખશું કે ફક્ત એ આંદજ દીવસમાં તેણીના કંગાલ ધણીના ચેલીપરના નજસ ઓરડાનો ખ્યાલ કરતાંજ તેણીને ઉચ્ચ આવશે! તમારે તેના દીકરાનેથી સાથે જરૂર લાવવો- ભુલવું નહીં, પણ તેના વરને ચોખ્ખી જાણ મારવી. તે ગીયો જહાનમમાં. તેની કીસમના પીઠે પીઠે ભટકનારા અને ગલીએ ગલીએ રખડનારા બેયુન્યાદો સાથે આપણને કામ શું છે?”

સોહરાબશાહ સોલીસીટર તે ધસેલા ઢાંખરાનું આ સઘડું આપ સ્વારથી તાહેડું ખરાં દીવના પ્રગટ કમકમાત વગર સાંભલી શક્યો નહીં. એમ છતાં તેણે જે કહ્યું તે ઉપર સખ્ત તાબેદારીથી અમળ કરવાનું તેણે પ્રોમીસ કરવું પડ્યું, અને તે પ્રોમીસની રાહે ટાઇમ પુરો થતાં તે માણેકને ત્રીજી મરતમે મલવા પરેલ ગયો, અને આવખતે ગયો ત્યારે મોટાશેઠની બે તેજ ઘોડાની બ્રાહ્મ જોતરાવીને તે માણેકને લેવાજ ગયો.

માણેક તેને જોઇને નાઉમેદીથી ચીસ પાડી ઉડી! તે પોતાની નખલાઇ જાણતી હતી, માટે આ લલચાવનારો પારસી કે જેની

ખરેખર તો તે વાટ જોઈ ખેરતી રહી હતી તે હવે આવ્યાથી તેણીના રડા હડાવો ટકી શકવાના નથી-તે નાહિંમત. નાસખર ખ્યાલોથી તેને જોતાં માથે તે ચીસ પાડીને ચમકી ઉઠી.

“હું તો ફક્ત તમોને આંઠ દહાડાનું તેડું કરવા આવ્યો છું.” તે સોલીસીટરે ગભરાઈને કહ્યું. “તમારા મમાવા કહે છે કે તમોને ત્યાં મનથુક રહેવા નહીં ગમે તો તે વાતનો ફેસલો પછી થશે, પણ હાલમાં તો તમે નાના રસીને લેઈને એક આંઠ દહાડાખી આવીને તેઓને મળી જાઓ.”

“અને મારા વર?” તેણીએ ધુજતા હોડોથી પુછ્યું.

“તેવણ નહીં; આવો તો તેઓને તો મુકીનેજ તમોને આવવું જોઈશે.” તે સોલીસીટરે ભાર નાંખી કહ્યું.

“મને આવવા તો ગમેછ,” તેણીએ હવે એકદમ ઉલટમંદ કહ્યું, “મેં આ કંગાલ્યતમા અહીં પડી રહીને પૈસાવાલાઓની દુન્યા તો કશીજ નથી જોઈ. મારા મોટાગાવાનો બંગલો શું ઘણો મોટો છે?”

“તે માહાલક્ષ્મીમાં દર્યાને મુખડે ઉચી હીલપર એક મોટો મેહેલ છે.” અને તેણીના મમાવાની ખેશુમાર દોલતનો તેણીને કાંઈ ખ્યાલ આવે એવું કેટલુંક તે સોલીસીટરે તેને હયાં કહ્યું, કે જે સાંભળતાં તે છોકરીનું મગજ ચક્રભ્રમ થઈ ગયું.

“મને મારા વર જવા નહીં દેશે તો?” તેણીએ ફિકરમંદ પુછ્યું.

“તે તો બા તમે જાણો,” તે સોલીસીટરે કહ્યું. “અજાત જવા પેહેલાં તમોએ તમારા વરની રજા તો લેવીજ જોઈશે?”

“મને જવા તો ઘણું જ ગમેછ,” તેણીએ લલચામને પાછું કહ્યું. “હું ફક્ત આંદજ દાહાડા જવશ અને જમને જરૂર પાછી આવશ. તમે મેહુરખાની કરીને હમણું જ મારા મંચીને મલો અને સઘલી ખીના તેવણને કરીને મને લઈ જવાની તેવણ પાસ જરૂર રજા મેલવો; પણ મેહુરખાની કરીને તેવણથી મારા મમાવા સુગાય છે તે વાત તેવણને ખીલકુલ જાણવા ના દેતા,—”અને આટલું બોલતાં તે ઘણી શીકકી પડી, અને ઘણી શકતીથી ઘણું મન મારી મારીને તે એટલું બોલતી હોય તેવું દેખાયું !

“જો તમારા વર જાણે કે તમારા મમાવા તેનાથી સુગાય છે, અને તમે એક માય દીકરાનેજ પોતાને ત્યાં રાખવા ને કરી લેવા તેડે તો તેવણ તમને જવા નહીં દે વાડું ?” તે સોલી-સીટરે પુછ્યું.

“ખચ્ચીતજ નહીં.” માણેકે ઘણી ઉદાસીથી કહ્યું.

“કાંએ ?” તે સોલીસીટરે પુછ્યું.

“કાંએજ એવણ જાણે કે ત્યારે તો હું જરૂર પાછી આવશજ નહીં.”

“પણ તમે પોતે તો પાછાં આવવાનાંજ છેઓ કેની ?”

“અગે હારે,” માણેકે કહ્યું, “હું તો ફક્ત આંદજ દાહાડા જવા માંગું છું. એ પૈસાવાલાંની દુન્યા કેવીકે છે તે જરા જોતને હું તો ખીજ આંદ દાહાડામાં જરૂર પાછી અહીં આવતી રેહવશ. મારા ઘણીને ખીચારાને વાપર વખાતા નાંખીને હું કાંઈ ત્યાં એખલી મોજ કરવા રેહું બેહુ નહીં.

અને એમ છતાં મંચીને મલવા મીઠા તરફ જતાં તે જમાને ખાધેલ સોલીસીટરે મનમાં નક્કી વિચાર્યું કે આ પોરીનાં પાણી હવે મરી રહેલાં છે ! તે ધણીના ચાહાને ખાતર પાછી આવવાની ખરાંપણનાં દખીતાં જોસ સાથે લાંબી લાંબી લાંબાંશ હાંકતી હતી ખરી, પણ તે સગળું ખોટું અને પોષણ હતું. અફસોસ કે એક ઓરતનો પ્યાર ખાતે વખત એવો તક્લીદી જુઠ્ઠો અને ફગલખાજ થઈ શકે છે !

પ્રકરણ ૧૦ મું.

તે સોલીસીટર મારફતે તેની મોહોરદાર પારસીઓમાં એક સાથી પેહલે રાંધેનાં ધનવાન અને આગેવાન કુટુંબની છોકરી હોવાની ચોંકાવનારી વાત સાંભળીને ગરીબમંચી અજ્ઞયખીથી ફાતી ગયો, અને તે માંડા હાથથીની અદાથી તેને ધસડનો તરન પાછો ઘેર લઇ આવ્યો, જ્યાં આવી સુખ હુંખની મીશ્રીત લાગણીઓથી તે લગભગ રડવા જેવો થઇ ગયો !

“માણેક, ઓ મારી વ્હાલી માણેક,” નેણે આગલ ધસી જમને કહ્યું, “એ કોણે ધાર્યુંતું ? આએ તારું કેવું ખુલ્લું તાલે !”

“હું તમારી બેયર છું, વ્હાલા મંચી,” પગમણી માણેકે છાતીએ હાથ આપ્યો, “અને તેથી મારે સારું નસીખ તે તમારુંજ સારું નસીખ જણવું.”

“હા, પણ જોની,” મંચીએ ગભરાયલા, ફગલાયલા અવાજે કહ્યું. “તારા મમાવા તો તુને એખલીનેજ રસી સાથે બોલાવે છે! મને તો તેડાવતા બી નથી?”

“હા, તે તમુને પછવાડેથી તેડાવાના હોશે,” માણેકે સમજાવ્યું. “કદાચ તમારી મીલની નોકરીને લીધે હમણાં તમને નહીં તેડાવ્યા હોશે.”

“હા. પણ તું મારા વગર જશે કે?” મંચીએ શકાશીલ પુછ્યું. “વાહલી. મને પૈસાની પરવાહ નથી, તારા પ્યારની મુકામલે હું કરોડોને ઠોકરે મારશ, પણ મને બીલક લાગે છે કે રખે તારો પૈસાવાલો મમાવો હું ગરીબ છેડું તેથી મને હીણીને મારા પરથી તારો મનઉતારો કરાવે.”

“અરે કાંમ બોદા બોદા કરો, માહરા વાહલા,” માણેકે ઠગાઇભરી સમજાવતથી કહ્યું,—અને એમ છતાં તેના આટલા બધા પ્યારથી તેનું બીતર માંડેલે ભેદે ધ્રુજવા લાગ્યું. મંચી તો એક સરયાંમ દેવાનાનીજ અદાથી તેના પગ પાસે ગુહણ પર પડ્યો, તેના હાથો લઇને પોતાની આંખમાં દાખ્યા, અને તેણે રડીને તેને વીનતી કરી કે તેને આવરનીવાર કરીને તેણીએ જવું નહીં. “તું જાણેછ, માણેક, કે હું તારા વગર જીવી શકવાનો નથી,” તેણે કહ્યું. “મેં તુંને ધડનાં ધડથી કેમ રીતે ચાહેલી છે તે તો તું જાણેછ, વાસ્તે તારા વગરની મારી દુન્યા મને સીહા સુની ને અંધારી લાગશે, તેથી હાથ જોડીને માંગી લેઉંછ કે મોટે ઘેર જમને તું તારા ગરીબ વરને ભુલી જવાની નીમકહરાંમી બોદાને ખાતર ના કરતી.”

“નહીં, મંચી, કદી નહીં,” માણિકે જોસથી કહ્યું, ‘તમે સદા મને પ્યારા છેઓ અને રહેશો.”

એ સાંભળી મંચી તે સોલીસીટર તરફ ફર્યો અને કહ્યું. “જુવો, સાહેબ, તમે સાક્ષી રહેજો. હું ગરીબ છું તોળી એ છોકરી મને ખરાં દીલથી ચાહે છે, અને આખી દુન્યાની દોષતને ખાતર ખી એને મારા પાસથી લઇ લેવાનો તે તમારા મોટા શેકને કાંઇજ લક નથી.”

“બરાબર છે.” તે સોલીસીટરે ટુંકમાં અને મોગમમાં કહ્યું, કે જ્યારે તે મનસે પટપટ્યો, “ખોદા આવી એક એકદર ઐરીને બસ આટલો બધો ખરો પ્યાર બરખાદ થનો બચાવો !”

“તું ક્યારે પાછી આવશે?” મંચીએ કાકજુદીથી પુછ્યું.

“હું આંઠ દાહાડામાં તો આવશ,” માણિકે સંધ્યારો આપ્યો. “તમે કાંઇજ શીકર ના કરતા, અને ઘણા સંભાલીને રહેજો એટલા દહાડા અહીંનાં કોઇ હોટેલમાંથી બોનું મંગાવીને જમજો.”

અને એ રીતે મંચીને વાહીપતાવીને ખરેખર તો હરખાતાં જીએ તે તૈયાર થઇ, અને તે બે તેજી ઘોડાની મારતી ગાડીએ જ્યારે પોતાડા શેડ્યા મમાવાના બંગલા તરફ તે જતી હતી ત્યારે તેણે ગાડીમાં સોહરાબશાહ સોલીસીટરને કહ્યું. “જોયું! આપણે બધી ખરી વાત એવણુ આગલ કરતે તો એવણુ મને કદી ખી આવવા દેતેજ નહીં એ તો સાઈંજ થયું કે બધી ખરી વાત છુપાવવાનું આપણુને સુઝ્યું,”—અને સોલીસીટર એના જવાબમાં મનસે છુપું

પાછું પટપટયો કે “ખોદા એવી એક એકદર ઐરીને ગસ આટલો
બધો ખરો પ્યાર અરખાદ થતો બચાવો!”

પ્રકરણ ૧૨ મું.

તે ઘણી દુઃખભરી જીવદાઢ હતી, અને પ્રમાણીક હેતુએનો તે
સોલીસીટર સોદરાઅશાહ એ જીવદાઢનો દેખાવ મુરકેલાઢએ જોઈ
શકયો. એટલુંજ નહીં પણ પછીથીબી જ્યારે તેને એ દેખાવ પાછો
યાદ આવ્યો ત્યારે તે હમેશ દુઃખી થતો! મતજબી માંજીકનાં બોલા
ભરથાર મંચીનો તેણીથી છુટો પડતી વખતેનો દદ વગરનો કકલાત
અને સંતાપ-પોતાનાં એટાથી છુટો થનાં તેણે અતાવેલી અજબ જવા
લાગણીઓ વીગેરે યાદ કરીને તે “મેઠા શેક”ના આ જીવદાઢતને
માટે એ ભક્ષો આદમી મનમાં અનીચણો મુગ્ધયો, અને પાપી પૈસાનું
એટલું પ્રમલ જોઈને તેને ગોયા તવંગરીપર ધીકકાર છુટો !

પેલા હાથપર માંજીકે મંચીથી છુટી પડીઆ પડી જરાવારમાં
પોતાના આંસુઓ નુંછી નાંખ્યાં, અને થોડીક પક્ષો આગમચતો તેનો
રડમસ રડતો એહરો, કેહવાને અજબ જવા છે કે, જરા વારમાં તો
પાછો ખુશીમાં ખીલી નીકળ્યો! તે એ જીવદાઢનું દુઃખ તરતજ લુલી
ગઈ. બલકે તે ગરીબ ઘરનાં એકાંત ખુણામાં ગમ કરતા એકલા
પડેલા તેણીના બોલા ભરથારનેજ એટલા વારમાં લુલી ગઈ એમ
કહેવામાં પણ ઝાઝી મહરાગાત નથી.

તે ધમધમ કરતી એ તેજી ઘોડાની એક શોભાયમાન ઓહામમાં જતી હતી એજ ખુશીના ખ્યાલની મોજમાં અવલ તો તે ગીરફતાર લીન બની ગઈ. તે ગાડીમાંની એકની નરમ ગાડીઓ, તેના કાચોપરના મુંદર મોનોગ્રામો અને તે ગાડીની અંદરના તમામ તીપકતાપકના તહરેવાર બપકાથી તેની અકકલ ગુમ થઈ ગઈ; પણ જ્યારે ગાડીએ માહત્ત-ક્ષમી તરફના શ્રીમત શેડ્યાઓના રોણકદાર બંગલાઓની ધોરદુમાં ઝોકાવ્યું ત્યારે તે મેહલ જેવા મીનારાઓ અને બંગલાઓ જોઈને તે સદે એકાંતમાં સખડેલી અરધી જંગલી અદાની છોકરી અગ્નિ-બીના એક દરિઆવમાં ગરક ગઈ! ત્યાર પછી તે ગાડીએ ઉચાં ચઢાણ વટાવીને હીલપરનાં માણેકજી શેડના મોટા બંગલાના વીસાલ કંપાઉંડમાં વજાણુ લીધી, અને ત્યારે તે મેહલ જેવાં મકાંતની તે પોતે વારેસ હોય એ વાત કમુલ કરવાને જાણે તેણીની અકકલ સાફ ના પાડતી હતી! તે બંગલાને ફરતા વીસાલ વરંદા હતા, કે જેની સાંમણે ઉભાતા દરીઆના મોજાઓ ઉપર થઈને એક દીલખુશ લેહડી તનને અને મન રાહત આપવા તે આખા બંગલામાં ચોગરદમ ફરી વલતી હતી, અને તે મનોહર દીલકસ, દીલજીત દેખાવપર ગાડીમાંથી કિનરતાં સાથે માણેકની નજર પડતાં તેનો જીવ ગોયા ખુશીથી ફરી આવ્યો. એ બધો દેખાવ અને ફેરફાર માણેકમાં થતો સોહરાયશાહ સોલીસીટર બેધ્યાંતપણાની અદાએ પણ પુરતાં ધ્યાંતથી જોતો રહ્યો હતો. એ આરાસ્તે બંગલાનું કીમતી રાચરચીકું, તેનો કુસાદે સંજેમરમરનો દાદર અને તે દાદરપર ખટકે ખટકે મેલેકું બજુશન, તે મોટે ધરની શાંત પણ કમલબાબરી ચુપકી, તેની આસપાસનો સખળો છક કરનારો હાક, રોય અને દોરદમામ, એ બધું જોતી અને અગ્નયન થતી માણેક સોરાયશાહ

સોલીસીટરની જાહેરરી હેઠળ પોતાના રોજવંતા મમાવાની છેક રૂબરૂ આવી પોંહચી, અને તે વેલા તેણીનો ગભરાત અને તેણીનાં ધુજરાનો શું પાર ?

પણ મતલબી માણેકજી શેડે તેને તરત પ્યારથી પાસાંમાં ખેંચીને “મારી દીકરી, તું બન્ને આવી” એમ કેહતાં તેનાં કપાલપર એક મીડી બકી લીધી; અને એમ કરવાને માણેકનો એવરો તેની મરનાર દીકરીને હુમલુ ને આપાદ મલનો આવનો જોઇને તે ખરેખર અને ખરાં દીકરીથી ઉશ્કેરાયો. હોય એ પણ એટલુંજ બનવા જોગ લાગે છે. તે ખુદો ખુમસુરત માણેકને ખુમસુરત જોવાની ઉમેદમાં અત્યંત પગબર હતો; પણ અકક્કલ ક'યુત્ત નહીં કરી શકે એટલી હદ સુધીની મનોહર કીસમની આએ એક અજાયબ ખુમસુરતીને પોતાની દીકરીની દીકરી તરીકે પોતાની સામે આવી ઉમેડી જોઇને તો તે ડોસો હરખથી આજેજ બની ગયો! તે છોકરીમાં તેણે જોયું કે તેની મરનાર બેટીની હુમલુ તસવીર હતી એટલુંજ નહીં, પણ વલી ન્દાના રૂસીમાં તેનાજ તોરવંત ખાંતદાનનો ટેક, તેજ રોજવંત લેહકો, અને તેજ ગરૂરીની અદાની સઘડી પ્રગટ પ્રતીમા હતી, જે સઘડું જોઇને તે ડોસો અત્યંત હેરત રહ્યો. તે એ બેક મા દીકરાને બેટયો અને વલી ફરીથી બેટયો, અને આગલી પાછલી પુછીને માણેકને તેણે હદ વનાનો દીલાસો આપ્યો.

ટુંકમાં, તે મોટા મેહલમાં માણેક જલદીજ નવી જુની ચઢ ગઇ, તે ખાંતદાંની બચ્ચું હતી, માટે જે જે તેણે નવું અને આંખને આંજી નાખનારું જોયું તેથી તે મનમાં હા ખાઇ કે હેરત રહી પણ કોઇ ખી વાતનો આભાડો ખાલીને નોકરનફરોનાં દેખતાં પાતાનાં

અભણપણાંને કશી રીતનો તેણીએ દુરયે કરાવ્યો નહીં. આ જોઈને માંણિકેજી શેઠ જેટલો અજબ એટલોજ ખુશ થયો. તે માંણિકનામાં કાંઈ એટલું 'વલ્લગર,' અભણ અને જંગલી જેવું જોવાની ધાસ્તીમાં હતો કે માણિકની આંખે સમયસુચકતાની સમજદારી તેને ઘણીજ ગમી.

એ પછી માંણિકને જ્યારે તેના પોતાના આરસને અને 'કુસાદે' ઓરડા બતાવવામાં આવ્યા ત્યારે તેણીએ પોતાના હોઠ ઉપર ઉભી થયેલી ખુશાલીની એક ચીસ જેમ તેમ જેહેમતથી સમાવી. તેની અને તેના બચ્ચાંની નોકરીમાં રૂપાણાં દેખાવની અને સુધડ ટેસ્ટની ત્રણ ત્રણ તો આયા હતી, અને એક રાણીને જાજે અને બસ થાએ એવા દરિયાની સાંમે ઉંગડના જે ચાર મોટા કુસાદે ઓરડા તેણીનાં એખલીના વપરાસ માટે તેણીને ખાશ એનાયત કરવામાં આવ્યા હતા તે તેણે જોયું કે દરેકે દરેક જરૂરજોગી ચીજો અને ઉંચામાં ઉંચાં રાચરચીલાંની નવાઈથી તબયાર કરાવવામાં તેના જમ્મક મમાવાએ કોઈ રીતની અખીલાઈ કરી નહીં હતી. તેણીનાં ફેર્સીંગ રૂમમાં ઉંચામાં ઉંચી જાતનાં પોશાકો, સાતીન સીદ્ક, મખમલ વિગેરેનાં તાકા ને તાકા, સાડીઓ અને ફેશનનાં પોશ્કાઓ અને કપડાં ચપડાંના ઢગના ઢગ વિગેરે વિગેરેથી ગોચા એક આખું કપડમજર ત્યાં ખાશ વસાવવામાં આવ્યું હતું, અને તે સર્વ જોઈને માંણિકની આંખ હદ વનાની ખુશી અને તેટલીજ અજાએખીમાં ચમકી નીકળી. જર ઝવેરાત ભુક્ષી જવામાં આવ્યું હતું નહીં, ચકચકીત હીરાઓની નવીજ ફેશનની એસલેતો, હીરાની આંખ નહીં હોં તેવી તારા જેવી જગજગ થતી ખુતીઓ, મોઢાં અને મોટાં મોતીની નેકલેસો, ચોખાં બીડીઆનનાં હારો વિગેરે જે જોઈએ તે સઘણું તેણી ઃલીને માટે જમાનાઓ સુધી ચાલે એટલું બધું વસાવવામાં આવ્યું હતું એમ

જાણતાં તે ગરીબ મીઠા-મંજુરની મીઠકીન પરણેતર માંણેક આ બધું એક ઠગાઇ બધું સ્વપ્ન હતું કે એક ખરો જીવતો જાગતો બનાવ હતો તે વીશે ગોયા દાંતમાં આંગણાં પકડી વેહ્યમાં ઉતરી ગઇ !

હવે તેણીએ પોતાનાં તન પરથી પોતાનો સાદો, અસલી, જીનો ખખ પોશાક ઉતાર્યો, અને તેણીના મમાવાની ખાસ ખાહેસને માન આપીને તે મેહજની સાહેબી કરતી શેઠાણી તરીકે નવા અને બધે એસના ઠેરાથી તે જ્યારે બની ઠણીને તથ્યાર થઇ ત્યારે આરસીમાં ડોકાવતાં તેણી પોતે હતી કે કોઇ બીજી તે વિશે તેણી પોતેજ વસવસામાં પડી, અને ધીમે સાહદે બોલી, “ઓ બોદા મારો મંચી જો મને આએ હાલતમાં હમણાં જીએ તો શું ધારે?”

તે તથ્યાર થઇને દ્રાધંગ રૂમમાં ગઇ, કે જ્યાં તેનો શેઠયો મમાવો પોતાના સોલીસીટર જોડે ઘણાં ધ્યાનથી કાંઇ વાતમાં પડેલો હતો. તેઓએ તેને આવતી જોઇ અને અજ્ઞયખીનાં એક આદ સાથે ખુશીમાં તે બેઠ ચમકી ઉઠ્યા—એટલો બધો મનોહર માંણેકમાં આ તેના રોજવતાં ઠેરાથી એક જોવાજોગ નવીન ફેરફાર થઇ ગયો હતો !

ખાના ઉપર પણ તેણીએ કશું ધામટ કર્યું નહીં. એવી મોટી ટેબલની ‘એટ્રીકેટ’ તેણીને કશી ખજર ન હતી; ત્યાંના ભરચકર પકવાનો, રૂપેરી પ્લેનો, છરીકાંટા ને ચમચાના ઢગ, કીંમતી ગ્લાસો એ બધું તેણીને માટે ખરેખર એક ખુશીનો ખાખ હતો, અને તે છતાં તેણીએ પોતાના મમાવાને જોઈ જોઈને સધણું કર્યું, અને કોઇ રીતે પોતાનું અબણપણું પકડાઇ આવવા દઈને પોતાનો ખાશ કરીને હુરયો કે ફેસનો થવાં દીધો નહીં.

“એક એ ત્રણ મહીના એને લાયક તાક્ષીમ મળશે,” તે મતલબી શેઠ્યાએ મનમાં વમાસ્તું, ‘તો બહા ધનેનર ગવરનર સાથ બી એક સુદરે આસાનીથી બેસીને ખાઈ શકશે.’

જમવા પછી માંણેકજી શેઠે એક લંબાણ વાતચીતમાં કલાકના કલાકો સુધી રોકી રાખી. તે જમ તેની સાથે વધારે વાત કરે તો તેમ તેણીની હુશીઆરી વિગેરેથી તે વધારે ખુશી થતો. જતો અને તેણીને વધારે વાતમાં રોકી રાખતો; એવામાં માંણેકને અચાનક યાદ આવી જવાથી તે એક દીવંગીરીનાં “ચતચત” સાથે ચમકી ઉઠી કે અરર, મને તો મારા મંચીપર આવીને તરતજ એક કાગલ લખવાનું હતું, અને મને તો આટલો વેર યાદજ નહીં આવી !”

તે તુમાખી શેઠીઆએ એ સાંબલતાંજ ગુસ્સાના તોરથી હાથ ઉઠાવી કીધો. “દીકરી,” તેણે ધણીજ ગંભીરતાથી કહ્યું, “મારાં દેખતાં ફરીથી કદીખી” તે બામતાનુ નામ લેતી ના.”

માંણેકને એહરો આ ઠપકો ને તુચ્છકાર સાંબલી ગુસ્સાથી લાલ થઈ ગયો, તેણીએ કાંઈ બોલવા બી માંગ્યું, પણ તેણીની હીમત ચાલી નહીં, અને તે ખામોશ રહી !

તેણીના ગુસ્સાની એ હીલચાલ તેણીના જમ્યા મમવાએ અરામર જોએલી હોવા છતાં તે નહીં જોવાના ઢોંગ કીધો, અને તરત વાત ઉડાવી દીધી. તે પછી તે તેણીને પોતાની ‘પ્રીત્યર ગેઝરી’ બતાવવા લેઈ ગયો. અને પોતાના માન પામેલા બા દાઓ અને તેમની માનવંત મોહરદારોની રાખીઓ તેણીને બતલાવીને તેણે તેણીનાં મનપર ઠસાવવા માંગ્યું કે તેઓ સૌ પોત પોતાનાં દરજ્જાને

અનુસરતી રીતેજ પરણેલાં હતાં, અને તે એ બધાંઓની ખુશદં અને ગેજદાર પેસાંનીથીજ જોઇ લેવાનું હતું.

માંણેક એખલી પડી. તેણીએ હવે પોતાનાં મનથી આ મોટા મેહલનો પોતાનો નાનો અનુભવ પોતાની કંગાલ ઝુપડીના મોટા અનુભવ સાથે સરખાવવા માંડ્યો, અને ત્યારે તેને તે ઝુપડીની યાદથીજ ઉચ્ચ આવવા માંડી ! ટુંકમાં, એ ક્રીસમના આચારવીચારોની અછાડપછાદમાં તે આખો દહાડો અને રાત પાસ થઇ જવા પછી છેક સુતી વખતેજ માંણેકે અતવત વચ્ચે પાછું યાદ કર્યું કે “અરે મરેરે મંચીપર જે લીટી લખવાનું તો અતે રહીજ ગયું, પણ ચાંલ, કાંઇ નહીં—કાલે લખશ,” અને તે સ્પ્રામનાં નરમ મખમલી હુંકારા બીછાણાંમાં આરામ કરીને સુખી સ્વપ્નાઓની મોજ ભોગવતી એકલી સુતી !

પ્રકરણ ૧૨ મું.

એમ દાહાડાઓ ગળડી ગયા. માંણેક તે મોટા મેહલમાં હવે તદ્દન નવી જુની થઇ ગઈ; અને તે મોટા મેહલની નવાઇઓ અને અજાણ્યોથી વડીક તેની આંખમાં હવે સરેસ્તાની તરીકે ફરી રહી. એ દરમ્યાનમાં તેણીના પરણેતર ઉપરથી મન ઉતારો કરાવવા માટે તેણીના મતલબથી મંભાવાએ કરવામાં કાંઇ બાકી રાખ્યું નહીં, અને

તે એ કાવાદાવામાં એટલી ફતેહમંદાથી ફાળ્યો કે માંણેક પોતેથી હવે ગરીબોને ધીકકારતાં શીખી અને તેના પોતાના પરણેતર મંચીનો ખ્યાલ વટીક વખતા આછા અભાવથીજ કરવા લાગી। એ મામલો જોઇને જે કાઠ ખી ખરાં દીલથી દલગીર થનાર હોય તો તે ખેલો બલો સોાલીસીટર સોહરાખશાહ હતો. “સાહેબ”તે બાજે વખત માંણેકજી શેઠને પણ હાંમતથી કેહતો હતો, ‘મારાં મત મુજબ તમારો અપરાધ જપ્તન ખુનનો છે. તમે આએ છોકરીના વરને જનંનથી મારી નાંખ્યો છે એમ કેહવામાં હું ધારૂં છું કે હું કાંઇજ સહરાગાત કરતો નથી.”

એના જવાબમાં તે દગલબાજ ખુટો હમેશ ખુશ મીજાજે ખર-ખર બહુ હસ્તો. “મેં તમોને પેહેલેથીજ નહીં કેહ્યું હતું કે અહીં એક વખત એ આવશે તો પાછી ફટકવાનીજ નથી?” તે ફતેહની મગફરીથી રમુજ પામીને કેહતો. “હવે એ ઘેર જવાનું નામ વટીક લેતી નથી, એટલુંજ નહીં પણ હું ખાત્રીથી માનુંછ કે એણે આજ વેર પોતાના એબલગામના વર પર જુઠાઇએ એક કારી લીસોટી ખી લખી નથી. એ તો બા દામ કરે કામ અને ખીખી કરે સલામ!”

માંણેક નવી જીંદગીએ જીવતી હતી. તેને રાંધણીમાં કદી ધુકીને જવાનું નહીં હતું, આઇતાં બોણાં ખાવાનાં હતાં, બએ ઘોડાની ગાડીએ ફરવું ફરવું હતું, પેહરવા ઓઢવા ને ખાવા પીવાની દરેક મોજ હતી, જીવ સાહે એટલો ખરચવા બલકે ઉઘાઉપણ્યથી ઉડારવાને માંઠમાં પૈસો હતો, નોકરનોદુઝનો એક મસ મોટો રસાલો તેણીની આસાનો તલબમાર, તેણીના એકેક હુકમના જવાબમાં સખ્ત તાબેદારીનાં અને ફરમાન ખરદારીનાં સર ઝોંકાવતો હતો. પૈસાવાલા

ઝોની કંચી અને શોભાઈતી સોસાયટીમાંજ તેણીએ ફરવાનું હતું, અને દુકાનમાં પોતાની આગલી કંગાલ જીંદગીમાં તેણીએ જે કદી અનુભવ્યું કે જાણ્યું ન હતું તે આજે સધલું તેણીના પગ હેઠલ મોજુદ હતું? ત હવે પોતાના સદાના સાદા મજુરના પોશાકના મંચીનો પોતાની આસપાસના શ્રીમંત સુધરેલા અને એસકા જવાનો જોડે મુકાબલો કરતી, અને ત્યારે તે ગરીબ મીલ—મજુરને માટે મનમાં ને મનમાં બી એસકાયા ને કમકમીયા વગર રહી શકતી નહીં!

અને જ્યારે તેના જમક મમાવાએ જોયું કે એ રીતે હવે તેની મતલબ સંપૂર્ણ રીતે જર આવી ચુકી હતી, ત્યારે તેણે વધારે હીંમત અને વધારે ખુલાસાથી માંણિક સાથે વાત કરીને ‘એક ચણાની બે દાર’ કરી નાંખી.

“તુંને જે તારા વરનું જરા બી જાગતું હોય તો બેલાસક તું પાછી જા,” તેણે કહ્યું. “પણ જે તું પાછી જાય તો તારા કે તારા દીકરાના સંબંધમાં મારી એક ખોટી પાછની બી કદી આશા કરતી ના; અને જે તું અહીંજ રહેવાનું પસંદ કરતી હોય તો તારો વર મરી ગયો હોય ને તું વીધવા થઇ હોય ને કીસમે તારે તેનું નામ ઓવારનીવાર કરીને તેને સદાનો જુલો જવોજ જોઈશે.”

“મમાવાજી, એ તમારો ડાવ ધણેજ બેહુદો ને ધાતકી છે,” માંણિકે નીચી નજરે ને ગગલને સાહડે કેહવાની હીંમત કરી.

“તે જે હોય તે; એ મારો ડેડાવ છે.” તે ખુદાએ કહ્યું, “અને જે તુંને મારી માયા ને મેહેરમાંનીની પરવાહ હોય તો તારે તેને તાબેદારીથી માન આપવુંજ પડશે.”

અને માંછેક તેમજ ક્યું. તેણીએ પોતાના મમાવાની ખાશ મરજીને માન આપીને કમનસીબ મંચી પર પેહેલું તેમજ છેલ્લું એક ઢુક કાગલ નીચે મુજબ લખ્યું:-

“તમે મારો વાંક કદી બી માફ કરી શકવાનાજ નથી. પણ આપણા ફસીનાં સુખને ખાતરજ મેં મારા મમાવાજીની મરજીને માન આપીને તમેને તજ દીધા છે, અને બધા દહાડા હવે હું તો અહીંજ રહેવાની છુ તે મને માફ કરજો, અને ખોદને વાસ્તે મને જુલ્મી જજો. હું પાછી આવને, પણ અહીં જે જે સુખ મેં જોયું અને અનુભવ્યું છે તે પછી હું તમારાં ગરીબ ઘેરમાં કદી બી સુખથી રહી શકતે નહીં, ને આપણે આગલ જેવાં કદી બી સુખી થઈ રહતે નહીં. હું આગે બધું બોલાઈ અને ખરાં દીલથી જે છે તે લખું છું તેથી જરા બી ગુસ્સો કરતા ના. હું સદા તમારાં બલામાંજ છું, અને દુરથી બી સદા તમારે વાસ્તે બલીજ દુવા માંગશ. ખોદા તમેને મદદ કરે.”

આ નાતરસ કાગલ તે નાતરસ અખળાએ પોતાના બરથાર પર મોકલી આપ્યું.-એક બરથાર કે જે પોતાની એ બેવફા પર-જોતરને સાચામાં સાચા પ્યારથી આહનારો હતો અને જેનો જોડો આ બોહલી દુન્યામાં બીજો એક બી મલી આવવો મુશ્કેલ હતો! તે એક બરથાર હતો કે જે આ કમગત મોહરદારના પગની ખાક વટીક સુમવાને લખ્ખો ખુશીથી સદા તથવાર હતો, અને એક દેલાવર જાનફેશાંનીના જાનોનીશાર પ્યારથી જે સદા એ બેવફાને આહતો હતો! તેવા એક મોહ્યતવંતા બરથારનો પાક અને ખુશદ પ્યાર આ પ્યારની નહીં પણ પૈસાની પુંજરી નાતરસ ઓરત ઉપર, અફસોસ કે, હરામ, અકારત અને બરમાદ ગયો!

ઓ ઓરત ! ઓરત ! ઓરત ! તું શું બેવકાઈનીજ મુરતી છે ? માહાન કવી શેક્સપીઅર ગાય છે કે “ઓરત નામજ બેવકા છે” ને શું એટલું બધું ખરું છે ? તું શું દીલદાર છતાં બેદીલ છે ?

પણ નહીં. મતલબી માંણેક જેવી ફક્ત એક કમળત અમળાને લીધે ગરીબાઈમાં કે તવંગરીમાં સુખમાં કે દુઃખમાં પોતાના પરણ્યા ખાવદોને ખરી અને ઓરતવાર જાનફેસાનીથી સદા ચાલનારી, નેકજનક અમળાઓના આખા વર્ગનું અમો લાયખલ કરીશું નહીં. ખુદ અમારી આ નાનકડી વારતા વાંચનારાં માંહેલી નાન્ટુક પંથુનીના વર્ગમાંથી, અમોને માનવાનો વિશ્વાસ છે કે, એવી કોઈ નિકળશે નહીં કે જે નિયત બુદ્ધિની માંણેકનું આ અકાય વખાણે અથવા તેની હીમાયત કરે; અને એજ વાતનો ત્યારે સંતોશ માની લેઈ આપણે આપણી વારતામાં રીતસર આગલ વધશું.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

“માકાપેસીનો મટલો” રોજબરોજ આતુરતાથી પોતાની મોહર-દારનાં એકાદ પ્યારભર્યાં પત્રની ફાકટ રાહ જોતો રહ્યો ! દીન પરદીન તેણીએ તેને કશું નહીંજ લખવા વિશેનો તેનો ગભરાત અને અજ્ઞયબી વધ્યાંજ ગયાં, અને તેનો સમજ કશો સમજ પડી શક્યો નહીં. તે ઘણો બેચન રહ્યો. પુરી બુખે તે ખાતો નહીં, અને નચી-

તની ઉંચે તે ઉંધાતો નહીં. એ રીતે કાગળ એક મઢીનો પુરો થવા આવેલો હોવાથી તેણે ધારયું કે માણેક નહીં લખતી તો ખેર, પણ હું પોતે તેને લખીને અતરે પાછી હવે તેડાવી લેઉં; અને જે દીવસે તેણે માણેક પર એ રવેસે એક કાગલ લખવાનો ઠરાવ કર્યો તેજ દીવસે પેહલી ડીઝીવરીમાં તેને પોસ્ટમેને લાવીને એક કાગલ આપ્યું.

તે કાગલ પોસ્ટમેને "તેને આવ્યો તે ઉઘટમંદ કીસમે તેના હાથમાંથી તેણે લીધો તે સંપ્રત્યુ ધરમાં ફેરા આડીનાં કામકાજ રહેલા એક નોકર પોર્યાએ જોયું હતું. અને તે પછી સુમારે કલાકેક બાદ તે જ્યારે કાંઈ કામ સારૂ તેજ ઓરડામાં પાછો આવ્યો ત્યારે ધણી ગભરાત વચ્ચે તેણે જોયું કે તેનો શેઠ મરી ગયો હતો ના તો બેસુદ્ધ થયો હતો!

તે લાંબો જીવ થઈ બોંય ઉપર પડેલો હતો. અને તે પેશ્વ્યાએ ધણી જોહમને તેને સાવધ મનાવ્યો. તેણે ત્યારબાદ ઉઠીને ચાલવાની કોશિશ કરી, પણ એક છાકટા માણસની અદાથી તે કદમે કદમ ઠોકર ખાવા અને લપેરા ખાવા લાગ્યો.

પોતાનાં આ ભારી અને અસહ્ય દુઃખમાં કોઈ સાહેબ હોવો નહીં જોઈએ એવી મતલબથી હોય તેમ તેણે પોરયાને પોતાની હાજરીમાંથી રૂખસદ કરી તરત બાહર કાઢ્યો, અને બારણું અંદરથી બંધ કરી દેખીતી રીતે ટપાલમાં આવેલા પેલા કાગલે તેને આ અતી કારી જખમ કરીને જમીનદોસ્ત કર્યો હતો. કેહવાની જરૂર છે કે એ કાગલ નાતરસ માણેકે લખેલો પેશોજ એક ઘાતકી હસ્તાવેજ

હતો? તે વીજલીના ઝટકાથી અથવા લકવાની અસરથી આજેજ અને એતાકાત થયો હોય તેવોજ તે બિચારાનો સંઘર્ષો હાલ હતો!

તેને પોતાની આ અવદશા સમજવીજ મુશ્કેલ થઈ પડી. એક ઓરતમાં એટલો અવીસ્વાસ, એટલી અનીતી, એટલી અધી સાચા પ્યારની ગેરફાજરી થઈ શકે કે નીચ પૈસાના પ્યારને ખાતર તે પોતાના પરણેતરનો પાક પલ્લો એટલી આસાનીથી છોડી દીધે એ ખ્યાલજ તેને અકલ્પથી ઉઠતો અને આદમીના અને ખોદાના કરેલ કાયદાકાનુનોથી બીલકુલ બેહુદો લાગ્યો. તેણે ખોદા પાસે તેથી હાથ જોડીને ઇનસાફ માગ્યો. પોતાનાં અધ્યાંને અને પોતાની મોહોરદારને તેની માયાવંત અગલમાંથી છીણવી—અલ્લકે લુટી લેનાર તે ચંદાલ શેડીઆ ઉપર તેણે કદુવાનો એક કકલતી આંતરડીએ વરસાદ વરસાવ્યો.

તેને માંણેકપર હદ વનાનો ધીકકાર ઉપજ્યો. જે મોત મુખી તેની અને તેની એખલાનીજ હતી, જેણે ખોદાને ખાર તેની અને તેનીજ રેહવાના પાક કરારો અને કસમો નોંધાવ્યા હતા. તે કંગાલ ઓરતે ઢીંગલીગુરીઆનો નાચ હોય તેમ ફક્ત તેની ગરી બાઇનો લાભ લેખ અને પોતાના પૈસાની મુસતાફા ઉપર ધુગરાઇને તેની ઉપર છુટા છોડાનું પોતાનુંજ પાકુ કરેલું આ હોકમનામું લખી વાલ્યું હતુ એ વાતનો ખ્યાલ કરતા તે નાલાયક અબળાને જેટલો તે આગલ ચાહતો હતો તેટલો અને તેજ પ્રમાણમાં ધીકકારવા લાગ્યો. “હું એને ખાતર શું નહીં ખમતે?” તેણે મનસે વમાસ્યું. “અને તે છતાં મારાં પ્યારને આ તદ્દન નાલાયક ઓરતે ફક્ત નીચ પૈસાને વાસ્તે આ એક નાતરસ કાગલ લખી ઓવારનીવાર કીધો, તો આ ખોદા, મને તારી દયા ને તારા ઇનસાફમાં એવી અજીમ બદમાસીનો એક કીનો લેવાને તું જરૂર એક તક આપજો!”

તેણે કોઈ આગલ એ વાતની કશી ફરીયાદ કીધી નહીં. માણેક હસ્તીમાંજ નહીં હોય તેમ તેણે એકજ કડાવ અને હરરતા કસમથી તેને વીસારી મેલી, અને પોતાનાં કામ ઉપર તે હવે સરે-સ્તાનું ધ્યાન આપવા લાગ્યો. એમ છતાં તેના ચેહરામાં, તેના સ્વ-ભાવમાં, તેની તર્ખીયતમાં અને તેના અવાજમાં વટીક તે હીણભાગ્ય દીવસ પછી જોઈને દયા ઉપજે એવો અને એટલો અધો ફેરફાર થઈ ગયો હતો એ વાત તો ખરી!

તેણે જોયું કે જો તે ઉધાર સુધાર થોડાક પૈસા મેલવે તો ધારાથી લડીને તે નાલાયક મોહરદારને પાછી મેલવવાનું કાંઈ ઘણું મુશ્કેલ નહીં હતું. સરકાર અલગત તેની નાલાયક મોહરદારને તેની સોડ સાંધતી તેના પાસ પાછી મોકલે, પણ એવી એક બેદીલ બેવફા ઓરતની ફરીથી સોડ સાંધવા તે પોતેજ કેમ રાજી થાય? તેણે જે ખમ્યું તે ખુદા સીવાયે કોઈએ જાણ્યું નહીં. તે પોતાને મહેલા આ જીવલેણ તુચ્છકારનો એકાંતમાં સદા એકલોજ કામ કરતો રહ્યો, અને તે તેના ગમની જાણે કાંઈ સીમાજ ન હતી!

પણ માણેકે તેને છોડી આપ્યો ત્યારે ખોદાએ તેને છોડી દીધો નહીં. તેને તે કાગલ મળ્યા પછીથીનાં એકજ અઠવાડીયામાં તેને એક બીજો કાગલ મળ્યો. સાંચાકામમાં ચોક્કસ સુધારાને લગતા જે પેટન્ટની અનેકવાર તેણે માણેક આગલ વાત કરી હતી તે અતે એક મોંટી મીલવાલાએ બાહ્ય રાખ્યું અને તેના એક હજાર રૂપીઆ આપવા કહી ને વધી તેઓએ તેને પોતાનીજ નોકરીમાં તેડાવ્યો હતો તેની આ વધાઈ હતી: પણ તે વધાઈ વાંચતાં તેણે પોતાનાં

સુનાં, ઉદાસ, ઉજ્જડ, ખાલી ઘેરમાં આસપાસ નજર દોરાવીને જોયું અને તેની આંખો આંસુથી ભર ચકકર ભરાઇ ગઇ, સખમ તેની એ વધાઇની ખુશીમાં ભાગ લેવા આજે તેની ઓરડામાં હવે કોઇ આંતુર જીવ ઉઘટમંદ મોજુદ હતા નહીં!

તેણે તેનાં તે જુનાં માણસને રમ આપી, અને ઘરખાર ઉંચકી સાંચકી કોઇને કશુંખી કહ્યા વના તે છુપાછુપ એક દીવસ નવી નોકરીની સહરદે જઈ રહ્યો.

જો આસમાનના તારાઓ કહી શકે તો આ એક માણસે કેવી દુઃખી રાતો ગુજરી, અને પોતાના ઓરડાનાં એખલાં એકાંતમાં રડીને તેણે કેવા કકલાતની હાથ અફસોસ કરી તેની એક ઘણી હૃદયભેદક વાત તેઓ કેહને!

નસીમહેનીનું લક્ષણ ઘણું વિલક્ષણ છે. જેઓ પૈસા માગતાં નથી, તેઓ પર ગોયા પૈસાનો વરસાદ આવી પડે છે, અને મંચીનાં યાગમાં કેહવાને અજમ જેવું છે કે, તેમજ અન્યુ! તેણે ખીજા બે ત્રણ વરસોમાં ધરાધર પરીક્ષાઓ પાસ કરી, અને ઓછાં ધ્યાનની ઓછી મેહનત છતાં તે એક તડાકે તો “ફરસ્ટ ક્લાસ એનજીન્યર” થયો! વધી તેનાં પેટટોએ તેને પ્રખ્યાતી આપ્યાથી થોડાજ મહીનામાં સાંચા કામની એક મોટી પેદદીમાં તે ભાગ્યો થયો, અને ફક્ત હારે લો મારેલો ત્યાં તેણે મોટો સનો કીધો તો તેમાં ખી તે ખેસુમાર ધન કમાયો અને નેહાલ થઈ ગયો! ટુંકમાં હવે તે જોતે પોતાનો “જાદુઈ હાથ” લગાડે તે એક ચમતકારથી સોનું થાય એવોજ કાંઈ તેનો તાજુખીભર્યો હાલ થઈ ગયો! તે નવાં નવાં પેટટો શોધી

કાઢતો ગયો, અને બીજા આંક વરમના અરસામાં તો એક મોટા વીંદવાન અને ધનવાન અમદમી તરીકે તેણે પોતાના ધંધાની લાખનગાં એકાંત જીંદગીએ જીવતાં બી બારે પ્રખ્યાતી મેલવી! તે પછી તે પોતાના ધધાને સર ઠેક વેલાત ઉપડી ગયો, અને ત્યારે એક વારના તે ગરીબ કંગાલ મીલ—મજુર “માકાપેસીના મટલા”ની એ રવેસે ગોંધા તમામ ધન—નસલ આ ધરતી પરથી નાપુલ થઇ ગઇ!

પ્રકરણ ૧૪ મું.

માંણેકે પોતે પોતાના ભરથાર ઉપર લખેલાં તે નાતરૂસ નાકદર કાગલના જવાબની કાગને ડોલે રાહ જોઇ. મંચી તેના જવાબમાં જરૂર તેના પર કાંઇ બી લખશે ને અગત કરીને કાલાવાલાથી લેને વીનવીને ઘેર પાછી આવવાની કાકડુદીઓજ લખશે એમ એ હેમક છોકરી પુરા વિશ્વાસથી માનતી હતી; અને એમ માનતી હતી તેથી વધી એવો તેનો જવાબ આવતાં વજતા જવાબમાં તેણીએ તેને શું લખવું તે પણ તેણીએ મનમાં ધરી ને નક્કી કરી મેલ્યું હતું! તેણીએ ધારી મેલ્યું હતું કે હું ધસીને નાજ લખશ કે “હવે તમારે અમારે અનેજ નહીં, તેથી તમેને અમારા રામ રામ છે!”

પણ મંચીને જવાબ તો કાંઇ આવ્યો નહીં ત્યારે તેણીની અજાણ્ય બી અને એએની જોવા જોઇ થઇ પડી. એમ કેમ? મંચી

લખ્યા વગર તો રેહજ નહીં, તે તેણીને ચાહતો બંધ પડે તોજ નહીં લખે, પણ તે કે જે તેને આવી દેલાવર જનંદેસાનીની શીદા-ગીરીથી ચાહતો હતો તે એટલો જલ્દી તેને ચાહતો બંધ પડે એ વાત તેણીની ટુંક અકક્કલમાં એકદમ ખેંસતી આવી નહીં.

તેનો જવાબ કેમ ન આવ્યો એ વાતની તેણીની અન્યથાથી ને એચેનીથી તે બેજાર બેજાર થઇ. જવાબ તો આવવોજ જોઇએ? તે તેણીને માટે શું ધારતો હતો તે એ જવાબ આવવાથી ઝટ જણાઇ આવે, પણ જવાબ ક્યાં?

પૈસો જે ને જોટલું સુખ મેલવી આપી શકે તે બધાં સુખની તેનાપર રેલછેલ હતી. પણ મંચીના પ્યાર જેવા ખરા પ્યાર વનાતું એ સોનેરી સુખ બી તેને ખસ થયું નહીં. તે મનમાં ધારતી હતી કે તે હવે મંચીને ચાહતી ન હતી, માટે મંચીના પ્યારની ગેરહાજરીનું તેને કશું દુઃખ ન હતું; પણ ખાતેનમાં તેનું દીલ મંચીના પ્યારની-તેના ખરા સાચા બુલંદ પ્યારની ગેરહાજરી માટે ગોચા બંદ મચાવી રહ્યું હતું તેની તેને પ્રગટ સમજ પડી શકતી ન હતી.

તેના પર હવે મંચી જેવો ચોખ્ખો બીક્ષાર જેવો સ્વચ્છ અને આપ મતલબ અને સ્વાર્થ વગરનો ખરો પ્યાર કરનાર કોણ હતું? ખરી વાત છે કે આજે જો તેનું માથું દુઃખતુ તો પૈસાના પ્રતાપે તેના પર તરેહવાર અમરચમર થતી; પણ મંચીને ત્યાં જો તેનું માથું દુઃખતું તો મંચીની મોહબતવતી છાતી પર તે પોતાનું દુઃખતું માથું ટેકાવતી, ને તેની લખ્ખો મોહબતવંતી ચુમીઓ ને પ્યારના માંથુ પસવારવામાં તેનું તે દુઃખ તદ્દન હૈ થઇ જતું હતું; તે સુખ આજે ક્યાં? તે પ્યાર આજે ક્યાં હતો? તે સંધ્યારો આજે ક્યાં?

અને તે સધારા વગર તે માંદી પડી ગઈ. તનની અને મનની એ એબેનથી તે સોહરાતી સુકાતી ચાલી અને દુકામાં તેની એ હાતત જોઈને ખુદો માણેકજી શેઠ બી ગભરાવા લાગ્યો, કેમકે તે તેનો ખરો સગવડ તેની ખુદી અને દુરઅંદેશ આંખે તરત જોઈને મનમાં તે મનમાં સમજી શક્યો.

તેણે તેથી તેના ઉપાયો લીધા. તે કે જે આગત જાહેરમાં કદી, બેલાનો નહોતો તે હવે માણેકને ખાતર માણેકને લેખને પારડીઓમાં, મેલાવડાઓમાં, નાટકોમાં વિગેરે જવા લાગ્યો; વધી પોતાનું વીલ કરીને તેણે માણેકને અને તેના દીકરાને પોતાના વારસ જાહેર રીતે ખનાવ્યાં ને ખોલ્લી રીતે જાહેર કીધાં, એટલે જે ગંજવર દોહત પેલા તેના ત્રણ મરનાર છોકરાઓ ત્રણ ભાગે વેંદચી લેતાં બી મોટા ધનવાન થતે ને અધી દોહત મીલકત ને અસકેયામતની ભાગ્યશાલી માણેક એકલી હકદાર માણેક અને વારસ થઈ !

અને ત્યારે મધ પર માંખ બનબન થાએ તેમ તેણીના પડતા બોલના પુંઝરીઓ 'ફેશનએબલ સરકલ'માંથી બી હગલે હગલે ઉભાઈ આવીને જાહેર પડવા લાગ્યા. કોમળી મોટો મેલાવડો, કોઈ બી માનપાનની ક્રિયા એવી ન હતી કે જ્યાં માણેક ગેરહાજર ને તે ગેરહાજરી નોટીશ ન થાએ. તેણીની બારે ખુબસુરતી ને મોટી દોહતને લીધે માણેક આગેવાન સોસાયટીનો હવે "સ્ટાર" (સેતારો) થઈ પડી. તે "માણેક મડમ" એલકાઅથી તેણીની ગેરહાજરીમાં એલખાવા લાગી, ને તેણીની સાથ એ વાત કરવા કે તેણીને એકાદ વાર થું દેખને હસાવામાં બી સેહેકડો ધનવાન જવાનો, માન અને મગરબી માની લેવા લાગ્યા !

આ મામલો જોવાથી ખુદો માંણેકજી શેઠ તે પરણેલી હતી ને માટે બની શકે તો હવે એવડો ખીજવાવા લાગ્યો. મંચીની “એબની તોફ” ગમે વલ્લજેલી હોવાથી તે લાયક વર પરણી શકતી ન હતી એ તેનો જાનજા અફસોસ હતો. હવે તો મંચી મરેજ છુટકો હતો. તેણે પોતાના પૈસાના જોરે તે ગરીબ આદમીને કચડી નાંખીને તેની મોહરદારથી અલગ ને જુદો કરવાનો પાપી જીવનમાં વરસાવ્યો હતો ખરો, મગર તે મોહરદારને જીવનો વર છતાં ખીજે વર કરાવાનો ફાજદારી અપરાધ કરવાની આ ધનવાંન ડોસામાં તેની સઘલી દોષતની હકુમત છતાં સત્તા યા હીમત ન હતી !

એમ વરસોપર વરસો ગળડી ગયાં, અને માણેક એક મનોહર છોકરીની ઉમરમાંથી પાસ થઈ હવે એક દીલકસ ખુશ્નુરતીની એહેરેનમુન “બૈરી” થઈ, એ વખતે પણ તેણીની લોક-પીછાણ અને વખાણમાં તો તે યાહોમ વધતીજ ચાલી. લોક તેના પર મરીજ શીટવા લાગ્યું. અલગત તેના વરે તેને છોડી દીધી હતી કે તેણે વરને છોડી દીધો હતો તે માટે ખાનગી ગુસગુસોમાં તરેહવાર અટકદં ને ચરચા ચાલી રહી, પણ પૈસાના પ્રકાશમાં એ સૌથી અગતનો સવાલ ઝાંખ મારી જતો, ને લોક તેણીનામાં જો જોતું તે સૌથી સાઈ ને વખાણવા જોયુંજ જોતું હતું !

તે પોતાને લગતી તમામ ગમજુજરી કમકમાત વગર હવે યાદ કરી શકતી નહીં. પૈસામાં પોખાતી ને અલેટયાં મારતી આએજ માંણેક એક ગરીબ મીલ—મજુરની પૈએપૈને માટેની મોહતાજ પરણેતર હતી. આ શું બનવાજોગ હતું કે તે ને તેજ અખળા હાલમાં ધનવાંન માનવંત અને સોસાયટીની આગેવાંન બની નિકલી

હતી ? આ ભાગ્યોદય ન હતો—એ કાંઈ સાધારણ નસીબનું ખીલવું ને રંગ પકડવું ન હતું, એ તો એક ખોદાઈ મોજેજો હતો, કે જેવા મોજેજો લાખમાં એક જીંદગીએ બી જવલેજ થતા હશે.

પણ એક વાત માણેકને ધનસાફ આપવા અતરે ભુલવી જોમતી નથી, અને તે એ હતી કે આ વરસોની જીદાઈ દરમ્યાન માણેક મનથી તેમજ તનથી પોતાના એકજ પરણ્યા ખાવંદને સદા સાચી રહી હતી પાપભરી અનીતીને તો એ અમળાએ કોઈ દાહાડે એક ખોટો ખ્યાલ વટીક પોતાનાં મનમાં ઉભો થવા દીધો ન હતો. સંસાર સંબંધી નીતીમાં તે હદ વનાની પાક હતી. તે કદી ભુલી ન ગઈ કે તેણીના પ્યાર પર એકલા મંચીનોજ પવીત્ર હક હતો, ને તે દુર પડેલા ભરથારના એ પાક હકની તેણીએ અજબ જેવી ઓસ્ત-વારીથી સદા સમાલ કરી હતી. તેણે પરાયા પુરૂષ તરફથી પ્યારની ગલીચ વાત કદી સાંભલી ન હતી—બલકે તેણીના આચારવિચાર એ વાતમાં એટલા નેક એટલા પાક ને એવા જીવંદ અગટ પડ્યા હતા કે કોઈએ તેણી આગલ તેવી નાપાક વાત હોઈ ફફડાવીને રજી કરવાની આજ સુધી હીંમત વટીક ન કરી હતી એજ તદ્દન ખરી વાત છે.

વલી તે પાક રહી હતી, કારણ આજવેર પોતાના મંચી જેવો તેણીના પ્યારને પાત્ર તેની નજરે તેને કોઈ બી લાયક પુરૂષ દેખાંયો નહીં એવા પ્યારને માટે મંચીથી લાયક બીજો કોઈ બી દુન્યામાં હોયજ નહીં ને થઈ શકેજ નહીં એજ તેણીનું પ્રમાણીક મત હતું. મંચી જેવો ખુબસુરત, સોદામણો, દેખાવણો જવાંન મંચી સિવાય તેની આંખે કદી કોઈ બીજો જોયો નહીં—અફસોસ માત્ર એજ હતો કે

મંચી છેકળ નિર્ધન એક કામન મીઠા-મજુર હતો, અને એ તેની
એકળ તકસીરે આ વર વહુનો વીયોગ નિપજાવ્યો હતો;—બાકી
મંચીમાં ખીજ એવ કે ખાંભી માંણેકની નજરે જોતાં ખરેખર એક
ખી ન હતી!

પ્રકરણ ૧૫ મું.

હવે કામ એક નવો ઉગી નિકલેલો પારસી શેઠ્યો કે જે
જણે જણની બત્રીસીએ ચઢી રહ્યો હતો તેના તરફ આપણે આપણી
નજર ફેરવશું. તે તરતનોજ વેલાતથી આવ્યો હતો, અને આવ્યો
ને આવ્યો ઠાઠ કરતોજ આવ્યો હતો. તે અનરેની એક જાણીતી
મોટી મશીનરી (સાંચાકામ) ની યુરોપ્યન પેઢીનો વડો થઇને આવ્યો
હતો. તે સપ્તસાઢ વાડયાને નામે પોતાને ઓલખાવતો હતો, અને
લોકોમાં “સપ્ત વાડયો” કહેવાતો હતો.

તે જોતાં જોતાંમાં લોક—પીછાંણમાં વધ્યો ગયો. પૈસો અગત
કરીને નામ ને પીછાંણ વધારે છે, અને પૈસો દેખીતી રીતે તેની
ગાંઠમાં પુરતો હતો તો પછી તે વધે અને નાંમાંકીત થાએ તેમાં
અજાણીજ કેવી હોય ?

તે વહી એક માહા વક્તા સિદ્ધ થયો. તેણે જુદી જુદી
સભાઓ તરફથી તહરેવાર બાપણો આપ્યાં, અને તે બાપાંણો

જો તેના સારને માટે નહીં તો તે બોલનારની જોરાવર છટા ને બલવાન બાપાને માટે અગત કરીને વખણામાં. તે પોતે પૈસાવાલો હતો, પણ પૈસાવાલાઓનો તે એક ધિક્કારનાર બલકે હરડનો શત્રુ હોય ને ગરીબોનો તે માહા શુભેચ્છક દોસ્ત હોય તેવા તોરનાં તેનાં એ જોરાવર બાપાણો હતાં! તે ખાશ કરીને પૈસા ની ગર્રીમાં નિરદોશ ગરીબોને કચડી નાંખનારા નીચ શ્રીમંતોની સખ્ત ઝાટકણી કાઢતો, અને કેહવાને અજબ જોવું 'છે કે ગમે એ વિષયનું' તેનું બાપાણુ હોય તેમાં બી ફેરવી ફેરવીને તે એ સવાલ એવી આસાનીથી અંદર ધુસાડીને રજુ કરતો, અને એ અંત એજ વાત વિષેનો પોતાનો કરડો કેહર અંત બલત્રા એવી જોરાવર જખાનમાં તે કહી સંબલ્લાવતો કે સાંબલનારાં આતાજણો અજબબીમાં ગીરફતાર બની એકાગ્ર ચિન્તે અને અગાધ ગંભીર અસરની મોજ સાથે તેને કલાકના કલાકે સુધી વગર ઠાકવે કે વગર કંતાલવે સાંબલતાં! અલખત લોક તેનાં એવાં બાપાણોથી અજબ બી પણ થતું, અને ચાક્ષાકો ઝટ અનુમાન કરતાં કે આ માણસ કોઇ અવ્વલ ગરીબીમાંથી વધ્યો હોવો જોઇએ, અને તે ગરીબીમાં કોઇ બી શ્રીમંતને હાથ એણે કાંઇ બી જરૂર કરીને ખમ્યું હોવું જોઇએ.

એક દીવસ તે બેંડસ્ટાંડ પર ફરવા ગયો હતો. તે પોતે અને તેનો એક દોસ્ત બને ઇંગ્લેન્ડ પોશાકમાં ઘોડા ઉપર હતા. આ વેલાએ ગરમીની મોસમ હોવાથી અને ગવરનરનું બેંડ હાજર થયતું હોવાથી, તેમજ વધી એ સાંહજો મુંબાઇમા આગેવાન સોસાયટી માટે બીજું કોઇ બી 'એનગેજમેન્ટ' ન હોવાના સખમે બેંડસ્ટાંડ પર મોટી ધમાલ પડી રહી હતી. ત્યાં દરેક જ્ઞાતનો એક પચરંગી મેલાવડો જમાવ થયો હતો, કે જેમાં અલખત બધે હોય છે ને થાય

છે તેમ પારસી તત્વનું પ્રમાણ અતીથણું મોટું હતું. તેમાં પારસીઓનાં પરસ્ત્રાનનું તો પુછવું જ શું ? પાઉપેઆદાં ને ગાડીમાં તેમના ઢગલે ઢગલા જ્યાં જુઓ ત્યાં ઉભાનું નિકલતા નજરે આવતા હતા. સાદા-છમાં સુંદર દેખાતા સેહેંકડો ચેહેરાઓ ઉપર જાણે સરસાઇ ચલાવા માંગતી હોય તેમ કોઇક મકાઇમાઉ જેવા ચેહેરાવાલીઓ ખી પક ને પાઉડરનો છુટ્કો ઉપયોગ કરીને ઓપન કાપના પોલકા ને કાપેલા આલના હંડરા સાથે બાબરા જુન જેવીઓ બબરી નિકલી હતી ! તે બિચારીઓ શું મનથી કાર્ક એમજ સમજતી હશે કે અમારા જેવી ખુબસુરતી આખી ધરતી પર ખીજી કોઇ હોવી જોઇએજ નહીં ? દુકમાં, અમેઓ કહ્યું તેમ સાંમટી રીતે લેતાં તે એક દીલખુશ, દીલકસ, પચરંમ મનોહર મેલાવડો હતો.

ત્યાં પેઓ સપલ વાડયો પોતાના એક માનીતા દોસ્ત સાથે ઇંચજી લેખાસમાં થોડા ઉપર ફરતો ફરતો આવ્યો. એ વખતે બાજુમાં સાફ સમારી ઉભેલી ગાડીઓમાંની એક સાથી શોભાયમાં જ તેજી થોડાની ઇશ્કી વીકટોરયા પર તેઓનું ધ્યાન ખેંચાયું—બલકે તે ગાડીમાં બિરાજમાન એકેલી એક રાખવંતી સોહામણી સુંદરી પર સપલનું તેના ફેન્ડે ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું. તે એક સુંદર લાલ ડીપ કલરની સાડીમાં ગાડીમાં ટકયે અઢેલીને ગરરીના તોરમાં ગોડવાઇને તીરકમાન એકેલી એક મનોહર મુંસતી હતી. તે ખુશ મિનનજે હસ્તી ગાડીમાં એકલીજ એકેલી હતી, અને ગાડીની બાજુમાં ઉભેલો કોઇ એસ્કો જવાંન તેને વાત કરાવતો હતો. તેનો કોયમેન કોયખાકસ ઉપર તેવાજ હંડરાના રાખથી હાથમાં લગામ ઝાલી બેઠેલો હતો, અને એ સુખડ બલકે ઇશ્કી પોશાકના થોડાવાલાઓ પડખે ઉભા રેલી તેમની ચમરી કરતા હતા !

“પેલી રાંડનો તોર જોયો કે, સપલ?” સપલના ફેન્ડે હસીને તેનું ધ્યાન ખેંચ્યું.

“ક્યાં? કાણ?” સપલે બેધ્યાનપણે પુછ્યું.

“પેલી કામા ખાંદાનની માણેક મડમ,” તેના ફેન્ડે સપલને ગાડી બંધી આંગલી કરી બતાવ્યું.

તેણે એકજ નજર અનાયસે પડી ગઇ હોય તેમ તે તરફ નાંખી, ને તેના ચેહરાનું તેજ હતી જ્યાં ને ચેહરો, શીકકો પડી ગયો. તેનું મુખકમલ કરમાંધ ગયું, અને દુઃખનું એક દયકું બણી જેઠમતે પોતાની છાતીમાં છુપાવી તેણે (સપલે) પોતાનો ઘોડો તરત દરવાની સામડે ફેરવી નાંખી ઉભો કર્યો.

તેના હાસ્તે તેની એ હીલચાલો જોઇ નહીં કાં જોઇ તો તેનો બાવાર્થ તે મુતલમ સમજ્યો નહીં. “પારસી ખુબસુરતીનો એ એક જોવા જેવો નમુનો છે હો,” તેના હાસ્તે પોતાનો “પટપટારો” જારી રાખ્યો. “રાંડ ફાંકડી ગાંડીમાં બેસે છે તેની બેસવાની લઢણ ને તોરજ હું તો જાણું બે ધડી જોયા કરં: પથ, સપલ, તુને ખબર કે? કેહેજે વરે એને છોડી દીધેલી છે જો?”

“વરે એને છોડી દીધીજ કે એણે વરને છોડી દીધીજ?” સપલે ધોરજ્ઞાનમાંથી બોલતો હોય તેવા કાંધ અજબ જેવા જાડા બાડા સાંકડે ને કાંધ હલવનાની ગમગીન અદાએ પુછ્યું.

“તે કાંઈ કાંઈ નકકી કહી શકતું નથી,” તે હાસ્તે સમજાવ્યું. “એ સવાલને વાસ્તે બધાં ગુચવાયા કરે છે, પથ એક વાત તો ખરી

છે કે એને વાસ્તે કાંઈજ ખુશ સંભલાતુ નથી. એની નીતીને માટે જ્યાં ત્યાં ધણુંજ સારું બોલાય છે તે સારુંજ સંભલાય છે. મેં તે એક ઉડતી અફવા એમ ખી સાંભલીછ કે કોઈ હલકે વાંધેના આસામીને એ પરણેલી હોવાથી પત્નીથી વરને એણે છોડી દીધો.”

“હલકે વાંધેના આસામી?” સપલે તેજ ગમગીન અદાએ પુછ્યું.
“તે કેવો?”

“કોઈ હલકો—નીચ બુન્યાદનો.”

“કદાચ તે પૈસેટકે ગરીબ હશે?”

“તેમજ તો; તેમ નહીં તો વધી કેમ?”

“ત્યારે શું તમે પૈસાવાલાઓને મનથી બધા ગરીબો હલકા ને નીચ બુન્યાદના છે? પૈસા તે શું નીચપણાંનાં માપનો તમે લોકનો સ્ટેન્ડર્ડ છે?” સપલે લગભગ આંખમાં ખુન લાવીને ગુસ્સાથી ગરમ થતાં પુછ્યું.

“આહ, આપુ, માંડી વાલ,” તેના દોસ્તે નાંખતી કરી; “જાહનમમા ગીયાં એ વર બૈયર. એ લોકને લીધે આપણે કાંચે અમથા મરાઈ મરીએ? વધી હું તુંને ‘છેડીને ક્યાં ઉભો રેહું? તું જો મરી બોની હીમાયતમાં બોલવા માંડશે તો એક તો, ધરયો ધરાવાનો નથી.” અને તે ખુશ મિનનજે ખડખડ હસી પડ્યો.

“આહ, મેહેલ્લી, અહીંથી કોણાખા તરફ જઈએ,” હવે સપલે ખી નાંખતી કરી કહેયું.

“કાંએ, અહીંન થોમની?” મેહેલ્લીએ આમ્રહ કર્યો. “અહીં આવી સુંદર રચણા જોવાની મુકી દેખને ત્યાં પુલ તરફ થું ધુલધુમાડો વહી જાએછ ને અહીંથી જવા માંગેછ?”

“મને અહીં નથી ગમતું,” સપથે નારાજ ઢપે કહ્યું; “મારો જીવ જરા ઉસ્કેરાયોછ, ને તેથી હું મારી સ્વારી આગલ લેવા માંગુંછ.”

“ત્યારે, ચાલ, જેમ તારી મરજી,” મેહેલ્લી તરત એકમત થયો. “કેહને વાટ છોરયે પણ સાથ નહીં છોરયે. તું જાએછ ત્યારે તો હું બી આઉં”—અને પછી તરત તેઓ મારતે થોડે ત્યાંથી નિકલી ગયા.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

લોક જોતું અને કેહતું હતું કે “માંણેક મડમ” હવે આગલ જેવી ઉલટમંદ કે ખુશાલ રેહતી ન હતી. એ ફેરફાર તેણીનામાં કેમ થયો તે કાંઈ કહી શક્યું નહીં. તે ધણી બેચેન, ધણી ઉદાસ, ધણી દુઃખી, ધણી કાહેલી દેખાવા ને રેહવા લાગી.

તેને હવે મોજમજામાં બી કશી મોજ ન મળતી, અને તે કે જે આગલ જાહેર મેલાવડાઓમાં જવાને ધણીજ હરખબેર ને ઉલટમંદ થતી તે હવે તેને જવાને ફરજ પાડવામાં આવતી ત્યારેજ અને તે બી મૂલી ધણી નારાજ ને ઉલટ વમરતી જતી.

શું દસ વરસની ધામધુમી મોજમજલથી એ મીઠા મજુરની રોશન તાલે પરણેતર એટલી વેદલી ધરામ ગઈ? શું તે કે જે પોતાના પરણેતરના પ્યારથી આલે પંસાનેજ જાંચતી હતી તે પંસાની પુખ્તમાં એટલી વેદલી થાકીને પરવારી ગઈ? એ ફેરફાર એ આરત માં એટલો વહેલો કેમ થયો?

એક દીવસ તેને કાઠિએ ઘણાં માનથી એક ગુલામ એનાયત કર્યો. તે તેણીએ લીધો, ને તે એક ગુલામે ગમખાર ખ્યાલોની એક હારની હાર તેનાં મનમાં તાણ કરી. તેણે યાદ કર્યું કે મંચીને તેને ખરી મોહતથી એજ રવેસે રોજ મીઠામાંથી તાજાં ગુલામો લાવીને આપવાની તમેલ હતી, ને એ યાદ થતાં મંચીનો દુઃખી ગરીબ નાવારેસ નાચાર એદરો ફરયાદની હપે તેની આંખ સામે અચપ્પચ ખડો થઈ આવ્યો. એમ થતાંજ વડી તેણીની આંખમાંથી એક આંસુ ટપકીને તેના હીરાજડીત એસ્થેટનો સણગાર પાંમેલા હાથ ઉપર પડ્યું. “મરેરે, એ શું?” તે પોતાનાં દુઃખ વચ્ચે શીકું હસવાની જુડી કાશેશ કરતાં બોલી; “રહી રહીને આજે ખિચારા મંચીને વાસ્તે મને રડું આવેછ કે?”

અને ખરેખર તેમજ હતું! તે ના કેલવા માંગતી હતી. પણ તેનું પૈસાથી ધરામ ભરામ રહેલું હૃદય ભિત્તરેથી હવે મંચી માટેનાજ વિલાપની હાય ઉડાવી હમણાં રડતું હતું!

એ એક પરણેતરના મારયા નહીં મરે એવા છાતીમાં ઝડ ધાલી એકેલા ખુદાઈ પ્યારની ખરી ખાલેસ ખુદાઈ અસર હતી—એક અસર કે જે માંણેક જેવી એદીલ બેવકાને બી પોતાનું જોરાવર બલ અતાબ્યા વના રહી નહીં!

તેણીએ તે ગુલામ ગુસ્સાથી ફેંકી દીધો, પણ મંચીની યાદ અને તે વાતના ગમને તે પોતાની છાતીમાંથી હવે ખેંચી ને ખંખેરીને નાંખી શકી નહીં. તેનો હૃદયનાનો સાચો ખ્યાલ, તેની ખરી કાલજ, તેની આખા હાજીણી એ અધાની એક અલગવાન યાદે તેણીને અચખુચ ખેંચી રહી મેલી !

એ દસ વરસના લાંબા દરમ્યાન પછી આજેજ એકાએક એ શું થયું કે મંચી ને મંચીનીજ યાદે તેણીનાં મનને એટલું બધું રોકી રાખ્યું ? એ દસ વરસનાં દરમ્યાનમાં તેનું શું થયું હશે તેનો આજેજ પેહલી વાર તેણીને ગંભીર વિચાર થયો ! તે મુલેક્કો હશે કે જીવતો તે વટીક તેને ખબર ન હતી. તે તેજ કંઝાલ્યતમાં તેજ કીસમે બિચારો હજી અટવાતો ને અવત્યાં મારતો હોવો જોઈએ એમ માનવાને તો તે જરાએ વેહેમ ખાતી ન હતી, પણ અગ્નયખીની અગ્નયખી તો એ હતી કે તેણે તેણીને મનાવા કે પટાવા કશુંજ કર્યું હતું નહીં—કશુંજ લખ્યું હતું નહીં ! તેણે ગુસ્સાના તોરથી તેને એ રવસે તજી દીધી એ વાતનો વિચાર થતાં તેની છાતી કાંધક સ્વભાવીક શીકરથી ધ્રુજ આવી !

અને ત્યારથી—એ હીણભાગ્ય દીવસથી તેણીનાં પાપની ખરી સજા શરૂ થઈ હોય તેમ તેણીની ધીરજ તદ્દન ઉડી ગઈ. તે એકરૂંદ એએન અને અતીલણી કાહેલી થઈ ગઈ. તેનું હૃદય મચી અને મંચીનું તલખગાર મંચીનીજ છુપી ચીસ પાડતું ! રાત ને દીવસ મંચીનું નામ તેના મુખમાં રમી રહ્યું. મંચી વનાતી આ પૈસાવાલી દુન્યાખી હવે તેને સીદો ને સુની લાગે. તે મંચીનાજ સ્વપના

જોધને તેનાંજ પ્યારાં નામના પોકાર સાથે બીહી ઉઠવા લાગી, અને તેના ટક્યા તેનાં આંસુઓથી બીજબલા દેખાતા ।

પૈસાને માટેનો તેનો છાકટ પ્યાર તૃપ્ત થઈ રહેવાથી હવે જાણે તેની ધુન ઉતરી ગેઈ હતી, જેથી વધારે દાનાય પ્યાર માટે- પોતાના બરથારના યુલ્લંદ પ્યાર માટે તેનું જીગર વલખાં મારતું થયું હતું હવે પરતાવો તેણીની છાતીમાં ધુમ મચાવી અગન જલાવી રહ્યો હતો, ને દસ વરસ ઉપરની પોતાની તેની નાલાયક આજ તેની નમ્ન દાલતમાં તે પોતે હવે પ્રગટ જોઈ શકતી હતી. આહા! તે વેલાનાં તેનાં દુઃખનું શું ખ્યાન કરવું? પોતે એવી આંધણી, એવી હેમક, એવી અપટ થઈ જ કેમ શકી કે પોતાને જીવથી જ્યાદા જાણુનાર એક જીવનદાર બરથારના એવા યુલ્લંદ પ્યારને થોકરે મારી તે પૈસાની પરસ્તાર બની અહીં આવી વસી તેજ તેણીની મસ મોટી અજબબી હતી!

તમામ દુન્યાની દવાદારોએ જી તેની એ તનમનની એમારી હવે દુર થઈ શકી નહીં. “મારી દીકરી, મારી આંખની તાહરક, તુંને શું દુઃખ છે? તું કેમ એટલી નખાતી ને પીલાતી જાય છે?” તેનો જમ્મક મમાવો માણેકજી શેઠ તેને ખરાં દીલનાં દુઃખથી અવાર-નવાર પ્યાર થકી પુછતો.

જવાબમાં તે શું કેહે? તે શું જવાબ દીએ? શું કેલ કે જે માહા પાપ તેણીએ કર્યું તે કરવાને લલચાવીને તેણીને દોજખમાં ગીરફતાર કરવા માટે તે પોતે જવાબદાર હતો?

મંચીને જોવા—ફકત એકજ વાર ને સદાના મીઠા માનીના પ્યારા એહેરાપર નજર નાંખવા માણેક હવે એક અધીરનાની અસલ

તાપથી તપતી હતી. “ઓ મીનુ.” તે એકાંતમાં ગરબેગર રડીને હવે તવલતી, “તમે ક્યાં હોશો? તમારું શું થયું હશે?”

કેહાણી જરૂર નથી કે તેણે પોતાના મમાવાની હરસે પોતાનાં ગરીબ રહેઠાણ તરફ માણસો પ્રેરીને મંચીની ઘણી છુપી તદ્દાસ કરાવી, પણ તે તો જાણે પાતાલનાં પેટાંમાં ગરક ગયો હોય તેમ તેની બુદ્ધ કશી તેણીને મલી શકી નહીં. અરે અહસોસ, શું તે ગરીબ મીલ-મજૂર પોતાની એ કીણાયેલી તળમચ્છી નાવારેસ હાલ તમાં અટવાઈને મારગે લાગી ગયો હતો? શું તે ખરેખર મરી ગયો હતો?

તે ગરીબ હતી ત્યારે તેણે શ્રીમત થવાની ઉમેદમાં અધીરતાનો તાપ ધણો સેહેવ્યો હતો, પણ મંચીને મલવા ને જોવાંનો જે તાપ તે હમણાં સદન કરતી હતી તેને મુકામલે તેનું કામ દુઃખ ન શેખી શકાય. પસ્તાવાનો કાંડો તેનું જીગર કેરી કાતરીને અંદરગાનેથી ખાઈ જતો હતો, ને પસ્તાવાએ તેનાં જીગરમાં તોળા ને અહસોસની એક એવી હાયની જોત સમગૃહ કરી મેલી હતી કે જે જુગ્મવાને માટે એકે મજાજ કાઢને સુજી શક્યો નહીં. સુંદર કપડાંચપડાંથી હવે તેને ઉપક આવવા લાગી, ફીરા મોતી પરથી તેણે મનકિતારો કર્યો, કુલે દુન્યા તેણે અકારી ઝેર કરી મેલી, ખાંદર જવું આવવું વટીક તેણીએ બંધ કરી નાંખ્યું, ને મંચી ને મંચીનીજ માલા જપતી પોતાના ઓરડાનાં એકાંતમાં પડીને ને સદા સંજડયા કરતી હતી!

તેને પોતાના મમાવાના ગુરસાની હવે પરવાહ ન હતી. બેહે-સ્તના સુખ જેવા મીનુના પ્યારને મુકામલે તે મમાવાનો વારસો ને

દોલત ખોલી એસવાનું તેણીને હવે વધારે મમવા લાગ્યું. માટે જો મંચીની ભાલ મથે તો તે ઉડીને તેની ગેદમાં જાય એમ હતું. તેણીએ ગરીબાનું ને તવમરી એ એક જીન્દગીઓ અનુભવી ને બોમવી સીધી હતી, ને મંચીના પ્યાર વિના ધનવાન રહેવ કરતાં તેના પાક ખુલ્લદ પ્યાર પ્રાથે ગરીબ રહેવામાં લખ્ખો પ્રકારનું વિશેષ ને ખર્ચ ખુલ્લદ સુખ સમાયણ છે એજ હવે તેણીને પ્રમાણિક અભીપ્રાય હતો.

હવે ગવરનરને ત્યાં એક 'ધવનીંગ પાર્ટી' હતી તેનાં તેડાં આવ્યાં, અને માણેક જે આ એકાંત સાંધી બેસી હતી તેને તેના મમાવાએ એ તેડાં બાહાર રાખવાનો જવાબ લખવાની ફરજ પાડી. એ ફરજની રાહ તે પાર્ટીની રાત્રે તે અસાધારણ હોરો કરી ધણુંએ પાત્રી એક વાર બાહર નીકળી.

તે એક મોટો દયદયા ખરેલો બરચકકર મેલાવડો હતો, ને માણેકને માન આપતા ને વાત કરાવતા જવાનો ત્યાં મધમાંખની પેડે ઉભાજી જતા હતા. વણી જ્યાં ત્યાં દેશી તેમજ યુરોપીયન તેણીનાં આગ્રખીતાં પીછાંચુનાં કુટુંબો નજરે આવનાં, અને માણેક કોમને હસીને અમસ્થું ડોકું કરતી તો કોમના સાથ થોખીને એ વાત કરતી ત્યાં ફરતી રહી હતી.

પણ છેક સાડા દસ થવા પછી એમ ફરતી ફરતી માણેક એક કદનાર રોખવાંતા દેખાવના કોમ પારસી સાથ લગભગ ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં અથડી પડી, અને એકે અકેકની સબ્યતાને ખાતર માંક માંગવા થોખ્યાં અને—એક અત્યંત ચોક્યાં!

તે પારસી પેશા સપક્ષ વાડ્યો હતો. તે ખી પેલક્ષા હરોલમાં ચોક્યો તો ખરો. પણ પંચી તરત સમજાયકતા રાખી કાંઈ નવું બન્યુંજ ન હોય તેમ પીઠ ફેરવી ચાલતો થયો.

માંણિકના ડોલ્લા ફાટીજ ગયા! એ કાણ હતો? તેનાજ મંચીની લક્ષ્ય, મંચીનુંજ સ્વરૂપ, મંચીનીજ અદા, મંચીનોજ લેલકો, સુધે મંચીજા!!

શું એ મંચી હોય? મંચી હોય તો બ્રહ્માંડ તુટી પડ્યાં! શું એ મંચી હોય? મંચી ગવરનરને ત્યાંની પારસીમાં, મંચી હોય તો દુન્યાજ ઉલટાઈ ગઈ શું એ મંચી હોય? આ રોજદાર કદદાર હમા મવાસો દેખીતો ધનવાન શેઠ્યો તે શું મંચી હોય? મંચી હોય તો આદા, માંણિકે ખરાં દીલથી ધારયું કે ખુદાની ધનસાશી લાકડીને ખરેખર અવાજ નથી!

અને મંચી ન હોય તો શું એ મંચીનો ભુત ભોલી માંણિકને બમાવા એ રવેસે હોરાખંધ ફેસ કરી અનરે આજે આવ્યો હતો! “ઓ ખુદા,” માંણિક લગભગ ચીસ પાડી મનમાં પોકારી ઉઠી, “આ ખરો બનાવ છે કે મને વચાણીને મારવાનો આ કાંઈ ખાત્રી ખુશીનો ખાત્ર છે?”

તેણીએ હવે કાંઈ પર લક્ષ આપ્યું નહીં. મત્તાંમત્તાંઓ તેણીને વાતમાં ઉતારવાની વ્યર્થ કોશિશ કરી નાકમેદ તે મનમાં અજામ થત્યાં ચાલી જતાં! તે તો ફક્ત પેલાની આંખથી—નનથી—મનથી ખેંચાઈને મંચી કે એ મંચીના ભુત-પેશા સપક્ષ વાડ્યાં—ની પુઠે પુઠે ફરતી રહી!

એમ કરતાં તેઓ પાછાં એક વાર રૂબરૂ મલી ગયા, ને માંણેકે પોતાની આતુર ચશ્મો ને એહેરાપર એઅદબ દદ સુધીની કિસ્કેરણી-ઓથી દડાવી, કે જ્યારે તેણીની ખાતર જમા થક કે એ કોમળ નહીં પણ તેનો મંચી હતો! તે પારસી—સપક્ષ વાડયા—એ એ જોયું, પણ તેનો એહેરા તો કરડો, નોરવંત અને મગરર હતો. તેણે કશી લાગણીઓ બતાવી નહીં.

અધીરી માંણેક એ ઉપરથી તેની છેક લગોલગ ધસી ગઈ, અને તેને થોભાવી તેના કાન પર પડી બોલી, “મીનુ, મારા મીનુ, શું તમે મને ઓલખતા નથી?”

“માનું હું તમોને પીછાંણતો નથી,” સપક્ષ વાડયાએ ગંભીર દબદબાથી કહ્યું. “તમો જુઓજી,” અને તે તરત ત્યાંથી ચાલતો થયો!

માંણેકનું હૃદય તેની પછવાડે તણાઈ ગયું; પણ તે શું કરે? તે કાંઈ બી વધારે કરે કે કહે તો તે બરચકકર મેલાવડાનું તેમના તરફ ધ્યાન ખેંચાય ને ચકચાર વધી પડે!

“પેલા અદસ્થને તમો ઓલખોજી, મીં જમશેદજી?” તેણીએ ને પછીથી પાસે ઉભેલા કોઈ એક ઓલખીતા અદસ્થને સેલજ પુછતી હોય તેમ પુછ્યું.

“જી હા,” તે કોઈ જમશેદજીએ જવાબ કીધો. “એ તો પેલા સપક્ષ વાડયો.”

“એવણ કોણ છે?”

“એવણ દમયાંજ થોડું થયું વેલાતથી આવ્યા,” પેલાએ સમ-જાવ્યું” જોન જોન્સની મશીનરીની જાંણીની પેઢીના વડા છે. ઘણા લાયકીવાલા આદમી છે. પાંચ પૈસાના જીવથી સુખી છે.”

માંણેક આ સાંભળી એક “ડેંકયું” સાથે ખસી ગયું. તેણીની ખાત્રી થઈ કે આ મંચીજ હતો. મંચીનરીની પેઢીનો તે વડો હતો એજ વાત આ આસામીને તેના મીનું તરીકે ઓલખવાનો મોટો પુરાવો હતો. વક્ષી તેની આંખ એ વાતની ના નહીં પાડી શકાય એવી સાંભળત આપતી હતી. એ તેનો મીનું હતો, પણ, અફસોસ, આજે “તેનો મીનું” ક્યાં હતો ?

તેણીનું તનઅદન થરથર ધુજાયું. ને ફરી એકવાર પોતાની હોંમત એકઠી કરી ને તેની પુઠે ધસડાતી ગેમ અને પછવાડેથી તેની ખાંધ પર નરમ હાથ મુકી ને બોલી, “મારા મીનું, જરા મારી ગમ જોવો ? જરા મને ઓલખો ? હું તમારી પરણી મોહરદાર માંણેક છું.”

“જાનુ.” સપાંચે બચાં ચલાવી કહ્યું. “તમે મને શું કામ સતાવો છો ? મારી પરણી મોહરદાર કોમ છેજ નહીં,”—અને તે વક્ષી ખસી ગયો, અને આ વેલા ને પાંધરો આહર ચાલી ગયો. ત્યારે ખારણાં આગલ ઉભી રેલી માંણેકે રડમસ એહરે જોયું કે આહરના કાનરેટબલ પાસે તેણે એકદમ પોતાની ગાડી પોકરાવી, અને જરા વારમાં તે એક ઉંચા શોભાયમાન ઘોડાની ઓઢાંમ ખારણામાં આવી તેમાં બેસી ને તરત ને તરત આ ખાનખાનનો મોટો મેલાવડો છોડી ગયો !

પ્રકરણ ૧૭ મુ.

માણેકનું આગરી હાથનું ઉઝાણા મારી ગાયા તેના ગણામાં આવી ખુટું! હવે બાક બાર વહેમ ન રહ્યો કે આ તેનો મીનુ હતો. તેનો એવો ઉંચ ઉદય, એવો ખુશદ બાગ્યોદય એકદમ કેમ થયો તે જાણવું માહાત્મ હનું, પણ તે ઉદય થયો હતો એ તેણીએ જોયું ને જોયું ત્યારે તેની ગોદમાં એકવાર દયાવા જો અને તો લખખો ધણી વધતી અધીરાધથી તે અધધેલી બની ગઈ. તેને હવે ત્યાંની તમામ હવા ને આખો મેલાવડો અતીધણો અસુખકારક દેખાયો, જેથી જઈને પોતાના મમાવાને જોઈ કાઢી બીમારીનું કારણ આપી તે તરત મંચીની પુઠે પોતાને અંગે જતી રહી.

અને ગાડીમાં તે ગાડીની નરમ પીઠ ઉપર નિસ્સેસ માંથુ નાંખી એકવારની પૈસાની પુંજરી આ પરણેતર આંસુઓનો એક દરયાવ રડી. તે રાત—તે આખી રાત તેણીએ કેવા કકલાત અને હાય અફસોસમાં ગુજરી તે વીસતારથી વરણુવવા અતરે યોજવા જરૂર નથી. બીજી સહવારે મેશન રોજ તણુ થયેલો છતાં તેને રાત જેવીજ સીદા લાગી; મંચી વિનાની તેની તમામ દુન્યા હવે સીદા અને સુની હતી!

તેણીએ અ તે એક દરાવ કર્યો. કાંઈ બી જોખમે તેને ઘેર જઈ મંચીને મલવું ને તેના પગપર માથું મુકી તેને મનાવવો એવો તેણી એ કસદ કર્યો, અને તરત ડીરેક્ટરીમાંથી તેનું એકેસ

જોધ કઢાવી માડી જોતરાવી તે પોતાના મમાવાને ખચર આપ્યા
વના પાંચરી સપજને અંગત્રે હંકારી ગયું !

*

*

*

*

હવે આપણે વચર અગતે બેઠ સાચવવાના પછાડા મારીશું
નહીં, સપજ વાડયો તેજ મંચી હતો એમ વાંચનારને સમજવા કે
ખાત્રી આપવાની કશીખી જરૂર છે ?

તે વેલાતથી નામાંકિત થમને આવ્યો ત્યારે પોતાનું નામ
ખાખસુસ તેણે બદલી નાંખ્યું. તેનો ઉદય કેમ થયો તે તો વાંચનારને
રોજન છે, એટલે તે વિષે લાંબું કરવા કાંઈ જરૂર નથી.

હવણું તે પોતાના અંગત્રામાં પોતાના નકસાઓ ને કાગલ્યાંઓના
દમ સાથે કામમાં રોકાયેલો બેઠો હતો, પણ તેનું મન કરભાગ કરતું
હતું. “મારા મીનુ, હું તમારી પચ્છી મોહરદાર છું” એ બોલો
પાછા ને પાછા તેના કાનપર દયાંણુ ચલાવીને વામના હતા, ને એ
બોલોએ તેને બેકરાર બનાવ્યો હતો. “એ મારેજ વાંક થયો,” ને
પટપટયો. “મારે એ પારટીમાં જવુંજ ન હતું, પણ એને એકજ
વાર લગોલગ બોવાની ઉમેદથી હું ગયો, તો આએ મારી બેકરારી તેની
મને સજ છે, ને તે સજ મારે મુઝે મોંઢે ખમવી જોઈએ.”

તેણે કામ પર ધ્યાન તો બાણું આપવા માંગ્યું, પણ તે ન
બન્યું. “એને માફ કરે ? હવે ? આવા તુચ્છકાર, આવી હડધુત, આવી
બેવહાઈ પછી !” તે મનસે પાછું પટપટયો. “કદી નહીં.”

“સાહેબને કાંઈ બાઈ પુછેછ,” કાંઈ નોકરે તેજ બડીએ આવી
તેને ખચર આપી.

“આવવા દે અંદર,” મંચીએ અરધાં બેધ્યાંનપણે હુકમ આપ્યો—અને બીજી પક્ષે તે ખુરસીમાંથી ચમકી ઉઠ્યો, કેમજે શીકડી ધુજતી માંણેક જોડેલા હાથો સાથે અરજદાર અદાથી અંદર આવી !

તે આવતાં સાથે તેનાં પગપર માથું નાંખી પડી. “મીનુ, મારા મીનુ,” તેણે રડીને કહ્યું, “જોવો, હું તમારી પરણી મોહરદાર તમારા પગ પર પડી માંશી સોષતી આવીછ. મને માંફ કરો, મારા વ્હાલા, મારો એ અઝીમ ગુનાહ મને માંફ કરો, ને તમારા ખરા બોદાબ પ્યારની મારા પર પાછી નવાજેશ કરો.”

“બાનુ,” એક ઝેરી સરપથી કમકર્મીને હડી જાય તેમ મંચી તેનાથી તરત દુર ખસી જતાં બોલ્યો.—અને તેનો અવાજ જનજન દુઃખી, ગમખાર અને કરડો હતો !—“હું તુંને બોલપવાનીજ વાત સાફ ના પાડું છું, મારી પરણી મોહરદાર કોમ્મ છેજ નહીં, એક હતી કે જેને મેં મારો જાન વડીક સપુરદ કરી દીધો હતો, પણ તે એવકા ઓરત પછસાના પ્યારને ખાતર મારો તુચ્છકાર કરી મને વગર દયાના હેંકારથી તજી ગેઇ, તે દીવસથી મારી મોહરદાર કોમ્મ છેજ નહીં !”

“ઓ મીનુ, માંફ કરો, આપણા રસીને ખાતર એ માંફ મોહું પાપ—મારો અજીમ ગુનાહ મને માંફ કરો, ને તમારો પ્યાર મને પાછો સપુરદ કરો ! મને તમારો જગલમાં ધીરજથી રડીને મારી છાતીને ખલાસી આપવા દેઓ. ઓ મીનું, મારા પર દયાને ખાતર દયા કરો ?”

“મારા પ્યાર વગર તુંને કશું વરસ ચાલ્યું તો રહી રહીને હવે તું મારા પ્યારની પાછી તલખગાર આવીજ તેનું કારણ શું છે ?” મંચીએ તુંચકારથી પુછ્યું.

“મારી આંખે પેસાનો પાપી પરડો ફરી વલ્યો હતો. મારા ધણી.” માંણિકે કાકલુદી કરી, “જેથી તમારાં મનની મોટામ ભુલી જમ હું એકદર ને એવકા થમ. ઓ મીનુ, તેની સજમાં આંખે એલ્લા એકજ મહીનામાં મેં કેવું જીવતું દોજખ અનુભવ્યું છે ને બસ મારા ખોદાને ખબર છે.”—અને તે અમળા એઅપ્પ્યાર રડી પડી!

“તું જેમ તો જેમ પશ્ય તું મારા દીકરાને ખી મારો જોદમાંથી ચોરી જેમ ?” મંચીએ ધણો ઉશ્કેરાઇને કહ્યું. “તારો તે બચ્ચાં પર હક હતો તે શું મારો નહીં હતો ? તેને તેં ને તારા પાપી મમાવાએ પોતાના નીરદોષ બાપને વગર કારણે ધીકકારતાં ને તે બાપનાં ગરીબ નામથી એશકાતાં ને કમકમતાં શીખવ્યો ? એ પાપ શું તું નહાનુસનું સમજેય ?”

“નહીં, ઓ નહીં, મારા મીનું.” માંણિકે ધુજતાં તનમદને હાથ જોડી કહ્યું; “તમે ગુસ્સો કરવામાં તદન વાજખી છેઓ, મને ઠોકડે મારવામાં વાજખી છેઓ, મા. પાપ તેજ કીડમનું જખુન છે. ‘હું એ કોઇ વાત ના નથી પાડતી, પશ્ય મારું જીમર હવે ચીરખ ફસખ જાએજ તેથી મારા પર દયા કરો ને મને માફ કરો.”

“કદી નહિ.” મીનુએ જોસથી-ઠડાવથી કહ્યું. “કંમાલ ઓરત, મારું પ્યારખશ્યું જીમર ચીરી ફાંસી નાંખતાં તેં કેઈ દયા બતાવી જે હવે હું તારા પર દયા કરું ? તુંને મારા નાવારેસ નાચાર હાલ પર

કેમ રહેમ આવી હતી જે હું હવે તારા પર રહેમ કરું ? તારી દયા વગર જે જે મેં ખમ્યુંછ તે હું ખમ્યું તુંને કેહવા ને સાંભલાવવા નથી માંગતો, કેમજે તુંને તે સાંભલી મારી દયા આવે, ને તારી દયા વટીક કમુલ રાખવાને હું કમકમું છું; પણ એ મેં જે ખમ્યું તે દરમ્યાન ખોદા પાસ હાથ જોડીને તું કમીની ઓરત પર કીનો લેવાની મને તક આપવા મેં દુવા ગુજારી હતી, ને પાક પરવરદેગારે મારી અરજનો હરફે હરફ સાંભલીને તેની પાક દયામાં મને તેણે પુરો ધનસાફ આપ્યોછ, તે હવે કીનો લેવાની આએ તક હું જતી મુકવાનો નથી. જા, ઓ નાસજી, નાલાયક, હું તુંને મારે આશરે લેવા ધીકકારથી—કમકમાતથી ને હજીવથી ના પાડુંછ.”

માંણેક ફાકેફાક રડી. તે રડીને ત્યાંજ તેના પગપર મરી જવા માંગતી હોય તેમજ તેના પગોને વલગીને રડી!

“તું શું મારા પ્યારને રમવાનું રમકડું જાણેછ, ઓ કમસમજ ઓરત,” તેણે તાણાજાનીનો ને ગગડાત જારી રાખ્યો, “કે તું ચાહે ત્યારે તે પ્યારને છોડી આપે તે તુંને ગમે ત્યારે તે પ્યાર પાછો માંગે ને મંજુર કરે ? નહીં. જેવી રીતે મેં તુંને ચાહીછ તેવી રીતે કોઇ મરદ કોઇ ઓરતને કદી ચાહશે નહીં, ને તેવા પ્યારને જે તારી મતલબ હતી ત્યારે તેં ઠોકડે માર્યો તો હવે તારી દગાખાજ કાકલુદીઓનાં ખોટાં આંસુઓથી હું ઠગાવાનો કે મનાવાનો નથી.”

“અરે, તારું મયાલું દીલ કેમ એટલું સંગદીલ થયું ?” માંણેકે રડીને કકલાત કીધો. “કોણે તારી પરનો પ્યાર એટલો બધો ઉલટાવી નાંખ્યો ?”

“તેંજ,” મંચીએ જોરસાથી કહ્યું; “જે થયું છે તે બધુંજ તેંજ કીધું છે, અને તેથી તારા સાથ અહીં થોખી વધારે વાત કરવામાં બી હું ગુનાહ માનું છું,”—અને તે જતો રહ્યો હતો.

પથ માંછેકે તેને પકડ્યો; તે તેનાં દીલને બાજી પડી અને અતે મંચીએ એક નરમ આંચકાથી દીલ સખત કરીને તેને દુર કીધી અને તે અબળા જમીન ઉપર બેઠાંમ પછડાઇ પડી.

મંચી એ મામલો જોઇ તે ઝોરડામાંથી નિકલી જતો. ઉંબર ઉપર એકાદ પલ થોભ્યો. તેણે શું કરવું? તેનાપર દયા કરવી? નહીં. બીજી પલે તે પાછું દીલ કડણુ કરી બાહરે જતો રહ્યો, ને પાસેના એક ઝોરડામાં જઇ એક નોકરને હાંક મારી કહ્યું, “લાયઝેરીવાલા ઝોરડામાં એક બાઇ મને મલવા આવેલાં અચખુચ બેમાર થયાં છે. તેવણને ધણી સંભાલ ને આબરૂથી હોસ્વાર કરીને તેવણની ગાંડી મુઘી પુગાડી આવ;”—અને નોકર આ અજબ જેવા હુકમ માટે તાબુ થતો તે બજાવવા બાહરે ગયો. પછી તે પોતે તે ઝોરડાનું બારણું બંધ કરી બાજુમાંની એક ટેબલ ઉપર માંથું નાંખી ઉઘે મસ્તક પડ્યો, ને ફેકેફેક રડ્યો!

પ્રકરણ ૧૮ મું.

માંણેકની તખ્ત ત્રેકદમ ઝિગડી ગઈ, અને ઘર આવતાં ત બચ બરેલી રીતે ખેમાર થઈ! આ ઝોચીનો ફેરફાર ને માંદગી જોધ બુદ્ધે માંણેકજી શેઠ હેતત ખાઈ ગયો. તે માંણેકનો સોહરાયજો સુકા-યજો એહરો ને એટલો બધો લેવાયજો હુટાંયજો હાલ જોઈ તદન થય રી ગયો, ને પોતાના વરસાણ ખાતા ડાકટરને તેણે ઝટ તેડવા મોક-લ્યો. વલી ડાકટર આવે ને આગમય તેણે પોતે માંણેકને પસવારી પટાવીને એ તેણીની અચખુચ ખેમારીનો સખખ પૂછ્યો, ને ત્યારે તે પોતાના શેક્યા મમાવાના ગુસ્સા માટે કશા બી ડર કે દરકાર વના તેણીએ મરતે સાહદે કહ્યું, “હું મારા બરથાર વગર ને તેવ-ણના ખરા ખ્યારના સહવાસ ને સધ્યારા વગર હવે જીવી શકતી નથી.

• હું તેવણને સોહોધતી તેવણની માંડી ચાહતી તેવણના પગપર માથું મુકતી તેવણ પાસે જઈ આવી, પણ તેવણે મારી મીનતજરીઓનો તુચ્છકાર કરી તેને થોકડે મારી. ઓ મીનું, મીનુ, મારા ખાવંદ,” તેણીએ એક જગરટોડ ચીસ પાડીને માહેતમ ક્યું—અને તે પાછી બેફાંમ થઈ પડી!

આ મામલો જોઈ બુદ્ધે માંણેકજી શેઠ થથરી ગયો ને તે થર-થર ધુનવા લાગ્યો! તેણે ખાત્રીથી માન્યું કે માંણેક મરી જાએ છે, અને ત્યારેજ—તે ધડીએ તેની આંખ ખુલી ગેઈ કે આ છોકરીના કમોહતનો તે અને એકલો તેજ એક ખુની તરીકે જવાબદાર છે અને રેહશે! આ ખ્યાલોએ તેને બેફાંમ બેખબરો બેખાખરો બનાવી

દીધો, હવેજ તેને લાગ્યું કે જેમને ખોદાએ જોડું સાંધીને સદાનાં એક ને એકઠાં કીધેલાં તેમને પોતાની નજીસ સુગ ને ખાંદાની ગરૂરીને માટે જીલમથી જીલ્લું કરવાનો તેનો ગુનાહ જખુન ઝેરી અને કારી હતો. તેણે એ ઉપરથી હવે આકાશમાં હાથ ઉંચા કરી તોળા કરી, અને પાક ખુદાની આજેજીથી દયા માંગી! બહા સોહરાયસાહ સોલીસીટરની દરેક સલાહ તેને યાદ આવી, ને હવે તેટલાજ કારો તીર મીસાલે તેની છાતીમાં જખમ કરતી હતી!

માંણેકની બેમારી જોતાં જોતાંમાં વધતીજ ચાલી. તેની તાપ તડકાં પડે તેવી જોરાવર થઇ, ને તે બેજાંની તાપમાં તેના લવારા બકબકારા દરમ્યાન તેણે મંચી ને મંચીનીજ જે ટગર કરો ને પોતાના મમાવાને જે કકલતી આંતરડીમાં લખો કદુવા દીધા—તેના પૈસાને જે આપ દીધા, ને તેની પાપની શીખવણી પુરવણીની જે તાપની ઝુમમાં ફરયાદો કરી તે સધણું સાંભલવું કૈવલ ત્રાસદાયક હતું! તે સાંભલવાનું તે ખાંદાની અને પૈસાની મગરૂરીના તોરમાં. મરી રહેલા હેમક અને સુગાંત્રા શેઠ્યાને માટે ખરેખર એક જીવતુ દોજખ હતું! જે એમ કહીએ કે કદમે કદમ તે ડોસો ચાલતાં હાલં તાં અધધેલા જેવો હવે તેથી પોતાનાં એ પાપની તોજેસ ને તોળા તોળા બોલતો રહ્યો તો તેમાં કશીજ સહરાગત નથી.

માંણેકની માંદગી મટાડવા કાબેલમાં કાબેલ ડાકટરો ભેગા થયા ને બધાઓએ ગમગીનીમાં ડોકું હલાવી માંણેકની આશા મુકાવી. તે બાપડી બચે એવું કાંઈજ ન હતું “એને આખી દુનીઆની દવા બચાવશે નહીં,” મોટા ડાકટરોનું મત હતું. “એની છાતીમાં જે ગમ છે ને એનાં બેજાં પર જે ભાર છે તે જો દુર થાએ—તેનું

મુલ કારણ જે હોય તે જે નામુદ્દ થાએ તોજ એ ખીચારી બચશે. નહીં તો એનું એક અઠવાદીયું ખી આએ લાલતમાં જવાનું નથી.”

તે લવતી-અકતી-બોલતી બિછાણમાં બેકાંમ પડી હતી ! ખાવા પીવાનું વડીક કાંઈ આણતું ન હતું. તે ખીચારીને તેની આસપાસની દુન્યાની સુધ્ધિજ ન હતી !

એ મામલો જોઈ માણેકજી શેઠે જે ખરાં દીલથી કકલીને તવલાન કર્યો તેનું શું ખ્યાન કરશું ? તેણે ખાવા પીવાનું છોડી દીધું, ને રાતને આરામ વડીક તજી દીધો, જે સઘણું તેની હવે છેકંજ જઈ અને નાતવાંત અવસ્થામાં તે સહન કરી શકે તેથી જ્યાદા વિશેષ થઈ પડ્યું.

એમ કરતાં એક સહેવારે માણેકે અચપુચ અતીઘણી હોસ્વારીમાં આવી-ડાકટરોએ કહ્યું કે તે મરતી વખતની છેલ્લી હોસ્વારી હતી ! અને એ હોસ્વારીમાં તેણે પોતાના મમાવાને એકાંતમાં મલવા માંગ્યું, તેને પોતાની પાસે તેડાવ્યો.

તે ડોસો ધુજતો લખલખતો તેની સાંમે જઈ ઉભો ! “ મમાવાજી, ” તેને જોતાંજ માણેકે કહ્યું. “ મને લાગેજ કે હું હવે બચવાની નથી. આજનો દહાડો મારો છેલ્લોજ છે. ”

“ મારી દીકરી રે, તું એમ ના બોલ ” તે ડોસાએ તેની છાતી પર માંથુ નાંખી રડી દેતાં કહ્યું. “ તું મરશે તો હવે હું ખચ્ચીત જીવવાનો નથી, અરે અરે, મારા ત્રણ ત્રણ જવાંત દીકરાઓનાં ગમ-ખાર મોહોતના ગમનાં ગરમ આંસુ લજી મારી આંખમાંથી સુકાયાં નથી, તારી માથ પીરોજને વાસ્તેનું માહેતમ કરતો લજી તો હું બધ

પડ્યો નથી, તેટલાં મારી જીદગીના ઓ ચેરાગ, તારા મરતા મમ-
વાને એવી દુવા ના માંગા શું હું મારાં દીકરા દીકરીઓને મારી
આંખ સામે ટપોટપ મરતાં જોવાની જઘાને વાસ્તેજ આ જોહાંનમાં
હવુજ ? ”

“ મમાવાજી, ” માંણેકે ધણી જોહેમતથી કહ્યું, “ તમારી ફરણી
ખરેખર ધણી ભુંડી છે, તમેજ અને આવી પાપી ને ગુનેહગાર બનાવી.
મારા ગરીબ અસીસ ને રાંક વરથી તમેજ અને લલચાવીને નાહુક
જીદી કાધી, હવે હું મરી જાઉં છો તો અને કેહો જો એ મારાં મોટાં
પાપને વાસ્તે મારા ખુદ સામે હું શું મોદું લેખને જાઉં ? તેના મન
સાફ વખતે હું મારા બચાવમાં તે સાહેબને શું કેહું ? તેને મનથી
તો ગરીબ ને તવંગર બધાં એક પંકતીનાં ને સરખાંજ દરજ્જાનાં
છે, તો મારા વરની ગરીબીને હેંકારથી હીણીને તેને તજી દેવાનાં
તમે કરાવેલાં મોટાં પાપનાં બચાવમાં હું શું કેહું ? ”

તે ડોસાએ કશો જવાબ કર્યો નહીં. અસ માંણેકની છાતીપર
માંથું નાંખીને એક એતાકાત ગમ્યાં પેરે તે એઅખ્ત્યાર રડતો હતો !

“ મમાવાજી, ” માંણેક તો જાણે પોતાની મરતી ધડીએ હવે
તેને બી પોતાના વેરમાં મારવાજ એડી હાય તેમ બોલી, “ એ પાપનો
જુમો મારે એકલીને સર નથી એમ તમે તમારે મોઢે કેહો, ને ત્યારે
હું જરા બી સતોશથી મરશ. એ મારાં પાપના તમે એકલાજ જવા-
બદાર છેઓ એમ અને તમે તમારેજ મોઢે મારી મરતી ધડીએ
કેહીને અને સધ્યારે આપો ? ”

“ દીકરી, અને માંક કર, ” તે ડોસાએ પોતાના ધુજતા ને
જોડેલા ને જોડેલા હાથ પાછા ઉંચે આકાશ બણી ઉંચા કરતા

કહ્યું. “હું જોઉં છ કે હું ખરેખર તારો ને તારા વરનો અપરાધી છઉં. હું ઘણો ગુનેહગાર છઉં. અફસોસ કે મેં સોહરાવશાહનું બી કાલાવાલાથી કહેલું માન્યું નહીં. હું તારો ને તારા વરનો ખુની છઉં, ને તેથી તું કેહે તે તોજોસ કરવા હું તૈયાર છઉં, મારી દીકરી!”

“ત્યારે તો, બહાલા મમાવાજી, તમે હજી બી એક પુનનું ને ધનસાહનું કામ કરો,” માંણિકે માંગી લીધું. “મારા ડોલા છે તેટલાંજ તમે મારા મીનુ પાસે આજે દોડતા જાઓ ને તેની માંદા માંગો, ને મારી મરતી વેલાની મારાં સાચાં દીક્રની તેનાં બહાને માટેની હાથ જોડીને કરેલી દુવા બંદગી તમે તેને કેહી ને પુગાડી આવો ! તમે આવશે ત્યાં સુધી મને જીવાડવાની ખુદા દયા કરશે.”

તે ખુદાએ પોતાનાં પસ્તાતાં જીગરની જાળજી ઉસ્કેરણીઓ હેઠલ આ વાત એકે ખોસે કબુલ કરી. તે ખુદાએ માંણિકનો મીલ મજુર બરથાર મીનુ હાલમાં કેવો મોટો માણસ થવા પામ્યો હતો, હાલમાં તે કેવો પૈસાવાલો ને સુખી થઇ ગયો હતો તે સઘણા અજાણજેવા સમાચાર અજાણજીથી દાંતમાં આંગણાં પકડીને સાંભળ્યા. તેને એ વાતમાં બી કાંઈજ નહીં પણ ખુદાની દયા ને તેના નીરમલ ધનસાહનોજ અગત કરીને ભાસ થયો. તેનું પોતાનું પાપ ખુદા વટીક ખમી શક્યો નહીં તેથીજ તેણે એ ગરીબ મીલ-મજુરની દયાથી એટલી બધી દાદ લીધી, ને તેને શ્રીમંત ને નામાંકીત બનાવ્યો એમજ તેની ખાત્રી થઇ. આથી તે બની શકે તો વધતો ધુજ્યો—વધતો ગભરાયો, ને તરત ગાડી જોતરાવી માંણિક પાસ તેનું નામ નિશાંણ મેલવી લેઇ તેની માંડી સોહોધતો ને તેને મીનતજરીથી મનાવતો તે મલવા ગયો !

કરી એકવાર મંચીને તેના નકસાઓ ને તેના સંચાઓ સાથના અભ્યાસમાં ખલલ થયું, અને ખીજી પક્ષે તે સુગાંત્રો શેઠયો તેની સામે આવી એક અરજદાર કીસમે ઉભો !

તેઓ રૂબરૂ મલ્યા, તે હીણુનાર અને તે હીણાયલો ગરીબ ! તે હેંકારી અને હેંકારનો ભોગ ! તેને ગરીબ જાણી તે હીણુનાર હેંકારી પોતે ચાલીચલાવીને પોતાના હેંકારની સજામાં તે હીણાયલાને પગે પડવા આવ્યો, પોતાની જમ્મક અવસ્થા અને મુરખીના દરજ્જા છતાં તે લાયક જવાંનની માંક માંગતો ને માંશી સોહોધતો આવ્યો એમાં પ્રિય વાંચનાર, શું ખુદામ્મ ધનસાક પ્રદીપ્ત પ્રગટ પડતો નથી ?

મંચીને તેની મોહરદારની માંદગીની કશી ખબર ન હતી. તે તેણીની સાથની છેલ્લી મીલાકાત પછી જેમ અને એમ જલદા મુંબાઇ છોડી જવાની તર્ખ્યારીમાં હતો, નેટલાં પોતાની મોહરદારના મમવા જમ્મક માંણેકજી શેઠ સાથે આ નહીં ધારેલી તેની એક રૂબરૂ મીલાકાત થવા પાંખી ! ને તેને જોઈને પોતાની ખુરસી પરથી તે સુગાંત્રા શેઠયાની જમ્મશીને માન આપતો અદ્યથથી તરત ઉભો થયો, અને ઉદાર સંવ્યતાથી તેણે તેને બાહોરમત પોતાની પાસે એક ખુરશી ખેંચી બેસાડ્યો.

અને બેસતાં બેસતાં માંણેકજી શેઠે સેકહેન્ડમાં પોતાનો હાથ લાંબો કીધો. “હું તમારો ધણો તકસીરવાર છું, મીં મંચેરજી,” તેણે ધણી ગમખારીથી કહ્યું, “મેં તમારું ખરેખર ધણું ખુર કીધું છે, અને હું અતીધણી ઓજરખાહી સાથે તમારી પાસે માંક માંગતો આવ્યો છું.”

“સાહેબ,” મંચીએ રાખવતાં તોરથી કહ્યું, “વરસોના દરમ્યાનમાં તમે માફ એટલું બુરું કાઢું છે કે તે માફ માગવા ને મારી બક્ષવા જેવો અપરાધજ નથી. મેં મારી મોહરદારને જે કીસમના પ્યારથી ચાહી છે તે કીસમે કોઇ અરદ કોઇ ઓરતને કદી ચાહી શકવાનો નથી. તે છતાં તે મોહરદારને ફક્ત તમારા પૈસાની ગરરીમા મને ગરીબ જાણીને કચડી નાંખીને તમે વગર દયા અને વગર ધનસાફે લુટી લીધી, એટલુંજ નહીં પણ મારાં બચ્ચાંને વટીક મારી ગોઠમાંથી તમોએ છીનવી લીધું, અને મારી લાગણીઓની બલકે મારી જીંદગીની બી ફક્ત હું ગરીબ હતો તેથી હેંકારીનાં તુચ્છકારમાં તમે એક લેશબાર પરવાહ કાઢી નહીં.”

તે જમ્મદ માણસે અત્યંત ગમખારીની નામોશીમાં ફક્ત પોતાનું સર નમાવ્યું!

“હું ઘણો મગર માણસ છું, દીકરા,” તેણે પછીથી કહ્યું. “અને મારા માનવત આપદાઓએ કે મેં આજવેર આવી કીસમે કોઇની માફ કદી માંગી નથી. તું આજે તો ઘણો ધનવાન થયેલો છે, પણ મારાં પાપની ગીરફતારી જેવા ને જાણવા પછી આગત જે મીસકીન ઝુંફડીમાં તું હતો ત્યાં બી આજે તું હોતે તોખી હું તારી આએજ કીસમે ત્યાં આવીને માફ માંગતો! જો, હું મારી પાધડી ઉતારીને તારા પગ પાસે મુકીને માફ માંગુ છું,”—અને એમ કેહતાં તે તોરવંત અને સદાના સુગંધા શેડીઆએ—પોતાનાં માન પામેલાં કુટુંબનાં નામની નોક જલવવાના ગુરરી ભર્યા ચડીઆસમાં મરીચરી રહેલા તે ધનવાન લખખોપનીએ પોતાને માથેની પાધડી ઉતારીને મંચીના પગ ઉપર મુકી!

મંચીએ તે ઉપાડીને તેને પાછી આપી.

“દીકરા, તું જાણતો નથી,” તે બુઢાએ ફાકેફાક રડી દમને કહ્યું, “કે માણેકને તારી પાસ આવી ગયા પછીની ભેજાંની સખ્ત તાપ લાગુ પડી છે, અને તે ખીચારી હાલમાં મરવા સુતી છે.”

“ખરેખર?” મંચીએ અજાણેખીમાં ફાલ ખાખને ચમકી ઉઠતાં કહ્યું.

“હા, ખોદા સાહેબ છે કે હું ખરું કહું છું,” તે ડાસાએ ઘણાં દુઃખથી કહ્યું. “તે ખીચારી કાલનો સુરજ જોવા જોટલું ખી જીવવાની નથી એમ ડાકટરો મત આપી ચુક્યા છે.”

“ત્યારે મોતમાં માંશીની મના હોવી ને રેહવી જોઈએ નહીં,” મંચીએ ઉકેરેરાખને એકદમ હડાવથી કહ્યું, “ચાલો, હું આઉં છું; મને માણેક આગલ લાઈ જાવો;”—અને તે તૈયાર થવા જતો હતો, પણ માણેકજી શેઠે તેનો હાથ પકડી તેને રોક્યો.

“તું એક વખત મને કેહ, દીકરા, કે તે મને માફ કરીધું છે,” તેણે માંગી લીધું. “હું તારી માંશીનો તજખગાર છેઉં.”

“હું તમોને માફ કરું છું,” મંચીએ દુઃખી-ધીમે-ગલગલતે સાદે કહ્યું—અને પછી મરવા સુતેલી માણેકને છેલ્લીવાર મનવા જવા તે આંખોમાં આંસુ સાથે તૈયાર થવા ગયો!

પ્રકરણ ૧૯ મું

તે માંદગીના-અક્ષકે મોહતના ઓરડામાં મરવા સુતેલી માંણિકના બીજાણીની ઓરડામાં તે એકામ પડેલી અથવા ઉંઘતી અબળાનો સોદરાયજ્ઞા સુકાયજ્ઞા એકરા ઉપર આતુરતાથી ડીકતો. મંચી એકસો ઉભો હતો! તેઓ ત્યાં આવ્યા પછીથી તે વરઅધ્યક્ષેરને એખલાં મેજવાના દાનાવ હેતુથી તે જમક શેડીઓ અધાંને આદર મોકલીને પોતેથી તરત આહર ગયો હતો, અને તેથી તે વિશેષી વર વહુ આ એકાંતમાં બેગાં મર્યાં હતાં.

મંચી તેના એકરા તરફ દુઃખી આતુરતાથી ડીકતો ઉભો હતો, અને તેવામાં તેને લાગ્યું કે જોઈએ તે કરતાં તે તેના જોડે અતી-ધણે વધારે સખત થયો હતો. તેણે પોતે જે અમ્યું હતું તે સર્વ તે છુટી ગયો, અને ફક્ત માંણિકને માટેનો તેનો સર્વોપરી પ્યાર પાછો તેનાં મન ઉપર સરસામ મેજવવા લાગ્યો. તેણે એમ જોયું કે પૈસાથી અંજમળને માંણિક તેને તજી ગઈ હતી ખરી, પણ તે વખતે તે તદ્દન બાલક અને નાદાન હતી. વડી વધારે જોમથી તો તેણે એ વાદ કર્યું કે કોઈ બીજાના ગત્રીય કે પાપી પ્યારને વાસ્તે તે તેને તજી ગઈ ન હતી, એટલુંજ નહીં પણ છેકના છેડા સુધી તે ફક્ત તેના અને તેનાજ પ્યારને વધાતાર અને સાચી રહી હતી, અને તેજ પ્યારને વાસ્તે જ્યારે તેણે તેને મના ફરમાવી, ત્યારે હવે તે એકદમ મરવા સુતી હતી! પૈસાના પાપી લોભની પૌતાની એકજ

ભુલના બદલામાં તેના પ્યારને ખાતર માંણેક પોતાનો જન વટીક
હવે તેનાપર સદેકે કરતી હતી, અને ત્યારે તેણે એથી અધીક તે
તેણીથી શું આશા રાખવી જોઈએ ? એટલામાટે તેની નજર ઉંઘડી
કે તે માંણેક સાથે વગર જરૂરે હૃદયનાની સખતાઇથી વરત્યો હતો,
અને ત્યારે હૃદયનાના બલાપા અને પસતાવા વચ્ચે તેણે વાંકો વલીને
ઉઘતી માંણેકનાં શીકકાં હંડાં કપાલ પર પ્યારની એક ચુમી લીધી !

એ ચુમીથી ચોંકીને તે મરવા સુતેલી અબળા જાગી ઉઠી, અને
તેણે તરત આંખ ઉઘાડીને જોયું, “ઓ કોણ, મીનુ ? મારા મીનુ ?”
તેણે મંચીને જોતાં તોતરી જવાને અતીવણા હરખમાં આવીને
પુછ્યું.

“હા પ્યારી, હું જ છું,” મંચીએ તરત ધીરજ આપી, “અને
હવે હું પોતે માશી માંગવા ને સલાહ કરવા તારી આગલ
આવ્યો છું.”

“ઓ મીનું, ઓ મારા મીનું” તે પાછી પટપટી, — અને પછી
તેણીની નજલી પડી ગયલી આંખો તરત પાછી વીંચાઇ ગઇ !

શું તે મરી ગઇ ? ના ! તે પાછી બેફામ થઇ હતી ! આ
હૃદયનાની ખુશાલી તેની નકાવત ને નજલી હાલતમાં તે ખમી શકે
તેથી જ્યાંદા થઇ પડવાના સખએ તે હરખથી આજેજ થઇને બેફામ
બની ગઇ !

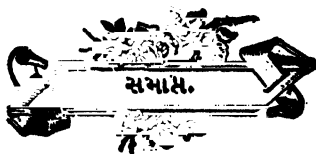
છેલ્લે, હવે કેલવાનું શું રહ્યું છે ? મંચીના પાછા સપુરદ
થયલા પરીત્ર પ્યારે તે મરવા સુતેલી અબળાને જનથી જતી બચાવી
નેઓએ અરસપરસ માંક માંગીને એકબેકને માંક કાઢ્યું, અને હમ્મ
વરસનો એક દરમણો દયામણો ખાખ જોઇને તેઓ જાગી ઉઠ્યાં હોય

તેમજ ખુશીની હસીમાં હસતાં, સંપના આશીરવાદ પામેલાં પવીત્ર સુખ સાથે તેઓ પાછા એક થયાં! ફરક માત્ર એટલોજ હતો કે તેઓ એ ખાખની આગમચ પૈસેટકે નમામ નીરધન અને કંગાલ હતાં, અને દસ વરસે એ ખાખમાંથી પાછાં જગ્યાં ત્યારે પૈસેટકે સુખી અને આખાદ હતાં!

મંચીની ઝરદાસ્તભરી દેખરેખ હેઠલ માંણિકની તગીયનમાં મન માનતો સુધારો રોજ ઘરોજ થતો ચાલ્યો. ઉપર કેહવા મુજબ મોટા ડાકટરોએ અવલથી જે મત આપ્યું હતું તેજ માત્ર ખરૂં પડ્યું, ને તેનાં મનની એમારીતું મુલ કારણુ દુર થઈ જવાથી તેનો જાન આંસાંની સાથે બચાવી શકાયો!

તે રીસાયલાં વરખૈયર એકઠાં થયાં ત્યારે મુક્તાદના પવીત્ર દીવસોનો ડોંગામ હતો, અને એ ધરમ અને ખેરાત કરવાના તે યોગ્ય ને પવીત્ર અવસરનો લાભ લેઈને પોતાની ભુલ બલકે પોતાનાં અઝીમ પાપ માટે પસતાતા માણેકજી શેડે પોતાની પુંજમાંથી પચાસ હજાર રૂપીઆની એક ઉદાર રકમ જુદાં જુદાં ધરમખાતાંઓમાં તેમની હાજત અને અગત પ્રમાણે મોકલી આપી. વલી માંણેકની જાંદગી બચવાની અને તે રીસાયલાં વરખૈયર ખરાં સુખમાં પાછાં એકઠાં મલવાની ખુશાલીમાં પોતાને ત્યાં બીજી અનેક યાદગાર ધામધુમ તેવણે કીધી, કે જે તેઓની નેક હીલચાલોમાં હવે બારે સંતોષ પાંખીને ખરાં દીલથી ખુશી થતાં તેમના પેલા અતી બલા અને લાયક સોલીસીટર સોહરાબશાહે પોતાની દીલસોઝ મદદને ખુશાલ હીરસો આપ્યો. ત્યાર પછી નઉરોઝ (પટેરી?) નો સુભાગ્ય દીવસ

આવ્યો, કે જે બખ્તાવર દીવસે પોતાના બહાલા ભરથારનો મોહબ-
તવતો ટેકો લેખને માંણિક પેહલવેહેલી પાછી ટેબલ ઉપર જમવા
આવી, અને તે અને તે પછીના દીવસો મંચી અને માંણિકે તેવાંજ
બ્રહ્મંદ સુખમાં અને ખરા સંપમાં ગુજર્યા કે જેનું એક ખુશાલ
ચિત્ર પોતાની ચતુર ચશ્મોમાં કદખી લેવાનું કામ અમારાં સુર વાંચ-
નારાંઓનેજ સોંપી, આ નવાં બેસતાં વરસની એક મુજારક હમાજેર
સાથે તેમને સઘળું બહુ મુજારક ને ચાહતાં અમે હવે અમારી
અદના પેન બાબુ મુકી તેમનાથી રૂખસદ લેખશું.

અરદેશર ખ. દેશાઈ કૃત

અબખાનો કીનો!

પ્રજાપ્રિય સાંજ-વર્તમાન આ અતિ લોકપ્રિય થયલાં પુસ્તક માટે લખે છે કે:—

અંગ્રેજ સંસારની એ એક નાની વાર્તા છે. પણ તે જોરાવર પ્લોટની અને મનઆકર્ષક હોવા સાથે એના લખનારની હંમેશની જોશદાર શુદ્ધ શૈલીમાં લખાયેલી છે. પૈસાની હાડમારીથી આગ્રેઝ થઈ એક જવાન ચોરી કરવા જેટલો નીચ બને છે, અને તેમ કરવે પકડાઈ આવતાં પોતાની માથુકને પોતા બદલ તકસીરવાર તરીકે જાહેર થવા વીનવે છે. તેના ઉપર ઘણા પ્યારથી મરી શીટતી તે રૂપસુંદરી કેટલીક કળવળ પછી આયંદા તેમ કરે છે, અને પરીણામમાં પોતાના આશકને બદલે પોતે તુરંગમાં જાય છે. એનેટ ગીથરસન પેલો જવાન-બેવફા બને છે, એક બીજો ચીકાસદાર શીકાર હાથમાં આવતાં તેની સાથે પરણી જાય છે, અને તેના એ જાણેમ-પણાનું વેર સેવાની પ્રતીક્ષા પેલી માથુક લે છે. અને તે કેવી રીતે પોતાનો કીનો લે છે તે અતાવવામાં લખનારે અસાધારણ ખેંચાણ પોતાની બળવાન કલમના જોરે કર્યું છે.

કૌમત રૂ. ૧૧. પોસ્ટેજ બે આના વધુ.

મળવાનું ઠેઠ—નવરંજ પ્રેસ, બજારગેટ, કોટ-મુંબઈ.

ટુંક સમયમાં બોહોલી પ્રજાપ્રસંશા પામેલું

નવરંગ.

માસિક ચુન્દ્ર ભુમીના તમામ જાણીતા સાક્ષરોને હાથે લખાયલું દર માસે નિયમીત બહાર પડે છે. ધરખમ ચાલુ વાર્તાઓ, ફાંકડી ટુંકી કથાઓ, બોધક નિબંધો, નસીહત આમેઝ નાટકો, રમુજી ટાલુકા દુચકાઓ, મનન કરવાળેગ કવિતાઓ ઇત્યાદીથી ભરપુર ૭૦ સફાનું (બહાર ખબર વગરનું) વાંચન દર માસે પુરું પાડે છે.

ચુનંદા હિન્દુ અને પારસી કલમકશોનો લેગો જમોલો ધરાવતું આ એકલુજ પારસી માસિક છે.

વાર્ષીક ગ્રહાકોને એક સુંદર વારતાનું પુસ્તક દર વરસે મુદત મળે છે.

વાર્ષીક લવાજમ રૂ. ૩૥ હિન્દમાં.

રૂ. ૪ પ્રદેશમાં.

લખો:—અરદેશર ખરશેદજી દેશાઈ,

અધીપતી અને માલેક.

બખરગેટ, કોટ, મુંબઈ.

